

Małgorzata RACZKOWSKA

Aneta MIKUŁA

Monika UTZIG

Zrównoważony rozwój w obszarze społecznym w Unii Europejskiej

Małgorzata RACZKOWSKA

Aneta MIKUŁA

Monika UTZIG

Zrównoważony rozwój w obszarze społecznym w Unii Europejskiej

Wydawnictwo SGGW
Warszawa 2021

© Copyright by Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2021

Recenzentki:

dr hab. *Joanna Wiśniewska-Paluszak*, prof. Uniwersytetu Przyrodniczego
w Poznaniu

dr hab. *Maria Parlińska*, prof. Uczelni Techniczno-Handlowej
im. H. Chodkowskiej

Autorki:

dr inż. *Aneta Mikula* (ORCID: 0000-0001-7129-6898)

dr inż. *Małgorzata Raczkowska* (ORCID: 0000-0002-8540-8958)

dr *Monika Utzig* (ORCID: 0000-0003-4143-967X)

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie,
Instytut Ekonomii i Finansów, Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej

Projekt okładki – Małgorzata Raczkowska

Grafiki na okładce pobrane z: <http://www.onz.org.pl/download>

ISBN 978-83-8237-046-1

Wydawnictwo SGGW

ul. Nowoursynowska 161, 02-787 Warszawa

tel. 22 593 55 20

e-mail: wydawnictwo@sggw.edu.pl

www.wydawnictwosggw.pl

Druk: Libra-Print, al. Legionów 114B, 18-400 Łomża

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
Rozdział 1. TEORETYCZNE ASPEKTY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	8
1.1. Geneza koncepcji zrównoważonego rozwoju	8
1.2. Istota zrównoważonego rozwoju	18
Rozdział 2. PROBLEMY SPOŁECZNE W UE.....	29
2.1. Europejski model społeczny	29
2.2. Nierówności, zatrudnienie i ubóstwo	34
2.3. Zdrowie i dobrostan ludności	40
2.4. Dostępność i jakość edukacji	45
2.5. Nierówności ze względu na płeć	51
Rozdział 3. METODYKA BADANIA	55
3.1. Dobór wskaźników do badania	55
3.2. Metody badawcze	61
Rozdział 4. KSZTAŁTOWANIE SIĘ WSKAŹNIKÓW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W ŁADZIE SPOŁECZNYM	68
4.1. CEL: Redukcja ubóstwa.....	69
4.2. CEL: Dobre zdrowie i jakość życia	89
4.3. CEL: Dobra jakość edukacji	105
4.4. CEL: Równość płci	117
4.5. CEL: Redukcja nierówności	132
Rozdział 5. RANKING PAŃSTW UE Z WYKORZYSTANIEM METODY PORZĄDKOWANIA LINIOWEGO – TOPSIS.....	148
PODSUMOWANIE I WNIOSKI	160
BIBLIOGRAFIA	165
SPIS RYSUNKÓW	179
SPIS TABEL	183

WSTĘP

Zrównoważony rozwój jest przedmiotem wielu analiz ekonomicznych oraz badań naukowych, jak i ożywionej debaty publicznej. Pojęcie zrównoważonego rozwoju zostało już zdefiniowane co najmniej kilkadziesiąt razy. Najczęściej jest określane jako potrzeba utrzymania stałego dochodu ludzkości, generowanego z niemalejących zasobów kapitału¹. Koncepcja zrównoważonego rozwoju zakłada gospodarowanie zasobami naturalnymi, uwzględniając ich wyczerpywanie się i prowadzące do użytkowania zgodnie z potrzebami społecznymi i gospodarczymi².

Znaczenie zrównoważonego rozwoju dla gospodarek i społeczeństw jest bezspeczne. Ma ono na celu zaspokajanie potrzeb obecnego pokolenia w taki sposób, aby nie uniemożliwić zaspokojenia swoich potrzeb przyszłym pokoleniom. Opiera się na kompleksowym podejściu łączącym kwestie gospodarcze, społeczne i środowiskowe w sposób, który zapewnia ich wzajemne wzmocnienie się³. W niniejszym opracowaniu przedmiotem zainteresowania jest szczególnie obszar społeczny, którego ranga wynika z celu nadrzędnego zrównoważonego rozwoju, jakim jest dobrobyt ludzi⁴. Główne cele społeczne określone w Strategii Zrównoważonego Rozwoju

¹ J. Wiśniewska, (2011): *Economic sustainability of agriculture conceptions and indicators*, Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia, 10(1), s. 120.

² E. Roszkowska, E.I. Misiewicz, R. Karwowska, (2014): *Analiza poziomu zrównoważonego rozwoju województw Polski w 2010 roku*, *Oeconomia i Środowisko*, 2(49), s. 169.

³ Komisja Europejska, *Podejście UE do zrównoważonego rozwoju*, <https://ec.europa.eu/>, (dostęp: 04.09.2021).

⁴ B. Kryk, (2017): *Cele społeczne zrównoważonego rozwoju. Polska na tle UE*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 465, s. 88.

UE to: wyeliminowanie ubóstwa, głodu, marginalizacji społecznej, opanowanie problemów demograficznych, równość szans i integracja, ochrona zdrowia i jakość życia ludzi⁵.

Problematyka zrównoważonego rozwoju krajów unijnych, jak i poszczególne kwestie związane z rozwojem społecznym były przedmiotem wielu badań i analiz ilościowych. Studia obejmowały m.in.: integrację społeczną⁶, ubóstwo⁷ i wykluczenie społeczne⁸, konwergencję dochodową⁹, jakość życia¹⁰, zdrowie publiczne¹¹, poziom wydatków i dochodów¹².

W niniejszym opracowaniu przeprowadzone badania zmierzały do kompleksowego rozpoznania zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym w krajach UE w latach 2009–2019. Celem opracowania była wielowymiarowa ocena realizacji wybranych celów społecznych zrównoważonego rozwoju w krajach UE-27¹³. Zasadniczy problem badawczy niniejszej pracy koncentrował się na ukazaniu różnic, jakie występują pomiędzy krajami unijnymi w zakresie osiągnięcia ładu społecznego.

Do analizy dysproporcji w poziomie zrównoważonego rozwoju wykorzystano wskaźniki z bazy Eurostat dla lat 2009–2019. W przypadku niedostępności jednostkowych danych w badanym okresie zastępowano je danymi z najbliższego okresu tj. z lat 2008 i 2018. W badaniu przyjęto, że poprawa badanych wskaźników może

⁵ Komisja Wspólnot Europejskich, (2001): *Zrównoważona Europa dla Lepszego Świata: Strategia Zrównoważonego Rozwoju Unii Europejskiej*, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0658:FIN:PL:PDF>, (dostęp:12.07.2021).

⁶ A. Mikula, (2016): *Zrównoważony rozwój w krajach Unii Europejskiej – obszar integracji społecznej*, *Konsumpcja i Rozwój*, 1(14), s. 5-18.

⁷ J. Babiak, (2012): *Problem ubóstwa w Unii Europejskiej*, *Przegląd Politologiczny*, 4, s. 113-122.

⁸ S. Kalinowski, W. Łuczka-Bakula, (2005): *Wybrane monetarne wskaźniki społecznego wykluczenia w nowych krajach UE*, *Polityka Społeczna*, 7, s. 5-8.

⁹ J. Batóg (2013): *Analiza krańcowej pionowej konwergencji dochodowej typu β w krajach Unii Europejskiej w latach 1993-2010*, *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, 31, s. 39-47.

¹⁰ M. Raczowska (2017): *Nierówności ekonomiczne a jakość życia w krajach Unii Europejskiej*, *Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 18(67), s. 146-157.

¹¹ W.C. Włodarczyk (2011): *Problemy nierówności w zdrowiu. Perspektywa Unii Europejskiej*, *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie*, IX(2), s. 5–21.

¹² M. Utzig, (2019): *Wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe w gospodarstwach domowych krajów Unii Europejskiej w kontekście globalizacji*, [w:] Kacperska E. (red.): *Zmiany na wybranych rynkach rolno-żywnościowych w krajach Unii Europejskiej*, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, s. 78-93.

¹³ W badaniu nie uwzględniono Zjednoczonego Królestwa. Okres badawczy przyjęty w opracowaniu obejmuje lata 2009-2019. W wyniku przeprowadzonego w czerwcu 2016 r. referendum, 27 marca 2017 r. Wielka Brytania rozpoczęła proces wychodzenia z Unii Europejskiej poprzez formalne zawiadomienie Rady Europejskiej.

świadczyć o dokonującym się postępie, a zarazem o zwiększaniu się zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym. Założenie to pozwoliło na syntetyczną ocenę postępów w monitorowaniu Strategii Zrównoważonego Rozwoju w krajach UE.

Zakres tematyczny opracowania obejmuje zagadnienia związane z realizacją pięciu celów zrównoważonego rozwoju w kontekście rozwoju społecznego. Opracowanie składa się (poza wstępem i zakończeniem) z pięciu rozdziałów. Publikację otwiera część teoretyczna (rozdział pierwszy), która rozpoczyna rozważania na temat zrównoważonego rozwoju. W pierwszej jego części omówiono genezę koncepcji zrównoważonego rozwoju, a w drugiej istotę oraz główne problemy zrównoważonego rozwoju. Kolejny rozdział omawia główne problemy społeczne występujące w krajach unijnych tj. poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego, kwestie nierówności w ochronie zdrowia, w edukacji, nierówności płci oraz nierówności społeczne. W tej części uwaga skoncentrowana została jedynie na tych problemach społecznych, których dotyczą wybrane cele zrównoważonego rozwoju. W rozdziale trzecim zaprezentowano główne założenia i metody badawcze. Omówiono wykorzystane metody statystyczne tj. podstawy metody Warda oraz konstrukcję syntetycznej miary TOPSIS ze wspólnym wzorcem, oraz antywzorcem rozwoju. Przedstawiono także zmienne diagnostyczne wybrane do badania. W części czwartej opracowania poddano analizie wskaźniki dotyczące oceny poziomu rozwoju społecznego krajów UE w pięciu obszarach badawczych (podrozdziałach) zgodnie z przyjętymi celami zrównoważonego rozwoju: koniec z ubóstwem – cel 1., dobra jakość edukacji – cel 3., dobre zdrowie i jakość życia – cel 4., równość płci – cel 5. oraz mniej nierówności – cel 10. W kończącym niniejszą monografię rozdziale dokonano liniowego uporządkowania badanych państw unijnych przy wykorzystaniu metody TOPSIS. Syntetyczne mierniki wyznaczone metodą TOPSIS oraz analiza wskaźników cząstkowych pozwoliły ocenić ogólny poziom rozwoju krajów, oraz uszeregować i pogrupować badane państwa ze względu na rozważany obszar tematyczny. Ogólne wnioski zawarto w podsumowaniu.

W obliczeniach i wizualizacji wyników badań posłużono się programami Statistica 13.1 i Microsoft Excel.

Monografia, zgodnie z przyjętym założeniem, stanowi pogłębioną analizę zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym, przy czym nie wyczerpuje bogatej problematyki tematu, uwzględnienie wszystkich zagadnień z analizowanej dziedziny przekraczałoby bowiem ramy niniejszej analizy.

Rozdział 1. TEORETYCZNE ASPEKTY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

1.1. Geneza koncepcji zrównoważonego rozwoju

Idea zrównoważonego rozwoju została zaproponowana w latach 80. XX wieku jako odpowiedź na kryzys ekologiczny. Istotą zrównoważonego rozwoju jest próba odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób powinien przebiegać rozwój gospodarki, aby umożliwić trwałość tego rozwoju w długim okresie obejmującym wiele pokoleń¹⁴.

Podjęcie problematyki zrównoważonego rozwoju wynikało z dążenia do ochrony środowiska naturalnego. W latach 70. XX wieku z jednej strony pojawiały się problemy związane z postępującą degradacją środowiska naturalnego, z drugiej strony rozwój gospodarczy był ograniczany dostępnością niezbędnych surowców¹⁵. Wiąże się to z faktem, że wysoko rozwinięty przemysł narusza równowagę w środowisku naturalnym, zużywając intensywnie zasoby, co może zagrozić możliwościom zaspokajania potrzeb przez przyszłe pokolenia¹⁶.

Impulsem do wzrostu świadomości ekologicznej społeczeństw były negatywne konsekwencje naruszenia równowagi ekologicznej i rosnącego zanieczyszczenia środowiska. W wielu miejscach na świecie dochodziło do wydarzeń, które były odczuwane przez społeczność lokalną, ale też wywoływały zainteresowanie i reakcję społeczności międzynarodowej. Szczególnie zwracano uwagę na rosnący problem smogu w dużych miastach czy zanieczyszczenie gleby i wód metalami ciężkimi oraz

¹⁴ A. Dąbrowska, F. Bylok, M. Janoś-Kresło, D. Kielczewski, I. Ozimek, (2015): *Kompetencje konsumentów: innowacyjne zachowania, zrównoważona konsumpcja*, PWE, Warszawa, s. 81.

¹⁵ J. Adamczyk, (2017): *Dyfuzja koncepcji zrównoważonego rozwoju i społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw*, Marketing i Rynek, 24(11), s. 7.

¹⁶ K. Drabarczyk, (2017): *Zrównoważony rozwój województw – analiza porównawcza*, Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, Zarządzanie, 25(2), s. 23.

pojawienie się nowych jednostek chorobowych tym spowodowanych¹⁷. Opinia publiczna była coraz bardziej zainteresowana nawarstwiającymi się problemami, o czym świadczy fakt, że w 1962 r. bestsellerem przez długi czas była publikacja biologiki Rachel Carson „Silent Spring” (Cicha wiosna), w której opisany został świat zatruty pestycydami. Wzbudziło to żywą reakcję korporacji chemicznych i przyczyniło się do podjęcia przez władze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej tematyki zanieczyszczenia środowiska naturalnego przez przemysł¹⁸.

Ważną rolę w podejmowaniu problematyki ochrony środowiska miała Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ). Kwestie ochrony środowiska były głównym tematem obrad Zgromadzenia ogólnego już w 1968 r., a w 1972 r. w Sztokholmie odbyła się konferencja Człowiek i jego środowisko, której efektem był raport Tylko jedna Ziemia (*Only One Earth*) opracowany na podstawie informacji pochodzących od ponad 70 państw oraz dokumentów przygotowanych przez różne agendy ONZ¹⁹. Podczas konferencji w Sztokholmie sformułowano również program działania w zakresie ochrony środowiska, obejmujący zagadnienia dotyczące²⁰:

- zagospodarowania przestrzennego i kształtowania osiedli ludzkich;
- zagospodarowania zasobów naturalnych z punktu widzenia ochrony środowiska;
- identyfikacji i kontroli substancji szkodliwych;
- edukacji i informacji na temat środowiska;
- ochrony środowiska w krajach biednych;
- międzynarodowych podstaw działania w krajach biednych.

Jednym z zapisów Deklaracji sztokholmskiej jest stwierdzenie, że „człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku takim, które pozwalałoby na przyzwoite życie w dobrobycie”²¹.

W celu realizacji przyjętych zaleceń, w grudniu 1972 r. powołano Program Ochrony Środowiska Narodów Zjednoczonych – UNEP, czyli agendę ONZ odpowiedzialną za monitorowanie stanu środowiska, stymulowanie badań naukowych

¹⁷ M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, (2014): *Zrównoważony rozwój – naturalny wybór*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 9.

¹⁸ Ibidem, s. 11.

¹⁹ P. Chasek, (2020): *Stockholm and the Birth of Environmental Diplomacy*, https://www.iisd.org/system/files/2020-09/still-one-earth-stockholm-diplomacy_0.pdf, (dostęp: 10.09.2021).

²⁰ M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, (2014): *Zrównoważony rozwój...*, op. cit., s. 14.

²¹ ONZ, (1972): Deklaracja Sztokholmska, Uchwała Konferencji Sztokholmskiej z dnia 14.06.1972 r.

w dziedzinie ochrony środowiska, udzielanie pomocy przy opracowywaniu umów międzynarodowych i programów ochrony środowiska²².

W wyniku uznania ważności zagrożeń ekologicznych przez społeczność międzynarodową podjęto problemy ochrony środowiska na forum ONZ. W 1983 r. powołano Światową komisję ds. środowiska i rozwoju, która w 1987 r. w raporcie *Nasza wspólna przyszłość (Our Common Future)* wskazała po raz pierwszy rozwój zrównoważony jako drogę harmonijnego rozwoju społeczeństw, jednocześnie nieograniczającą szans przyszłych pokoleń na zaspokajanie ich potrzeb²³. Poza sformułowaniem najbardziej uniwersalnej i politycznie poprawnej definicji zrównoważonego rozwoju komisja podjęła się również: przedstawienia długookresowych strategii dotyczących środowiska, zaproponowania sposobów przejścia od troski o środowisko do szerszej współpracy między krajami znajdującymi się na różnych poziomach rozwoju, rozważenia sposobów, w jakie społeczność międzynarodowa może skuteczniej rozwiązywać problemy środowiska, zapewnienia pomocy w osiągnięciu jednakowego rozumienia problemów środowiska²⁴.

Kwestie zawarte w raporcie *Nasza wspólna przyszłość* były przedmiotem wielu dyskusji, w wyniku których zorganizowano w 1992 r. II Konferencję ONZ w Rio de Janeiro (tzw. Szczyt Ziemi – *Earth Summit*), podczas której ujednociono wytyczne w zakresie zrównoważonego rozwoju²⁵. Według oficjalnych źródeł ONZ zgromadziła ponad 10 000 delegatów ze 176 państw²⁶. Podczas Szczytu Ziemi przyjęto: deklarację praw i obowiązków państw w procesie realizacji zrównoważonego rozwoju, podstawowe zasady zrównoważonego rozwoju, zestaw rekomendacji dla działań na rzecz zrównoważonego rozwoju w skali globalnej (Globalny program działań Agenda 21)²⁷. Agenda 21 zawierała zbiór 2500 rekomendacji dla państw, rządów, organizacji międzyrządowych i międzynarodowych oraz społeczeństw. W Agendzie 21 wyodrębniono cztery części, odnoszące się do osobnych, ale zintegrowanych ze sobą sfer rozwoju²⁸:

²² M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, (2014): *Zrównoważony rozwój...*, op. cit., s. 14.

²³ J. Adamczyk, (2017): *Dyfuzja koncepcji...*, op. cit., s. 6.

²⁴ United Nations, (1987): *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>, (dostęp: 11.09.2021).

²⁵ J. Adamczyk, (2017): *Dyfuzja koncepcji...*, op. cit., s. 7.

²⁶ M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, (2014): *Zrównoważony rozwój...*, op. cit., s. 16.

²⁷ United Nations, (1992): *Agenda 21*, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>, (dostęp: 10.09.2021).

²⁸ M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, (2014): *Zrównoważony rozwój...*, op. cit., s. 17.

- sfery ekonomicznej i społecznej;
- sfery zasobów naturalnych, ich racjonalnego wykorzystania i ochrony;
- roli głównych grup społecznych w realizowaniu rozwoju zrównoważonego;
- sfery instrumentów realizacji rozwoju zrównoważonego, czyli sposobów finansowania, transferów technologii, szkoleń, mechanizmów i instrumentów prawnych.

W reakcji na nawarstwiający się problemy społeczno-ekonomiczne w latach 90. XX wieku określone zostały Milenijne Cele Rozwoju (MDG – *Millenium Development Goals*) stanowiące zobowiązanie społeczności międzynarodowej do poprawy sytuacji w krajach rozwijających się²⁹. Wówczas w trakcie licznych konferencji odbywających się pod patronatem ONZ dyskutowano na temat problemów społeczno-gospodarczych współczesnego świata, wśród których wyróżniono m.in.: edukację, prawa człowieka, sytuację kobiet oraz problemy związane z żywnością i wyżywieniem³⁰. Na podstawie prowadzonych dyskusji i ustaleń Komitet Pomocy Rozwojowej OECD opracował tzw. międzynarodowe cele rozwoju, które stały się podstawą Milenijnych Celów Rozwoju przyjętych w trakcie 55 szczytu ONZ w 2000 r.³¹. Określono wówczas 8 Milenijnych Celów Rozwoju, które dotyczyły obszarów, uznanych za szczególnie ważne i istotne. Wskazano również zadania, które miały doprowadzić do spełnienia celów (tab. 1).

Rozpatrując realizację Milenijnych Celów Rozwoju, należy zwrócić uwagę na fakt, że przez długi czas niektóre z tych celów nie zostały zrealizowane. W szczególności nie udało się doprowadzić do ograniczenia emisji CO₂ do atmosfery. Wraz z rozwojem gospodarczym zwiększa się zużycie energii i emisja CO₂³². Jednocześnie rozwiązania mające służyć ochronie środowiska sprzyjają przenoszeniu działalności generującej zanieczyszczenia do krajów o mniej restrykcyjnych normach środowiskowych, np. do Chin³³.

²⁹ D. Szymczak, (2018): *Milenijne cele rozwoju – realne zobowiązania czy jedynie deklaracje?* [w:] M. Szewczyk, E. Okraszewska, R. Dziuba (red.): *Ekonomia zrównoważonego rozwoju: Gospodarka. Środowisko. Inwestycje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 7.

³⁰ Ibidem, s. 8.

³¹ ONZ (2000): *Deklaracja Milenijna Narodów Zjednoczonych*, Rezolucja przyjęta na 55 sesji zgromadzenia ogólnego ONZ, <https://www.un.org/millennium2000/>, (dostęp: 10.09.2021).

³² United Nations, (2015): *The Millenium Development Goals Report 2015*, New York, s. 52.

³³ D. Szymczak, (2018): *Milenijne cele rozwoju...*, op. cit., s. 13.

Tabela 1. Milenijne Cele Rozwoju

CEL	ZADANIA
Wylimitowanie skrajnego ubóstwa oraz głodu na świecie	<ul style="list-style-type: none"> Ograniczenie o połowę liczby ludzi, których dochód nie przekracza 1 dolara dziennie. Ograniczenie o połowę liczby ludności cierpiącej z powodu głodu
Zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym	<ul style="list-style-type: none"> Zapewnienie wszystkim chłopcom i dziewczętom możliwości ukończenia nauki na poziomie podstawowym.
Promowanie równości płci i awans społeczny kobiet	<ul style="list-style-type: none"> Wylimitowanie nierównego dostępu płci do pierwszego i drugiego szczebla edukacyjnego do 2005 r. oraz do 2015 r. na wyższych szczeblach.
Redukcja umieralności dzieci	<ul style="list-style-type: none"> Zmniejszenie o 2/3 wskaźnika umieralności dzieci poniżej 5. roku życia.
Poprawa opieki zdrowotnej nad matkami	<ul style="list-style-type: none"> Zmniejszenie o 3/4 wskaźnika umieralności matek.
Ograniczenie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS, malarii i innych chorób	<ul style="list-style-type: none"> Powstrzymanie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS i ograniczenie ilości nowych zakażeń. Powstrzymanie rozprzestrzeniania się malarii i innych groźnych chorób oraz redukcja nowych zachorowań.
Stosowanie zrównoważonych metod gospodarowania zasobami naturalnymi	<ul style="list-style-type: none"> Uwzględnienie zasad zrównoważonego rozwoju w krajowych strategiach i programach; stosowanie metod hamujących zubożenie zasobów środowiska naturalnego. Zmniejszenie o 1/2 liczby gospodarstw domowych bez stałego dostępu do czystej wody pitnej. Do 2020 r. osiągnięcie znaczącej poprawy warunków życia 100 milionów ludzi mieszkających w slumsach.
Stworzenie globalnego partnerskiego porozumienia na rzecz rozwoju	<ul style="list-style-type: none"> Opracowanie dostępnego dla wszystkich systemu handlowo-finansowego, który będzie się cechował przejrzystymi przepisami oraz brakiem dyskryminacji. Zobowiązanie uczestników systemu do podejmowania aktywnej działalności promującej dobre praktyki rządzenia, rozwój oraz ograniczającej ubóstwo zarówno na poziomie narodowym, jak i międzynarodowym. Wyjście naprzeciw szczególnym potrzebom najsłabiej rozwiniętych państw dzięki zniesieniu cel oraz kontyngentów na towary eksportowane przez te kraje; zwiększenie skali redukcji długów poważnie zadłużonych ubogich krajów; umorzenie długów zaciągniętych w ramach oficjalnej pomocy bilateralnej oraz zwiększenie pomocy na rzecz rozwoju dla krajów podejmujących działania mające na celu ograniczenie ubóstwa. Wyjście naprzeciw szczególnym potrzebom krajów śródziemnych i krajów rozwijających się położonych na małych wyspach. Rozstrzygnięcie kwestii zadłużenia krajów rozwijających się przez podjęcie narodowych i międzynarodowych kroków służących utrzymaniu długookresowej zdolności do spłaty zadłużenia. Współpraca z krajami rozwijającymi się w celu stworzenia miejsca do godnej i produktywny pracy dla młodzieży. Upowszechnienie dostępu do nowych technologii, zwłaszcza technologii informacyjnych i komunikacyjnych.

Źródło: D. Szymczak, (2018): *Milenijne cele rozwoju – realne zobowiązania czy jedynie deklaracje?* [w:] M. Szewczyk, E. Okraszewska, R. Dziuba (red.): *Ekonomia zrównoważonego rozwoju: Gospodarka. Środowisko. Inwestycje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 8-9.

Trudności w realizacji Milenijnych Celów Rozwoju powodował również brak dostatecznego finansowania, gdyż realne wpływy środków pomocowych ze strony

państw wysoko rozwiniętych były niższe niż uzgodnione podczas konferencji w Rio de Janeiro. W rezultacie w 2002 r. zdecydowano się na obniżenie wymaganego poziomu finansowania z 0,7% PKB rocznie do 0,39% PKB rocznie³⁴.

Również Polska przyjęła Deklarację Milenijną i zobowiązała się do podejmowania wysiłków w celu realizacji Milenijnych Celów Rozwoju, co mogło przyczynić się do budowania lepszego wizerunku Polski na arenie międzynarodowej jako kraju rozwiniętego, który dołączył do grona dawców pomocy rozwojowej³⁵.

W 2002 r. odbył się w Johannesburgu zorganizowany przez ONZ Światowy szczyt nt. zrównoważonego rozwoju. Podczas tego spotkania w sposób jednoznaczny podkreślono oparcie rozwoju zrównoważonego na trzech filarach: gospodarczym, społecznym i środowiskowym. Przeniesiono wówczas główny obszar zainteresowań rozwoju zrównoważonego z kwestii ekologicznych na obszar społeczny i gospodarczy: wykorzenienie ubóstwa, zdrowie, bezpieczeństwo żywnościowe i sanitarne, dostęp do oświaty³⁶. Podczas spotkania w Johannesburgu poruszano też kwestie dotyczące finansowania działań zapewniających zrównoważony rozwój, co było niezwykle istotne, gdyż w krajach rozwijających się problem zanieczyszczenia środowiska jest bezpośrednio związany z ubóstwem³⁷.

W związku z faktem, że w XXI wieku problemami coraz bardziej dotykającymi społeczeństwa i gospodarki stawały się terroryzm i kryzysy, sprawy ochrony środowiska i pomocy rozwojowej zeszły na dalszy plan³⁸. Podczas konferencji Narodów Zjednoczonych Rio +20 w czerwcu 2012 r. debata została skoncentrowana na dwóch kwestiach: rozszerzenia tzw. zielonej gospodarki w kontekście zrównoważonego rozwoju i walki z ubóstwem oraz instytucjonalizacji współpracy w tym obszarze na trzech poziomach – globalnym, narodowym i lokalnym oraz w trzech sferach: gospodarczej, społecznej i przyrodniczej³⁹. Za najważniejsze wyzwania uznano wówczas⁴⁰:

³⁴ M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, (2014): *Zrównoważony rozwój...*, op. cit., s. 19.

³⁵ Z. Wysokińska, J. Witkowska, (2016): *Zrównoważony rozwój. Wybrane aspekty makro- i mikroekonomiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 31.

³⁶ M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, (2014): *Zrównoważony rozwój...*, op. cit., s. 19.

³⁷ E. Latoszek, (2016): *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w teorii i praktyce ONZ* [w:] E. Latoszek, M. Proczek, M. Krukowska (red.): *Zrównoważony rozwój a globalne dobra publiczne w teorii i praktyce organizacji międzynarodowych*, Elipsa, Warszawa, s. 29.

³⁸ M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, (2014): *Zrównoważony rozwój...*, op. cit., Łódź, s. 19.

³⁹ United Nations, (2012): *The future we want*, Resolution adopted by General Assembly on 27 July 2012, 66/288.

⁴⁰ M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, (2014): *Zrównoważony rozwój...*, op. cit., s. 20.

- potrzebę kreowania nowych miejsc i lepszych warunków pracy;
- zapewnienie szerokiego dostępu do nowoczesnych źródeł energii, z uwzględnieniem odnawialnych, przy efektywnym wykorzystywaniu istniejących sieci i zasobów;
- wspieranie zrównoważonego rozwoju miast, szczególnie w odniesieniu do kwestii ekologicznych i społecznych;
- zdefiniowanie globalnej polityki i filozofii w odniesieniu do produkcji, dystrybucji i konsumpcji żywności, szczególnie w kwestii głodu oraz rosnącej liczby ludności;
- zmiany w zarządzaniu światowymi zasobami wody słodkiej, mające doprowadzić do poprawy dostępu do niej i jej lepszej jakości;
- zrównoważone zarządzanie zasobami morskimi oraz ochrona oceanów;
- aktywne przeciwdziałanie oraz globalna współpraca na rzecz walki ze skutkami ekonomicznymi, ekologicznymi i społecznymi katastrof naturalnych.

Kolejnym krokiem w kierunku formułowania i precyzowania zagadnień i celów zrównoważonego rozwoju oraz metod ich osiągnięcia była przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 15 września 2015 r. Agenda 2030 (Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030)⁴¹. W ramach Agendy 2030 państwa członkowskie ONZ uzgodniły Cele Zrównoważonego Rozwoju (*Sustainable Development Goals* – SDG), które mogą być wykorzystywane do weryfikacji osiągnięcia głównego celu, jakim jest zrównoważony rozwój⁴². Cele Zrównoważonego Rozwoju zastąpiły Milenijne Cele Rozwoju, których nie udało się zrealizować do 2015 r. W odróżnieniu od Milenijnych Celów Rozwoju, Cele Zrównoważonego Rozwoju mają obejmować wszystkie kraje, a nie tylko kraje rozwijające się⁴³. W tym dokumencie wskazano 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju oraz 169 powiązanych z nimi zadań, które stanowią kontynuację Millenijnych Celów Rozwoju. Przyjęte Cele Zrównoważonego Rozwoju zapewniają równowagę między trzema

⁴¹ ONZ, (2015): *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, A/RES/70/1.

⁴² L.M. Fonseca, J.P. Domingues, A.M. Dima, (2020): *Mapping the Sustainable Development Goals Relationships*, Sustainability 12, 3359, <https://doi.org/10.3390/su12083359>.

⁴³ E. Rokicka, W. Woźniak, (2016): *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, konteksty*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 101-102.

aspektami zrównoważonego rozwoju: gospodarczym, społecznym i środowiskowym (tab. 2).

Tabela 2. Cele Zrównoważonego Rozwoju

CEL	ZNAK GRAFICZNY	ZADANIA
Koniec z ubóstwem		Wyeliminować ubóstwo we wszystkich jego formach na całym świecie.
Zero głodu		Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo
Dobre zdrowie i jakość życia		Zapewnić wszystkim ludziom w każdym wieku zdrowe życie oraz promować dobrobyt
Dobra jakość edukacji		Zapewnić wszystkim edukację wysokiej jakości oraz promować uczenie się przez całe życie
Równość płci		Osiągnąć równość płci oraz wzmocnić pozycję kobiet i dziewcząt
Czysta woda i warunki sanitarne		Zapewnić wszystkim ludziom dostęp do wody i warunków sanitarnych poprzez zrównoważoną gospodarkę zasobami wodnymi
Czysta i dostępna energia		Zapewnić wszystkim dostęp do źródeł stabilnej, zrównoważonej i nowoczesnej energii po przystępnej cenie
Wzrost gospodarczy i godna praca		Promować stabilny, zrównoważony i inkluzywny wzrost gospodarczy, pełne i produktywne zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich ludzi
Innowacyjność, przemysł, infrastruktura		Budować stabilną infrastrukturę, promować zrównoważone uprzemysłowienie oraz wspierać innowacyjność
Mniej nierówności		Zmniejszyć nierówności w krajach i między krajami

Zrównoważone miasta i społeczności		Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu
Odpowiedzialna produkcja i konsumpcja		Zapewnić wzorce zrównoważonej konsumpcji i produkcji
Działania w dziedzinie klimatu		Podjąć pilne działania w celu przeciwdziałania zmianom klimatu i ich skutkom
Życie pod wodą		Chronić oceany, morza i zasoby morskie oraz wykorzystywać je w sposób zrównoważony
Życie na lądzie		Chronić, przywrócić oraz promować zrównoważone użytkowanie ekosystemów lądowych, zrównoważone gospodarowanie lasami, zwalczanie pustynnienia, powstrzymywanie i odwracanie proces degradacji gleby oraz powstrzymać utratę różnorodności biologicznej
Pokój, sprawiedliwość i silne instytucje		Promować pokojowe i inkluzywne społeczeństwa, zapewnić wszystkim ludziom dostęp do wymiaru sprawiedliwości oraz budować na wszystkich szczeblach skuteczne i odpowiedzialne instytucje, sprzyjające włączeniu społecznemu
Partnerstwa na rzecz celów		Wzmocnić środki wdrażania i ożywić globalne partnerstwo na rzecz zrównoważonego rozwoju

Źródło: *Cele zrównoważonego rozwoju*, un.org.pl, (dostęp: 10.08.2021).

Mimo tego, że Agenda 2030 jest bardziej rozbudowana niż Milenijne Cele Rozwoju, postrzegana jest niekiedy wyłącznie jako piękna, ambitna deklaracja, nieuwzględniająca wielu problemów, z którymi mierzy się współczesny świat: uchodźców, fundamentalizmu religijnego czy systemu globalnej gospodarki, wspierających wzrost nierówności⁴⁴. Na problem nierówności zwrócił uwagę m.in. T. Piketty, upatrując ich głównego źródła w nierówności dystrybucji kapitału w społeczeństwie i w fakcie, że średnia stopa zwrotu z kapitału przewyższa stopę wzrostu gospodarczego⁴⁵, a jako remedium na ten problem wskazał opodatkowanie najwyższych dochodów (przekraczających 0,5 lub 1 mln USD rocznie) 80% stopą opodatkowania, co nie tylko nie zredukuje wzrostu gospodarczego, ale pozwoli korzystać z tego

⁴⁴ D. Szymczak, (2018): *Milenijne cele rozwoju...*, op. cit., s. 15.

⁴⁵ T. Piketty, (2014): *Capital in the Twenty-First Century*, Harvard University Press, London, s. 267.

wzrostu większej części społeczeństwa⁴⁶. Tezy Piketty'ego były poddawane empirycznej weryfikacji przez późniejszych badaczy. C. Góes podjął się empirycznej weryfikacji zależności pomiędzy stopą zwrotu z kapitału a stopą wzrostu gospodarczego w odniesieniu do poziomu nierówności, wykazując, że wskaźwane przez Piketty'ego zależności nie są spełnione, przyczyn nierówności należy szukać w uwarunkowaniach instytucjonalnych, socjologicznych, technologicznych oraz strukturalnych⁴⁷. Bezspornie jednak praca Piketty'ego spowodowała, że problem nierówności stał się ważnym problemem debaty ekonomicznej i politycznej⁴⁸.

Cele Zrównoważonego Rozwoju mają charakter celów średniookresowych, a przyjęta perspektywa ich realizacji obejmuje okres od 2015 r. do 2030 r. Mają one za zadanie stymulować działania w dziedzinach o najważniejszym znaczeniu: ludzie, nasza planeta, dobrobyt, pokój na świecie i partnerstwo⁴⁹.

Zagadnienia zrównoważonego rozwoju były też wprowadzane na forum UE, która należy do liderów wdrażania koncepcji, zarówno na poziomie polityki państwowej, jak i realnych działań. Przykładem takich działań jest Strategia „Europa 2020”, która wskazywała trzy podstawowe, wzajemnie wzmocniające się priorytety⁵⁰:

- wzrost inteligentny, czyli rozwój oparty na wiedzy i innowacjach,
- wzrost zrównoważony, czyli transformacja w kierunku gospodarki niskoemisyjnej, efektywnie korzystającej z zasobów i konkurencyjnej,
- wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu, czyli wspieranie gospodarki charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

Również ustalenia Agendy 2030 zostały zaimplementowane w UE. W listopadzie 2016 r. Komisja Europejska wydała komunikat „Kolejne kroki w kierunku zrównoważonej przyszłości Europy. Europejskie działania na rzecz zrównoważonego rozwoju”⁵¹. W dokumencie tym podsumowano najważniejsze działania podejmowane przez UE w każdym z 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju. Kolejnym

⁴⁶ Ibidem, s. 359.

⁴⁷ C. Góes, (2016): *Testing Piketty's Hypothesis on the Drivers of Income Inequality: Evidence from Panel VARs with Heterogenous Dynamics*, International Monetary Fund Working Paper, 16/160.

⁴⁸ A.B. Atkinson, (2014): *After Piketty?*, The British Journal of Sociology, 65(14), s. 619-620.

⁴⁹ ONZ, (2015): *Przekształcamy nasz świat...*, op. cit., s. 2-3.

⁵⁰ E. Rokicka, W. Woźniak, (2016): *W kierunku zrównoważonego rozwoju...*, op. cit., s. 90-91.

⁵¹ European Commission, (2010): *Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels.

krokiem podjętym przez UE jest przyjęcie Europejskiego Zielonego Ładu (*European Green Deal*) w grudniu 2019 r.⁵² Wdrożenie Europejskiego Zielonego Ładu ma pomóc przekształcić UE w nowoczesną, zasobooszczędną i konkurencyjną gospodarkę, która w 2050 r. osiągnie zerowy poziom emisji gazów cieplarnianych netto, w której nastąpi oddzielenie wzrostu gospodarczego od zużywania zasobów i w której żadna osoba ani żaden region nie pozostaną w tyle⁵³. Warto również zauważyć, że prawie wszystkie kierunki określone przez strategię Europejskiego Zielonego Ładu łączą się pośrednio lub bezpośrednio z rolnictwem, w szczególności z produkcją rolną, przetwórstwem, efektywną gospodarką żywnościową, wykorzystaniem usług ekosystemowych czy pochłanianiem gazów cieplarnianych⁵⁴.

1.2. Istota zrównoważonego rozwoju

Problematyka zrównoważonego rozwoju staje się coraz bardziej znacząca w globalnym świecie dotkniętym poważnymi problemami środowiskowymi oraz rosnącymi nierównościami społecznymi, gospodarczymi i politycznymi. Problemy takie jak zmiany klimatyczne, wyczerpywanie się zasobów naturalnych, postępujące pustoszczenie, zanieczyszczenie wody i powietrza, a także niedobory żywności i coraz większe nierówności wymagają bardziej zrównoważonych społeczeństw i gospodarek⁵⁵.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju powstała w opozycji do tradycyjnie postrzeganego rozwoju, uwzględniającego wyłącznie aspekt gospodarczy⁵⁶. Koncepcja zrównoważonego rozwoju zrodziła się na Forum ONZ w 1987 r. Rozwój zrównoważony zdefiniowano tam jako taki rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia

⁵² European Commission, (2019): *The European Green Deal*, Brussels.

⁵³ *Europejski Zielony Ład*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl#w-centrum-uwagi, (dostęp: 12.09.2021).

⁵⁴ M. Parlińska, J. Jaśkiewicz, I. Rackiewicz, (2020): *Wyzwania dla rolnictwa związane ze strategią Europejski Zielony Ład w okresie pandemii*, *Problemy Rolnictwa Światowego*, 20(2), s. 24.

⁵⁵ G. Grosbeck, L.G. Tiru, R.A. Bran, (2019): *Education for Sustainable Development: Evolution and Perspectives: A Bibliometric Review of Research, 1992-2018*, *Sustainability*, 11, 6136, <https://doi.org/10.3390/su11216136>.

⁵⁶ A. Pawłowski, (2006): *Wielowymiarowość rozwoju zrównoważonego*, *Problemy Ekorozwoju*, 1(1), s. 23.

mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie⁵⁷.

Mimo tego, że problematyka zrównoważonego rozwoju jest przedmiotem wielu prac i analiz naukowych, to jej postrzeganie różni się pomiędzy autorami.

W dokumencie Agenda 21 uchwalonym na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. rozwój zrównoważony zdefiniowano dwójako⁵⁸:

- jako proces rozwoju łączący w sposób bezwarunkowy potrzeby terażniejszego pokolenia ze zdolnością do zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń, a także potrzeby jednych ludzi z innymi;
- jako ciąg zmian, w którym korzystanie z zasobów, inwestycje, postęp techniczny mają być dokonywane w sposób niepowodujący sprzeczności pomiędzy przyszłymi a terażniejszymi potrzebami.

Główną cechą odróżniającą tradycyjnie postrzegany rozwój od rozwoju zrównoważonego jest przyjęcie dłuższej perspektywy czasowej. W tym kontekście działania podejmowane w zgodzie z ideą zrównoważonego rozwoju powinny uwzględniać zmiany w gospodarce, społeczeństwie i środowisku na przestrzeni wielu dziesięcioleci, nie skupiając się wyłącznie na bieżących potrzebach i pragnieniach⁵⁹. W koncepcji tej uwaga jest skoncentrowana na jakościowym aspekcie życia człowieka w powiązaniu ze środowiskiem przyrodniczym i gospodarczym, przy zapewnieniu trwałości w realizacji przyjętego kierunku rozwoju świata⁶⁰. W tym kontekście każde działanie powinno być: ekonomicznie żywotne, ekologiczne bezpieczne oraz społecznie akceptowalne⁶¹. Ważnym filarem zrównoważonego rozwoju jest jego trwałość, z uwzględnieniem wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej sprawiedliwości. Drugim filarem tej koncepcji jest natomiast zrównoważoność,

⁵⁷ United Nations, (1987): *Our Common Future...*, op. cit.

⁵⁸ W. Sztumski, (2006): *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia*, Problemy Ekorozwoju 1(2), s. 73.

⁵⁹ A. Dąbrowska, F. Bylok, M. Janoś-Kresło, D. Kielczewski, I. Ozimek, (2015): *Kompetencje konsumentów...*, op. cit. s. 82.

⁶⁰ B. Siuta-Tokarska, (2021): *Przemysł 4.0 i sztuczna inteligencja: szansa czy zagrożenie dla realizacji koncepcji zrównoważonego i trwałego rozwoju?*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, 65(1), s. 17.

⁶¹ E. Majewski, (2009): *Ekonomiczna a ekologiczna trwałość gospodarstwa rolniczego*, Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G, 96(3), s. 140.

czyli realizacja celów ekonomicznych i społecznych, przy utrzymaniu wysokiej jakości środowiska naturalnego oraz zabezpieczeniu dostępności do jego zasobów w wymiarze czasowym i przestrzennym⁶².

W pierwotnych rozważaniach zakładano, że zrównoważony rozwój powinien stymulować wzrost gospodarczy niezbędny do tworzenia dobrobytu materialnego, jednocześnie uwzględniając sprawiedliwość, poczucie bezpieczeństwa i jakość środowiska jako dobro społeczne⁶³.

Wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju wymaga zintegrowania różnych płaszczyzn ludzkiego działania, co oznacza osiągnięcie ładu na płaszczyźnie⁶⁴:

- moralnej (odpowiedzialność człowieka za przyrodę);
- ekologicznej (ochrona przyrody i krajobrazu);
- technicznej (nowe technologie, oszczędne wykorzystanie surowców);
- ekonomicznej (podatki, subsydia i inne instrumenty ekonomiczne);
- prawnej (prawo ochrony środowiska);
- społecznej (relacje międzyludzkie);
- politycznej (formułowanie, wdrażanie i kontrola strategii rozwoju zrównoważonego).

W Agendzie 2030 zapisano, że „zrównoważony rozwój zakłada, że eliminacja ubóstwa we wszystkich jego formach i wymiarach, zwalczanie nierówności wewnątrz i pomiędzy krajami, ochrona naszej planety, dążenie do trwałego i zrównoważonego wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz wspieranie integracji społecznej są ze sobą powiązane i współzależne”⁶⁵. Tak więc uznaje się, że istotą zrównoważonego rozwoju jest powiązanie poszczególnych jego obszarów.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju rozpatrywana jest głównie jako jedno z trzech ujęć⁶⁶:

- jako idea społeczno-filozoficzna, której sensem jest dokonanie zmian w systemie wartości człowieka;

⁶² A. Rydz-Żbikowska, (2012): *Geneza koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz proces jej kształtowania się poprzez zawieranie globalnych porozumień*, *Gospodarka w Praktyce i Teorii*, 1, s. 88.

⁶³ J. Adamczyk, (2017): *Dyfuzja koncepcji...*, op. cit., s. 6.

⁶⁴ A. Pawłowski, (2006): *Wielowymiarowość rozwoju zrównoważonego...*, op. cit., s. 23.

⁶⁵ ONZ, (2015): *Przekształcamy nasz świat...*, op. cit., s. 5.

⁶⁶ P. Trzepacz, (red.) (2012): *Zrównoważony rozwój – wyzwania globalne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 18.

- jako nowoczesny kierunek rozwoju gospodarczego, zakładający nowe sposoby organizacji i zarządzania gospodarką;
- jako nowo powstająca dyscyplina naukowa.

Poszczególne dyscypliny naukowe kładą nacisk na różne obszary rozwoju zrównoważonego: nauki przyrodnicze koncentrują się na zagadnieniach ekologicznych, nauki techniczne badają parametry środowiska oraz normy emisji uwarunkowane rozwojem techniki, nauki humanistyczne analizują głównie działalność człowieka i jego odpowiedzialność za środowisko⁶⁷. W naukach ekonomicznych podejście do rozwoju zrównoważonego zależy od przyjętej perspektywy postrzegania. W makroekonomii ład zintegrowany traktuje się jako paradygmat narzucony z zewnątrz (przez organizacje międzynarodowe, organizacje ekologiczne oraz przepisy prawa), co często powoduje dążenia do odrzucania tej koncepcji. Na poziomie makroekonomicznym widoczne są bardziej empatyczne i altruistyczne podejścia, bliższe istocie rozwoju zrównoważonego, np. ekonomia ekologiczna⁶⁸. Na poziomie mikroekonomicznym rozpatruje się wprowadzanie koncepcji rozwoju zrównoważonego na poziom organizacji przez ideę społecznej odpowiedzialności biznesu⁶⁹. Wiąże się to z faktem, że zrównoważony rozwój w skali makroekonomicznej powinien oznaczać stan równowagi pomiędzy trzema filarami: gospodarką, środowiskiem i społeczeństwem, w skali przedsiębiorstwa natomiast wiąże się z procesem efektywnego wytwarzania pożądaných wyrobów i usług, przy ograniczaniu zużycia zasobów naturalnych oraz dbaniu o ochronę środowiska, zapewniając również spełnienie oczekiwań interesariuszy zewnętrznych i wewnętrznych⁷⁰. Można zatem stwierdzić, że makroekonomiczne cele zrównoważonego wzrostu całej gospodarki przekładają się na cele podmiotów gospodarczych w mikroskali. Jednocześnie jednak zrównoważenie nie jest przypisane do pojedynczych podmiotów gospodarczych, gdyż realizuje się ono również w sieci powiązań pomiędzy uczestnikami rynku⁷¹.

⁶⁷ A. Pawłowski, (2006): *Wielowymiarowość rozwoju zrównoważonego...*, op. cit., s. 24.

⁶⁸ T. Borys, (2011): *Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany*, Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development, 6(2), s. 79.

⁶⁹ Ibidem, s. 79.

⁷⁰ J. Adamczyk, (2017): *Dyfuzja koncepcji...*, op. cit., s. 8.

⁷¹ J. Wiśniewska-Paluszak, (2017): *Teorie sieci gospodarczej współcześnie – założenia i konkretyzacja*, Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze, 7, s. 320.

Według niektórych badaczy zrównoważony rozwój jest jednym z etapów w procesie rozwoju ludzkości. Zgodnie z tym podejściem paleolityczny okres łowiectwa i zbieractwa poprzedzał neolityczną rewolucję rolniczą. Kolejnymi ważnymi etapami w rozwoju ludzkości była rewolucja naukowa oraz rewolucja przemysłowa, ale jako ostatni może być uznana rewolucja rozwoju zrównoważonego, kładąca nacisk na fakt, że obecny wpływ człowieka na środowisko ma charakter globalny oraz wymaga globalnej i zrównoważonej odpowiedzi⁷².

Tabela 3. Terminologia związana z koncepcją zrównoważonego rozwoju

OKREŚLENIE	ZNACZENIE	
Ekorozwój (<i>ecodevelopment</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Ujęcie najstarsze • Rozwój gospodarczy zgodny z wymaganiami ochrony środowiska życia człowieka, w tym zwłaszcza ochrony przyrody • Rozwój oparty na kryteriach przyrodniczych • Wyraźnie węższe znaczenie 	
Zrównoważony rozwój (<i>Sustainable Development</i>)	<p>UJĘCIE TRADYCYJNE:</p> <p>Właściwe proporcje w ramach rozwoju społeczno-gospodarczego, np. między inwestowaniem w infrastrukturę techniczną, społeczną oraz w inne sektory gospodarcze, zapewniając tak zwany rozwój wewnętrznie zgodny</p>	<p>UJĘCIE WSPÓŁCZESNE:</p> <p>Równowaga w ekosystemach (równowaga ekologiczna) oraz równowaga między ekonomicznymi, ekologicznymi i społecznymi elementami bądź aspektami rozwoju gospodarczego – ład gospodarczy, przestrzenny i społeczny z uwzględnieniem potrzeb przyszłych pokoleń</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • NIE oznacza rozwoju szybkiego • NIE oznacza jednakowego rozwoju dla wszystkich • NIE stanowi uzasadnienia dla dominacji jednego wzorca kulturowego 	
Rozwój trwały	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwój społeczno-gospodarczy, który zapewnia odpowiedni stan środowiska i jego równowagę ekologiczną oraz jakość życia także dla przyszłych pokoleń • Ma wyeliminować zagrożenia kryzysami gospodarczymi i społecznymi 	
Rozwój samopodtrzymujący się	<ul style="list-style-type: none"> • Podtrzymywanie obecnych możliwości rozwoju dla przyszłych pokoleń 	

Źródło: P. Trzepacz (red.) (2012): *Zrównoważony rozwój – wyzwania globalne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 16.

Koncepcja rozwoju zrównoważonego (*Sustainable Development*) jest obecnie najpopularniejszą koncepcją rozwojową, szeroko akceptowaną na całym świecie. W Polsce dla zagadnień rozpatrywanych przez rozwój zrównoważony używano zamiennie różnych określeń, takich jak ekorozwój, zrównoważony rozwój (lub rozwój

⁷² A. Pawłowski, (2009): *Rewolucja rozwoju zrównoważonego*, op. cit., s. 68, 72.

zrównoważony), rozwój trwały i samopodtrzymujący się. Nie wszystkie te określenia mają jednak identyczny zakres znaczeniowy⁷³ (tab. 3). Pierwszym historycznie pojęciem był ekorozwój, który oznacza wzrost gospodarczy zgodny z wymaganiami ochrony środowiska życia człowieka, zwłaszcza ochrony przyrody⁷⁴. Z kolei istotą rozwoju trwałego jest przyjęcie nieograniczonego horyzontu czasowego wzrostu dobrobytu społecznego, głównie przez zapewnienie trwałości kapitału przyrodniczego⁷⁵. Według niektórych badaczy pojęcia „rozwój trwały” i „rozwój zrównoważony” nie są tożsame, gdyż nie każdy rozwój zrównoważony jest rozwojem trwałym⁷⁶, według innych terminy te są tożsame⁷⁷. W przypadku rozwoju samopodtrzymującego (sustensywnego) się nacisk znaczeniowy położony jest na cechę samopodtrzymywania rozwoju⁷⁸ i oznacza on oszczędną gospodarkę zasobami naturalnymi i materialnymi, dający obecnym i przyszłym pokoleniom możliwość dalszego godziwego korzystania z zasobów odnawialnych i nieodnawialnych⁷⁹.

Warto również zauważyć, że zgodnie ze zdaniem niektórych badaczy zwrot *sustainable development* powinien być tłumaczony jako trwały rozwój, gdyż podstawowym jego wyzwaniem jest kontynuowanie rozwoju gospodarczego w perspektywie długookresowej w taki sposób, by jak najoszczędniej gospodarować zasobami naturalnymi, pozostawiając je, jeśli to możliwe, dla przyszłych pokoleń⁸⁰. Według Majewskiego istotę koncepcji *sustainable development* lepiej niż rozwój zrównoważony oddaje pojęcie trwały rozwój⁸¹, ale obecnie pojęcie zrównoważony rozwój jest

⁷³ P. Trzepacz (red.) (2012): *Zrównoważony rozwój...*, op. cit., s. 15.

⁷⁴ K. Górka, (2007): *Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego*, *Ekonomia i Środowisko*, 2(32), s. 9.

⁷⁵ D. Kielczewski, (2003): *O pojęciu trwałego rozwoju*, *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 1, s. 350.

⁷⁶ E. Lorek, (2016): *Inteligentny i trwały rozwój warunkiem wzmocnienia konkurencyjności regionu śląskiego*, *Ekonomia i Środowisko*, 3(58), s. 176.

⁷⁷ K. Górka, (2007): *Wdrażanie koncepcji...*, op. cit., s. 10.

⁷⁸ T. Borys, (2015): *Zrównoważony rozwój organizacji – co chcemy lub powinniśmy równoważyć*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 376, s. 15.

⁷⁹ J. Zaucha, (2012): *Synteza aktualnego stanu wiedzy dot. rozwoju sustensywnego i spójności terytorialnej w planowaniu przestrzennym (analiza dokumentów UE, BSR i polskich)*, Instytut Rozwoju, Working Paper 001/2012 (005), s. 5.

⁸⁰ E. Majewski, P. Sulewski, A. Wąs, (2018): *Ewolucja Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej w kontekście wyzwań Trwałego Rozwoju*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 5.

⁸¹ E. Majewski, (2008): *Trwały rozwój i trwałe rolnictwo – teoria i praktyka gospodarstw rolniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

coraz szerzej rozpowszechnione, zarówno w literaturze fachowej, jak i programach polityki gospodarczej oraz dokumentach państwowych⁸².

Mimo dobrze określonych celów i zasad zrównoważonego rozwoju w rozważaniach nad nim występują dwa odmienne podejścia. Podejście praktyczno-gospodarcze utożsamiane jest z paradygmatem ochrony i kształtowania środowiska. Zgodnie z podejściem ideologiczno-historiozoficznym należy podważyć dotychczasowe wzorce i określić nowe zachowania i cele społeczne⁸³.

Pojęcie zrównoważonego rozwoju zostało również zdefiniowane w polskim ustawodawstwie. Prawo ochrony środowiska definiuje rozwój zrównoważony jako taki „rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”⁸⁴.

Rozwój zrównoważony obejmuje trzy wymiary: ekologiczny, ekonomiczny oraz społeczno-kulturowy. Główne obszary problemowe w wymiarze ekologicznym obejmują: ocieplenie klimatu, niszczenie ekosystemów, różnorodności gatunkowej i krajobrazowej, wyczerpywania zasobów nieodnawialnych, zagrożenia zdrowia ludzkiego (np. szkodliwe substancje, promieniowanie, hałas). W obszarze ekonomicznym obecne wyzwania dotyczą: braku stabilności gospodarki narodowej, niewystarczającego zaspokajania podstawowych potrzeb społeczeństwa, inflacji, dużego stopnia koncentracji władzy ekonomicznej, nierównowagi pozagospodarczej, związanej np. z zależnością od surowców, zadłużenia państwa, niedostatecznego wyposażenia w dobra wspólne i niesprawiedliwego podziału dochodów. W obszarze społeczno-kulturowym najważniejsze problemy dotyczą: niedostatecznego urzeczywistnienia zasad demokracji i praworządności, ubóstwa, braku bezpieczeństwa socjalnego, problemów demograficznych, nierówności w różnych obszarach, braku bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego oraz obciążenia dla zdrowia i jakości życia⁸⁵.

⁸² A. Harasim, (2012): *Metodyczne aspekty oceny zrównoważenia rozwoju rolnictwa na różnych poziomach zarządzania*, Studia i Raporty IUNG-PIB, 29(3), DOI: 10.26114/sir.iung.2012.29.03, s. 50.

⁸³ Trzepacz (red.) (2012): *Zrównoważony rozwój...*, op. cit., s. 17.

⁸⁴ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska*, Dz. U. 2001 nr 62 poz. 627, art. 3, pkt. 50.

⁸⁵ H. Rogall, (2010): *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Zysk i S-ka, Poznań, s. 37.

O ile w pracach poruszających zagadnienia rozwoju zrównoważonego często jednocześnie są analizowane kwestie środowiskowe i gospodarcze, to kwestie społeczne rzadziej były przedmiotem badań⁸⁶. Celami społecznymi w ramach rozwoju zrównoważonego są z jednej strony działania zmierzające do zmiany postaw społecznych tak, by w większym stopniu mogły być realizowane cele środowiskowe, a z drugiej zmniejszanie dysproporcji pomiędzy poziomem i jakością życia w poszczególnych społeczeństwach lub ich grupach⁸⁷. Elementami rozwoju zrównoważonego w obszarze społecznym są: równość (wszyscy mieszkańcy, bez względu na płeć, powinni mieć równe szanse na przetrwanie i zrealizowanie swojego potencjału rozwojowego), świadomość dla zrównoważonego rozwoju (przejawiająca się przez częstsze realizowanie bardziej zrównoważonych wzorców konsumpcji), uczestnictwo (jak najwięcej grup społecznych powinno być zaangażowanych w proces decyzyjny) oraz spójność społeczna (zdolność społeczeństwa do zapewnienia długoterminowego dobrobytu dla wszystkich członków społeczeństwa)⁸⁸.

Ważnymi problemami dotyczącymi współczesne społeczeństwa są bieda i nierówności. W skali świata łączą się one najczęściej z wieloma innymi problemami, do których można zaliczyć: zadłużenie, niskie ceny surowców, niską produkcję żywności na mieszkańca, brak uprzemysłowienia, rosnące nierówności między bogatymi i biednymi. Na rosnący problem nierówności zwrócił uwagę T. Piketty, zauważając, że proces podziału bogactwa był uwarunkowany przez mechanizmy polityczne, a nie tylko ekonomiczne⁸⁹, a pogłębianie się nierówności wynika z faktu, że stopa zwrotu z kapitału trwale przekracza stopę wzrostu gospodarczego, a rozkład kapitału w społeczeństwie jest nierównomierny⁹⁰.

Walka z biedą i nierównościami, nie tylko w krajach rozwijających się, musi obejmować kwestie takie jak: dostęp do energii, edukacji, dobrego rządzenia oraz politykę społeczno-gospodarczą państwa. Rozumiana w ten sposób walka z ubó-

⁸⁶ W. Nagórny, (2011): *Polityka społeczna a zrównoważony rozwój*, Prace Naukowe im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Pragmata tes Oikonomias, 5, 145.

⁸⁷ A. Matuszczak, (2009): *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w obszarze ekonomicznym, środowiskowym i społecznym*, Roczniki Ekonomiczne Kujawskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, 2, s. 136.

⁸⁸ K. Murphy, (2012): *The social pillar of sustainable development: a literature review and framework for policy analysis*, Sustainability: Science, Practice and Policy, 8(1), DOI: <https://doi.org/10.1080/15487733.2012.11908081>.

⁸⁹ T. Piketty, (2014): *Capital in the ...*, op. cit., s. 21.

⁹⁰ Ibidem, s. 267.

stwem wpisuje się w cele zrównoważonego rozwoju określone przez ONZ, skupiające się na trzech wspólnych elementach: wzroście gospodarczym, włączeniu społecznemu oraz ochronie środowiska⁹¹.

Kolejnym zagadnieniem powiązanim ze zrównoważonym rozwojem jest zrównoważona konsumpcja. Umożliwia ona zaspokojenie potrzeb konsumpcyjnych obecnego pokolenia z ich poszanowaniem dla pokolenia przyszłego. W literaturze przedmiotu obecne są różne sposoby ujmowania kategorii zrównoważonej konsumpcji⁹²:

- zrównoważona konsumpcja jako alternatywny styl życia;
- zrównoważona konsumpcja jako ekokonsumpcja, utożsamiana często z trendem ekologizacji konsumpcji;
- holistyczne ujęcie zrównoważonej konsumpcji, rozszerzające to pojęcie na kwestie społeczne i gospodarcze.

W kontekście zrównoważonego rozwoju istotnym czynnikiem jest innowacyjność. To dzięki niej przemysł może odpowiadać rosnącym współcześnie wymaganiom wobec przebiegu i charakteru procesu wytwarzania produktów żywnościowych, ich wartości odżywczej, potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa żywności, łatwości użycia i przechowywania oraz wygody spożycia i zróżnicowania produktów żywnościowych⁹³, a zarazem nie powinien przynajmniej szkodzić środowisku naturalnemu i społecznemu. W szczególności istotne są innowacje środowiskowe i społeczne, nakierowane na przekształcanie gospodarki w kierunku bardziej ekologicznej, tzw. zielonej gospodarki⁹⁴.

Również w sektorze agrobiznesu uwzględniane są elementy mające służyć implementacji idei rozwoju zrównoważonego. Przejawem tego jest rozwój bioekonomii i biobiznesu, znajdujący swoje odzwierciedlenie m.in. w zrównoważonej produkcji biomasy, efektywnym jej wykorzystaniu, zachowaniu bioróżnorodności oraz efektywnym wykorzystaniu zasobów naturalnych⁹⁵.

⁹¹ E. Rokicka, W. Woźniak, (2016): *W kierunku zrównoważonego rozwoju...*, op. cit, s. 16.

⁹² A. Dąbrowska, F. Bylok, M. Janoś-Kresło, D. Kielczewski, I. Ozimek, (2015): *Kompetencje konsumentów...*, op. cit., s. 83-84.

⁹³ J. Wiśniewska-Paluszak, (2017): *Koncepcja sieci w badaniach zrównoważonego rozwoju agrobiznesu*, *Gospodarka Narodowa*, 1(287), s. 129.

⁹⁴ A. Sulich, (2018): *Znaczenie koncepcji ekonomii zrównoważonego rozwoju*, *Rynek-Społeczeństwo-Kultura*, 4(30), s. 26.

⁹⁵ J. Wiśniewska-Paluszak, (2018): *Sieci agrobiznesu w świetle teorii ekonomii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, s. 64.

Poszczególne cele zrównoważonego rozwoju pozostają ze sobą w ścisłym związku. Dlatego osiągnięcie jednego z celów zrównoważonego rozwoju może utrudniać lub nawet uniemożliwiać osiągnięcie pozostałych. Jednym z przykładów występowania takich powiązań jest fakt, że poziom ubóstwa i nierówności znajdują odzwierciedlenie w wysokości realizowanej konsumpcji. Dlatego też pozytywne zmiany w zakresie realizacji celu 1 (zmniejszanie ubóstwa) oraz celu 10 (mniej nierówności) może skutkować większą presją na środowisko, bezpośrednio lub pośrednio (przez łańcuchy dostaw) spowodowaną większą konsumpcją⁹⁶. Dodatkowo lub ujemne korelacje pomiędzy poszczególnymi celami zrównoważonego rozwoju są obserwowane na różnych poziomach. W raportach dotyczących realizacji celów zrównoważonego rozwoju w krajach UE można znaleźć informacje dotyczące tych związków. Choć udział istotnych statystycznie korelacji pomiędzy parami celów nie przekracza 1/3, to można wskazać pewne obszary powiązane. I tak cel 12 dotyczący wzorców konsumpcji i produkcji jest powiązany z efektywnością energetyczną (cel 7). Z drugiej strony odpowiedzialne i zrównoważone systemy energii w powiązaniu z bardziej zrównoważonymi wzorcami transportu są skorelowane ze wskaźnikami dotyczącymi stanu środowiska naturalnego⁹⁷.

W Celach Zrównoważonego Rozwoju (*sustainable development goals*, SDG) określonych w Agendzie 2030 dużo miejsca poświęcono problematyce nierówności ekonomicznych i społecznych. Uzasadnieniem tego podejścia jest fakt, że wraz z przyspieszeniem procesu globalizacji, nierówności dochodowe zaczęły gwałtownie rosnąć. Na skutek zachodzących globalnie procesów, takich jak postępująca liberalizacja rynków, rosąca rola kapitałów międzynarodowych, ekspansja korporacji ponadnarodowych oraz pogłębianie się powiązań pomiędzy gospodarkami narodowymi pogłębiła się przepaść pomiędzy bogatymi a biednymi⁹⁸.

Procesy zwiększania się nierówności między krajami i w ramach krajów zostały jeszcze bardziej pogłębione przez pandemię COVID-19. W 2020 r. zaobserwowano takie negatywne zjawiska jak: wzrost wskaźnika skrajnego ubóstwa na świecie, zatrzymanie lub odwrócenie postępu w zakresie zdrowia, pogorszenie sytuacji edukacyjnej oraz zmniejszenie równości płci⁹⁹. Pandemia COVID-19 ma też zauwa-

⁹⁶ L.M. Fonseca, J.P. Domingues, A.M. Dima, (2020): *Mapping the Sustainable Development...*, op. cit..

⁹⁷ Eurostat (2021): *Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context*. 2021 edition, s. 41-44.

⁹⁸ E. Rokicka, W. Woźniak, (2016): *W kierunku zrównoważonego rozwoju...*, op. cit., s. 19.

⁹⁹ United Nations, (2021): *The Sustainable Development Goals Report 2021*.

żalne skutki w innych obszarach. Przykładowo w obszarze zdrowia wysoka nadmiarowa śmiertelność w 2020 r. przyczyniła się do redukcji oczekiwanej długości życia w krajach UE, z drugiej strony jednak z powodu ograniczeń w przemieszczaniu się zmniejszył się odsetek zgonów w wypadkach drogowych oraz w wypadkach przy pracy¹⁰⁰.

Badając rozwój zrównoważony, należy uwzględnić fakt, że jest to zjawisko złożone. Koncepcja rozwoju zrównoważonego ewoluowała, ale jej podstawowe zasady i cele przyczyniły się do bardziej świadomych zachowań dostosowanych do istniejących ograniczeń środowiska, niestety głównie w skali lokalnej, a nie globalnej¹⁰¹. Jednak w perspektywie zmian zachodzących we współczesnym świecie ludzkość nie może sobie pozwolić na ignorowanie kwestii środowiska i włączenia społecznego, dlatego problematyka rozwoju zrównoważonego powinna nie tylko pozostawać w świadomości, ale również przekładać się na działania decydentów w skali krajowej i międzynarodowej oraz społeczeństw.

¹⁰⁰ Eurostat (2021): *Sustainable development in the European Union...*, op. cit., s. 98-99.

¹⁰¹ T. Klarin, (2018): *The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues*, Zagreb International Review of Economics & Business, 21(1), s. 87.

Rozdział 2. PROBLEMY SPOŁECZNE W UE

2.1. Europejski model społeczny

Rozwój i wzrost gospodarczy przynosząc korzyści ekonomiczne, równocześnie tworzy negatywne zjawiska społeczne, które bądź wynikają bezpośrednio z funkcjonowania rynku, bądź są pośrednimi efektami jego działania¹⁰². Problemy społeczne to „zjawiska [...], które wywołują określony rezonans w świadomości ludzi danego społeczeństwa lub społeczności”¹⁰³ które postrzegane są – zarówno przez badaczy, jak i opinię publiczną – jako dysfunkcyjne i szkodliwe społecznie¹⁰⁴. O problemie społecznym mówi się, kiedy dotyczy wielu osób w społeczności i ma charakter powtarzający się, a nie jednorazowy. Problemy społeczne, które mają masowy charakter, występują najczęściej albo też mają szczególnie dotkliwe skutki społeczne, określane są jako kwestie społeczne¹⁰⁵. Obecne społeczeństwo żyje w świecie pełnym wzajemnych powiązań, w którym problemy i wyzwania – czy to ubóstwo, zmiana klimatu, migracje czy kryzysy gospodarcze – rzadko ograniczają się do jednego kraju lub regionu. Dlatego zwalczanie nierówności między krajami i regionami świata jest ważne nie tylko z punktu widzenia sprawiedliwości społecznej, ale także jako warunek wstępny dla rozwiązania wielu współzależnych problemów.

Problemy społeczne mogą występować w różnych obszarach życia społeczno-gospodarczego kraju. Ubóstwo, bezrobocie, nierówności w poziomie edukacji i zdrowiu, oraz nierówności płci to główne problemy społeczne obserwowane w krajach unijnych w XXI wieku.

¹⁰² N. Laurisz, (2020): *Społeczne problemy i wyzwania początku XXI wieku*, [w:] Laurisz N. (red.): *Wyzwania i problemy społeczne początku XXI wieku*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków, s. 5.

¹⁰³ J. Sztumski, (1977): *Problem społeczny jako przedmiot badań socjologii*, *Studia Socjologiczne*, 3, s. 215.

¹⁰⁴ I. Kaźmierczak-Kaluźna, (2012): *Ubóstwo jako problem społeczny. Kwestie terminologiczne i ustalenia empiryczne*, *Kultura i Społeczeństwo*, 1, s. 147.

¹⁰⁵ T. Schimanek, (2015): *Diagnozowanie problemów społecznych*, Wyd. FISE, Warszawa, http://www.ekonomiaspoleczna.pl/files/ekonomiaspoleczna.pl/public/Biblioteka/2015_4.pdf, (dostęp: 23.08.2021).

Integracja europejska na początku była nastawiona przede wszystkim na cele ekonomiczne i polityczne, a nie społeczne. Z biegiem czasu jednak komponent społeczny stał się jednym z najważniejszych filarów UE, chociaż zróżnicowanie pod tym względem w krajach członkowskich jest bardzo duże¹⁰⁶. W 1997 r. pojawiła się w dokumentach wspólnotowych koncepcja polityki społecznej wspierającej rozwój gospodarczy, a koncepcję tę określono Europejskim Modelem Społecznym (EMS). EMS stał się jednym z głównych elementów przyjętej w marcu 2000 r. strategii lizbońskiej¹⁰⁷.

Działania służące przyspieszeniu harmonizacji polityki społecznej zostały zapoczątkowane przez Danię, która zgłosiła problem tzw. dumpingu socjalnego. To wymusiło dostosowania w obszarze prawa pracy. Te zagadnienia jako pierwsze były koordynowane przez Komisję Europejską i zostały kluczowym przedmiotem strategii lizbońskiej¹⁰⁸. Dodatkowo w rozszerzającej się UE zaczęto realizować strategie społeczne: wzrostu zatrudnienia, zabezpieczenia społecznego i zwalczania ubóstwa i wykluczenia społecznego rozwijając koncepcje europejskiej przestrzeni socjalnej i europejskiego modelu społecznego¹⁰⁹.

Pojęcie EMS nie jest jednoznaczne i często budzi kontrowersje. W literaturze przedmiotu kwestionuje się nawet istnienie takiego modelu. Często krytykuje się zarówno ideologię i wartość EMS, jak i jego praktyczną użyteczność w opisywaniu rzeczywistości. Nie istnieje jedna powszechna definicja Europejskiego Modelu Społecznego, nie jest on nawet zdefiniowany w oficjalnych dokumentach UE, często odwołujących się do tego modelu. Brak definicji EMS może wynikać z faktu, że w państwach UE istnieją różne systemy społeczne, które znacznie różnią się od siebie¹¹⁰. Istnieje jednak wspólny cel wszystkich systemów – zapewnienie prawa do uzyskania pomocy w trudnej sytuacji życiowej. Zamiast definicji, w literaturze

¹⁰⁶ F.W. Scharpf, (2002): *The European Social Model*, JCMS: Journal of Common Market Studies, 40(4), 645–670, <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00392>.

¹⁰⁷ T. Mering, (2007): *Europejski model społeczny w świetle założeń Strategii Lizbońskiej*, Problemy Polityki Społecznej, 10, 198–201.

¹⁰⁸ S. Golinowska, (2018): *Modele polityki społecznej w Polsce i Europie na początku XXI wieku*, Fundacja im. Stefana Batorego. <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/Modele%20polityki%20spolecznej.pdf>, (dostęp: 30.08.2021).

¹⁰⁹ M. Polakowski, D. Szelewa, A. Polak, R. Szarfenberg, M. Sutowski, (2019): *Europejski wymiar polityki społecznej*, Warszawskie Debaty o polityce społecznej, 32, Friedrich-Ebert-Stiftung, Warszawa, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/warschau/15924.pdf>, (dostęp: 01.09.2021).

¹¹⁰ D.K. Rosati, (2009): *Europejski Model Społeczny. Osiągnięcia, problemy i kierunki zmian*, [w:] Rosati D.K. (red.): *Europejski Model Społeczny. Doświadczenia i przyszłość*, PWE, 23–66, G. Esping-Andersen, (1990): *The three worlds of welfare capitalism*, Princeton University Press.

przedmiotu wymienia się różne wymiary EMS. Trafne wydaje się podejście H. Kaelble'go¹¹¹, który wyróżnił trzy znaczenia EMS. Pierwsze z nich, najszerze, dotyczy wszelkich europejskich instytucji i regulacji odnoszących się do społeczeństwa. Obejmuje on zarówno kwestie związane z rodziną, jak i pracą, europejskim państwem dobrobytu, kulturą oraz systemem edukacji. Drugie rozumienie EMS, znacznie węższe jest związane z polityką europejską, dotyczącą miejsc pracy, zabezpieczenia społecznego oraz redystrybucji w ramach uprawnień socjalnych. To rozumienie odnosi się nie tylko do krajowych polityk, ale również do działań prowadzonych na szczeblu Wspólnoty. Trzecie znaczenie odnosi się do specyfiki europejskiego państwa opiekuńczego w zakresie zabezpieczania ryzyk socjalnych.

Z kolei według Wiśniewskiego¹¹² EMS dotyczy przede wszystkim zestawu wartości, którymi kierują się poszczególne państwa członkowskie w realizacji polityki społecznej i ekonomicznej. Chodzi tutaj przede wszystkim o zasady solidarności społecznej, która oznacza prawo obywatelskie do otrzymania pomocy, kiedy jednostka znalazła się w trudnej sytuacji życiowej. Opieranie się na tych wartościach wynika z przekonania, że roztropna polityka społeczna wspiera i wzmacnia konkurencyjność gospodarki. Wartości te są niejako wyznacznikiem dla państw członkowskich w realizacji polityki społecznej i gospodarczej oraz strategii reform. Kolejny wymiar EMS to obowiązujące minimalne standardy socjalne, które są prawnie usankcjonowane i powszechnie obowiązujące. Nie dotyczą one jednak wszystkich zagadnień społecznych, mają w większości charakter wycinkowy, związany z uchwalaniem poszczególnych aktów prawnych w UE. Inny wymiar EMS dotyczy inicjatyw wspólnotowych, podejmowanych w ramach otwartej metody koordynacji. W największym stopniu działania Wspólnoty dotyczą walki z bezrobociem, (Europejska Strategia Zatrudnienia) oraz ubóstwem (Europejska Strategia Integracji Społecznej). EMS jest to również unijna polityka redystrybucyjna, której głównym instrumentem jest Europejski Fundusz Społeczny (EFS). Głównymi celami EFS są: dążenie do wysokiego poziomu zatrudnienia, wysokiej jakości miejsc pracy, poprawa

¹¹¹ H. Kaelble, (2004): *Das europäische Sozialmodell – eine historische Perspektive*, [w:] Kaelbe H., Schmid G. (red.): *Das europäische Sozialmodell. Auf dem Weg zum transnationalen Sozialstaat*, Berlin, s. 31–32.

¹¹² J. Wiśniewski, (2007): *Europejski model społeczny w kontekście integracji europejskiej*, *Problemy Polityki Społecznej*, 10, 202-208.

dostępu do rynku pracy, mobilność pracowników, wysoki poziom szkolenia i kształcenia dla wszystkich, zwalczanie ubóstwa, wspieranie równości płci, niedyskryminacja oraz równe szanse dla wszystkich¹¹³.

Cele ustanowione w Traktacie Lizbońskim w 2007 r. w sferze społecznej, tj. pełne zatrudnienie, postęp społeczny, zwalczanie wykluczenia społecznego i dyskryminacji, równość kobiet i mężczyzn, wspieranie sprawiedliwości społecznej i ochrony socjalnej, solidarność między pokoleniami i ochrona praw dziecka oraz działanie na rzecz spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej oraz solidarność między państwami członkowskimi¹¹⁴ wskazywały na to, że wypracowanie europejskiego modelu społecznego i konwergencja krajów pod tym względem jest osiągalna. Kryzys zadłużenia w strefie euro, który rozpoczął się w 2008 r. i spowodował recesję gospodarczą, sprawił również, że cele społeczne zeszły w tamtym okresie na dalszy plan działań Wspólnoty. Priorytetami stały się stabilność fiskalna i odbudowanie zaufania rynków finansowych. Zmieniły się również warunki realizacji celów społecznych państw członkowskich. Ścisły nadzór polityk budżetowych i finansów publicznych, wprowadzona dyscyplina i sankcje finansowe spowodowały podporządkowanie obszaru społecznego celom gospodarczym, głównie wzrostowi konkurencyjności płacowej. Zwiększyła się również dysproporcja między realizacją celów socjalnych i gospodarczych. Polityki i instrumenty w zakresie socjalnym podlegały jedynie koordynacji, podczas gdy sfera gospodarcza była kontrolowana i obwarowana sankcjami¹¹⁵. Dodatkowe zmiany w działaniach państw członkowskich nastąpiły w wyniku kryzysu w strefie euro. Przed kryzysem dominował wspólnotowy model integracji, w którym istniał zrównoważony układ sił między europejskimi instytucjami na poziomie wspólnotowym (Komisja Europejska i Parlament Europejski) i międzyrządowym (Rada Europejska i Rada UE)¹¹⁶. Po kryzysie powstał nowy układ sił, interesy narodowe wpływały na instytucje unijne. Nasilił się podział na państwa centralne i peryferyjne¹¹⁷. Wzrastały również napięcia w sferze socjalnej

¹¹³ Europejski Fundusz Społeczny, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/europejski-fundusz-spoleczny/przeczytaj-o-europejskim-funduszu-spolecznym/>, (dostęp: 08.11.2021).

¹¹⁴ Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), (Dz.U.UE.2016.C.202.02).

¹¹⁵ M. Polakowski, D. Szelewa, (2014): *Polityka społeczna a proces integracji europejskiej*, Warszawskie Debaty o polityce społecznej, 14, Friedrich-Ebert-Stiftung, Warszawa <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/warschau/11375.pdf>, (dostęp: 25.08.2021).

¹¹⁶ T.G. Grosse (red.), (2016): *Polityki europejskie w dobie kryzysu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar Sp. z o.o., Warszawa.

¹¹⁷ Ibidem.

związane ze swobodnym przepływem pracowników z „nowych” do „starych” państw członkowskich, co generowało zarzuty o wykorzystywanie systemów zabezpieczenia społecznego bogatszych państw UE¹¹⁸. Po ustabilizowaniu się sytuacji gospodarczej znowu zaczęto przywiązywać większą wagę do rozwiązywania problemów społecznych. W 2015 r. Komisja Europejska ogłosiła potrzebę nowego otwarcia dla dialogu społecznego. Ruszyły prace nad inicjatywą Europejskiego Filaru Praw Socjalnych (EFPS) i został on ustanowiony w 2017 r. Filar jest zestawem 20 zasad i praw, które mają wspierać budowanie sprawiedliwej, włączającej i pełnej możliwości Europy. Zostały one podzielone na trzy rozdziały:

- Rozdział I: Równość szans i dostęp do zatrudnienia:
 1. Kształcenie, szkolenie i uczenie się przez całe życie,
 2. Równouprawnienie płci
 3. Równe szanse,
 4. Aktywne wsparcie na rzecz zatrudnienia,
- Rozdział II: Uczciwe warunki pracy:
 5. Bezpieczne i elastyczne zatrudnienie,
 6. Wynagrodzenia,
 7. Informacje o warunkach zatrudnienia i ochrona w przypadku zwolnień,
 8. Dialog społeczny i społeczne zaangażowanie pracowników,
 9. Równowaga między życiem zawodowym a prywatnym,
 10. Zdrowe, bezpieczne i dobrze dostosowane środowisko pracy oraz ochrona danych,
- Rozdział III: Ochrona socjalna i integracja społeczna:
 11. Opieka nad dziećmi i wsparcie dla dzieci,
 12. Ochrona socjalna,
 13. Świadczenia dla bezrobotnych,
 14. Minimalny dochód,
 15. Świadczenia emerytalne i renty,
 16. Ochrona zdrowia,
 17. Integracja osób z niepełnosprawnościami,
 18. Opieka długoterminowa,

¹¹⁸ M. Ferrera, (2018): *The European Social Union: how to piece it together*, [w:]: Vanhercke B., Ghailani D., Sabato S. (red.): *Social policy in the European Union: state of play 2018*, European Trade Union Institute, Bruksela, 17-33.

19. Mieszkania i pomoc dla bezdomnych,

20. Dostęp do podstawowych usług¹¹⁹.

Filar odnosi się do zmniejszania problemów społecznych, które występują w większości państw członkowskich UE. Jest zbiorem podstawowych zasad i założeń, a nie konkretnych przepisów. Ma on stanowić wskazówki dla państw członkowskich co do kierunków zmian legislacyjnych. Zasady EFPS w bardzo dużym stopniu pokrywają się ze społecznymi celami zrównoważonego rozwoju i obejmują cztery główne obszary:

- Zatrudnienie i warunki pracy,
- Zwalczanie ubóstwa i wykluczenia społecznego,
- Edukację obejmującą również inwestycje społeczne,
- Wyrównywanie szans grup podatnych na wykluczenie społeczne i przeciwdziałanie ich dyskryminacji.

Wśród metod oddziaływania Komisji Europejskiej na wdrażanie polityki społecznej w krajach członkowskich można wymienić metodę otwartej koordynacji (*open method of coordination OMC*), polegającej na wspólnym opracowaniu i wdrożeniu zasad przygotowania krajowych planów działania, a także wskaźników monitorujących stopień osiągnięcia celów i czasu realizacji. Innym narzędziem jest metoda semestrów europejskich, polegającym na regularnej ocenie i koordynacji polityki społeczno-gospodarczej i budżetowej w zakresie europejskich celów strategicznych i utrzymania równowagi makroekonomicznej¹²⁰. Tworzone są również wspólne bazy danych statystycznych oraz banki dobrych praktyk w celu określenia wspólnych podstaw metodologicznych oceny zjawisk społecznych¹²¹.

2.2. Nierówności, zatrudnienie i ubóstwo

Jednym z najważniejszych problemów społecznych występujących w UE są nierówności. Nierówności mogą przybierać różnorakie formy: „materialne (ekonomiczne),

¹¹⁹ 20 zasad Europejskiego Filaru Praw Socjalnych, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_pl, (dostęp: 08.11.2021).

¹²⁰ P. Dębniak, (2016): *Wady i zalety funkcjonowania semestru europejskiego jako elementu unijnego zarządzania gospodarczego*, *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 17(8.2), 187-196.

¹²¹ K. Godek, (2021): *Strategie społeczne Unii Europejskiej—Wyzwania i perspektywy*. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 36, 23–40, <https://doi.org/10.19195/1733-5779.36.2>.

społeczne, zawodowe, edukacyjne, cyfrowe, prawne, polityczne, kulturowe, religijne itd.”. W większości analiz nierówności bada się je na podstawie nierówności ekonomicznych rozumianych jako nierówne możliwości jednostek do zaspokajania ich potrzeb. W tym ujęciu główną przyczyną nierówności jest nierównomierne korzystanie ze wzrostu gospodarczego przez jednostki¹²².

Według T. Piketty nierówności ekonomiczne składają się z trzech obszarów, tj. z nierówności dochodów z pracy, z nierówności płynących z własności kapitału i czerpanych z niego dochodów oraz relacji pomiędzy powyższymi wielkościami¹²³.

Pojawianie się i pogłębianie nierówności dochodowych w wymiarze krajowym ma istotne znaczenie dla dobrobytu jednostki, ale też całego społeczeństwa. W poszczególnych państwach członkowskich UE występują różne czynniki determinujące poziom nierówności dochodowych. Bezrobocie stanowi czynnik powodujący nierówności w większości państw unijnych. Jednak w niektórych państwach (Bułgaria, Cypr, Estonia, Litwa i Łotwa) kluczowe znaczenie ma słaby efekt redystrybucyjny systemu podatkowego i systemu zabezpieczenia społecznego. W innych państwach powodem wysokiego poziomu nierówności dochodowych jest bezrobocie w połączeniu z nierównym rozkładem dochodów rynkowych (Grecja, Hiszpania i Portugalia)¹²⁴.

Nierówności majątkowe w UE są w dużo większym stopniu zróżnicowane pomiędzy krajami członkowskimi niż nierówności dochodowe. Niskie nierówności majątkowe występują w Polsce, w Grecji, Słowacji, Słowenii, Hiszpanii, Belgii, na Malcie oraz na Węgrzech. Niewysokie nierówności majątkowe w Polsce i w wielu innych krajach naszego regionu wynikają m.in. z faktu, iż procesy międzypokoleniowej akumulacji i dziedziczenia majątków były w tych krajach wstrzymane w okresie socjalizmu po II wojnie światowej. Nierówności majątkowe w UE mają tendencję do zwiększania się wraz z poziomem rozwoju ekonomicznego krajów¹²⁵.

Nadmiernie wysokie nierówności ekonomiczne mogą negatywnie wpływać na poziom ubóstwa w danym kraju. Wzrost nierówności dochodowych często wiąże się z powiększeniem skrajnych wartości rozkładu dochodów, a więc wzrostem liczby

¹²² B. Kasprzyk, J. Wojnar, (2010): *Nierówności dochodowe gospodarstw domowych w regionie podkarpackim*, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 17, s. 478.

¹²³ T. Piketty, (2015): *Kapitał w XXI wieku*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa, s.256.

¹²⁴ *Rozwiązanie problemu nierówności*, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_addressing-inequalities_pl.pdf, (dostęp: 21.10.2021).

¹²⁵ M. Brzeziński, (2017): *Czy Polska jest krajem o dużych nierównościach ekonomicznych*, IBS Policy Paper, 1, https://ibs.org.pl/app/uploads/2017/06/IBS_Policy_Paper_01_2017_pl.pdf, (dostęp: 24.10.2021).

osób o najniższych dochodach, często niewystarczających na życie na minimalnym poziomie¹²⁶.

Ubóstwo jest jednym z najbardziej wyrazistych problemów społecznych¹²⁷. Zwalczanie ubóstwa i wykluczenia społecznego stało się jednym z podstawowych celów w zakresie polityki społecznej od początku istnienia Wspólnoty. Początkowo wszelkie działania wspólnotowe nie miały podstawy prawnej, więc były często kwestionowane. Jednak wraz z wejściem w życie Traktatu Amsterdamskiego w 1999 r., w którym za jeden z głównych celów polityki społecznej uznano likwidację wykluczenia społecznego, sytuacja się zmieniła. W 2000 r., w ramach strategii lizbońskiej został ustanowiony mechanizm monitoringu i koordynacji, który obejmował określanie celów, monitorowanie skali ubóstwa na podstawie zestawu wskaźników i poziomów odniesienia, wytyczne dla państw członkowskich i krajowe plany działania przeciw ubóstwu. Ustanowiono również międzyrządową metodę zarządzania – otwartą metodę koordynacji (OMK). Metoda ta opiera się na dobrowolnej współpracy państw członkowskich, korzystając z uzgodnionych wspólnych celów i wspólnych wskaźników. Proces ten obejmuje nie tylko instytucje rządowe, ale również partnerów społecznych i społeczeństwo obywatelskie. W 2006 r. ustanowiono otwartą metodę koordynacji w dziedzinie ochrony socjalnej i włączenia społecznego, która zintegrowała trzy odrębne rozwiązania dotyczące włączenia społecznego, opieki zdrowotnej oraz emerytur. W strategii „Europa 2020” na rzecz zatrudnienia i inteligentnego, trwałego wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu przyjęto nowy wspólny cel w walce z ubóstwem i wykluczeniem społecznym: zmniejszenie o 25% liczby Europejczyków żyjących poniżej granicy ubóstwa i zmniejszenie o 20 mln osób biednych. Cel ten nie został osiągnięty, dlatego w marcu 2021 r. został określony nowy główny cel: zmniejszenie liczby osób żyjących w ubóstwie do 2030 r. o co najmniej 15 mln. Cel ten określono w planie działania na rzecz Europejskiego Filaru Praw Socjalnych.

¹²⁶ M. Raczkowska, J. Wrześcińska-Kowal, (2018): *Nierówności i ubóstwo ekonomiczne na obszarach wiejskich w Polsce*, Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, 105(1), s.8.

¹²⁷ R. Szarfenberg, (2012): *Status społeczno-ekonomiczny w kontekście polityki antidyskryminacyjnej oraz społecznej*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Ubostwo%20-%20polityka%20spoleczna%20a%20polityka%20antydyskryminacyjna_RSzarfenberg.pdf, (dostęp: 15.08.2021)

Istotność problemu ubóstwa potwierdza fakt przyjęcia w dokumencie *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*¹²⁸ zmniejszenia ubóstwa we wszystkich jego formach na całym świecie jako pierwszego z 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju. Nie istnieje jednoznaczna definicja ubóstwa, a pojęcie to przeszło znaczną ewolucję w naukach społecznych. Obecnie w krajach UE określane jest ubóstwo relatywne. Jego granica jest określona na poziomie 60% mediany dochodów ekwiwalentnych osiągniętych przez gospodarstwa domowe w danym kraju. Na szczeblu unijnym ubóstwo ujmuje się szerzej, biorąc pod uwagę nie tylko poziom dochodów, ale także możliwość zaspokojenia określonych potrzeb czy stopień integracji z rynkiem pracy¹²⁹.

W latach 2000-2019 wzrosła waga problemu nierówności społeczno-ekonomicznych występujących w krajach i między krajami UE. Problemem nie jest sam fakt istnienia nierówności, ale ich skala i pogłębianie, może to bowiem zagrażać stabilności wzrostu gospodarczego oraz spójności społecznej. Poza tym nierówności mogą prowadzić do nietolerancji, dyskryminacji – szerzej do niestabilności politycznej: w sferze społecznej i gospodarczej oraz mają negatywny wpływ na system prawny i sferę regulacji¹³⁰. Duże nierówności zwiększają również prawdopodobieństwo pojawienia się dysfunkcji sfery publicznej oraz erozji systemu prawnego.

Istotnym obszarem w polityce społecznej UE jest polityka zatrudnienia i odpowiednich warunków pracy. To zagadnienia związane z rynkiem pracy jako pierwsze znalazły się w obszarze działań związanych z budowaniem Europejskiego Modelu Społecznego. Początkowo działania te obejmowały określenie podstawowych praw socjalnych pracowników oraz minimalnych standardów bezpiecznych warunków pracy, a także ustalenie podstawowych praw pracowniczych oraz socjalnej ochrony pracy. Pod koniec lat 90. XX w. działania UE na rzecz zatrudnienia zostały zinstytucjonalizowane i powstała Europejska Strategia Zatrudnienia (ESZ)¹³¹. Kolejna dekada przyniosła zmiany w ESZ. Zaczęto zwracać uwagę na możliwość stosowania

¹²⁸ United Nations, (2015): *Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development*, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20development%20web.pdf>, (dostęp: 15.07.2021), s. 18.

¹²⁹ D. Murzyn, (2018): *Spójność społeczna i inkluzywność jako priorytety polityki spójności UE*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 537, 66-75.

¹³⁰ M. Szczepaniak, (2018): *Nierówności dochodowe w wybranych krajach na tle systemów społeczno-gospodarczych*, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 55, s.175.

¹³¹ P. Kowalski, S. Golinowska, B. Błaszczak, (2019): *Nasza Europa: 15 lat Polski w Unii Europejskiej [Dokument elektroniczny]*, Warszawa: CASE-Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych-Fundacja Naukowa, http://www.pte.pl/pliki/2/1/raport_ue_polska.pdf, (dostęp: 10.11.2021).

swobodniejszych form zatrudnienia przez pracodawców, z drugiej strony zapewniając zabezpieczenie socjalne pracownikom posiadającym taką formę zatrudnienia. Powstała koncepcja *flexicurity*, oznaczająca elastyczność pracy połączoną z zabezpieczeniem socjalnym¹³². Kryzys finansowy i gospodarczy stał się dużym wyzwaniem dla polityki zatrudnienia UE. W strategii „Europa 2020” uznano, że rozwój gospodarczy nie jest jedynym celem współczesnej UE¹³³. Wspólnota musi zmierzyć się także z innymi długoterminowymi wyzwaniami, związanymi z globalizacją, rosnącym zapotrzebowaniem na racjonalne wykorzystywanie zasobów naturalnych oraz starzeniem się społeczeństw. Realizacja programu miała zapewnić rozwój w sferze ekonomicznej i społecznej, a także poprawę stanu środowiska naturalnego. W strategii zaproponowano trzy wzajemnie uzupełniające się i wspierające priorytety: rozwój inteligentny, rozwój zrównoważony oraz rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu. Kluczowe cele, które przyjęto w strategii „Europa 2020”, obejmowały najważniejsze zagadnienia polityki społecznej, tj.: wzrost zatrudnienia, zwłaszcza wśród grup zagrożonych wykluczeniem z rynku pracy, podnoszenie poziomu edukacji oraz ograniczenie zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Przyjęcie strategii wiązało się z wieloma działaniami w zakresie polityki zatrudnienia. Oprócz powołania Europejskiego Filaru Praw Społecznych, wpierającego konwergencję poprawy warunków życia i pracy, polityka zatrudnienia UE obejmuje bardzo wiele obszarów. W 2019 r. powstał Europejski Urząd ds. pracy¹³⁴, monitorujący egzekwowanie unijnych przepisów prawa pracy¹³⁵. W 2019 r. została przyjęta dyrektywa w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów, mająca na celu umacnianie równouprawnienia kobiet i mężczyzn na

¹³² T. Boeri, J.I. Conde-Ruiz, V. Galasso, (2012): *The political economy of flexicurity*, Journal of the European Economic Association, 10(4), 684-715.

¹³³ *Europa 2020, Strategia Unii Europejskiej na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia*, https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf, (dostęp: 12.11.2021).

¹³⁴ Rozporządzenie 2019/1149 – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1149 z 20 czerwca 2019 r. ustanawiające Europejski Urząd ds. Pracy, zmieniające rozporządzenia (WE) nr 883/2004, (UE) nr 492/2011 i (UE) 2016/589 oraz uchylające decyzję (UE) 2016/344 (Dz.U.UE L.2019.186.21).

¹³⁵ *Zatrudnienie i polityka społeczna: zasady ogólne*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/52/zatrudnienie-i-polityka-spoeczna-zasady-ogolne>, (dostęp: 12.11.2021).

rynku pracy¹³⁶. W tym samym roku weszła w życie dyrektywa w sprawie przejrzystych i przewidywalnych warunków pracy, polepszających warunki zatrudnienia¹³⁷. Rada Europejska przyjęła również zalecenia w sprawie dostępu pracowników oraz osób samozatrudnionych do ochrony socjalnej, co ma zniwelować różnice między pracownikami a osobami samozatrudnionymi w zabezpieczeniu socjalnym¹³⁸. W 2020 r. Komisja Europejska opublikowała wniosek dotyczący dyrektywy w sprawie adekwatnych wynagrodzeń minimalnych w UE w celu zwalczania ubóstwa pracujących¹³⁹.

Pandemia COVID-19 znacznie zmieniła rynek pracy, nie tylko w krajach UE, ale na całym świecie. Zmiany te są ogromnym wyzwaniem dla europejskiej gospodarki i źródeł utrzymania. Podstawowym celem polityki zatrudnienia UE stała się ochrona miejsc pracy i pracowników. Powstało wiele inicjatyw służących realizacji tego celu. Jedną z nich jest europejski instrument tymczasowego wsparcia w celu zmniejszenia zagrożeń związanych z bezrobociem w sytuacji nadzwyczajnej (*Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency – SURE*)¹⁴⁰. Z tego instrumentu można uzyskać pożyczkę na pokrycie kosztów nagłych wydatków publicznych na utrzymanie zatrudnienia. Działania UE obejmują również ludzi młodych, wśród których stopa bezrobocia w 2020 r. była niemal dwukrotnie wyższa od średniej ogólnej. Polepszeniu sytuacji osób młodych na rynku pracy służy m.in.: program gwarancji dla młodzieży, stanowiący pomost do zatrudnienia. Rejestracja w tym programie gwarantuje otrzymanie oferty zatrudnienia, kształcenia, przygotowania zawodowego lub szkolenia¹⁴¹. Ważnym aspektem polityki zatrudnienia jest

¹³⁶ Dyrektywa 2019/1158 – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1158 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów oraz uchylająca dyrektywę Rady 2010/18/UE, (Dz.U.UE.L.2019.188.79).

¹³⁷ Dyrektywa 2019/1152 – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1152 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie przejrzystych i przewidywalnych warunków pracy w Unii Europejskiej, (Dz.U.UE.L.2019.186.105).

¹³⁸ Zalecenie Rady z dnia 8 listopada 2019 r. w sprawie dostępu pracowników oraz osób samozatrudnionych do ochrony socjalnej (Dz.U.UE.2019.C.387/01).

¹³⁹ *Walka z ubóstwem, wykluczeniem społecznym i dyskryminacją*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/60/walka-z-ubostwem-wykluczeniem-spoecznym-i-dyskryminacja>, (dostęp: 12.11.2021).

¹⁴⁰ *Instrument SURE*, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_pl, (dostęp: 12.11.2021).

¹⁴¹ *The reinforced youth guarantee*, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079&langId=en>, (dostęp: 12.11.2021).

przyjęcie Planu działania na rzecz Europejskiego Filaru Praw Socjalnych¹⁴². Określono w nim główne cele na 2030 r.: zwiększenie odsetka osób zatrudnionych w wieku od 20 do 64 lat do co najmniej 78%, zwiększenie odsetka osób dorosłych, które każdego roku uczestniczą w szkoleniach, do co najmniej 60% oraz zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym o co najmniej 15 milionów. Realizację tych celów ma ułatwić zmieniona tablica wyników społecznych, finansowanie za pośrednictwem wieloletnich ram finansowych na lata 2021-2027, instrument NextGenerationEU, (w szczególności Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności), oraz monitorowanie w ramach europejskiego semestru¹⁴³.

Pandemia COVID-19 spowodowała, że na rynku pracy pojawiły się nowe negatywne zjawiska. Przykładem przeciwdziałania tym zjawiskom jest przyjęta przez Parlament Europejski rezolucja do bycia offline¹⁴⁴, w której wezwano do przyjęcia unijnych przepisów gwarantujących pracownikom prawo do bycia offline poza godzinami pracy.

2.3. Zdrowie i dobrostan ludności

Między poszczególnymi krajami unijnymi, jak i pomiędzy różnymi grupami ludności w tych krajach, istnieją znaczne nierówności pod względem stanu zdrowia¹⁴⁵. Zgodnie z definicją Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) „zdrowie jest stanem pełnego komfortu fizycznego, psychicznego i społecznego”¹⁴⁶ umożliwiającym człowiekowi prowadzenie produktywnego, sensownego i twórczego życia w sferze społecznej i ekonomicznej¹⁴⁷. Kraje UE w początkowym okresie istnienia Wspól-

¹⁴² *The European Pillar of Social Rights Action Plan*, <https://op.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/en/>, (dostęp: 12.11.2021).

¹⁴³ *Zatrudnienie...*, op.cit. (dostęp: 12.11.2021).

¹⁴⁴ *The right to disconnect*, Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 21 stycznia 2021 r. zawierające zalecenia dla Komisji w sprawie prawa do bycia offline, [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2019/2181\(INL\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2019/2181(INL)), (dostęp: 12.11.2021).

¹⁴⁵ *Czynniki społeczne i nierówności w zakresie zdrowia*, https://ec.europa.eu/health/social_determinants/overview_pl, (dostęp: 11.08.2020).

¹⁴⁶ WHO, (1948): *Preambuła Konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia*, Dz.U. 1948 nr 61 poz. 477.

¹⁴⁷ K. Głębicka, (2012): *Ochrona zdrowia w Unii Europejskiej*, *Studia Medyczne*, 26(2), s. 93.

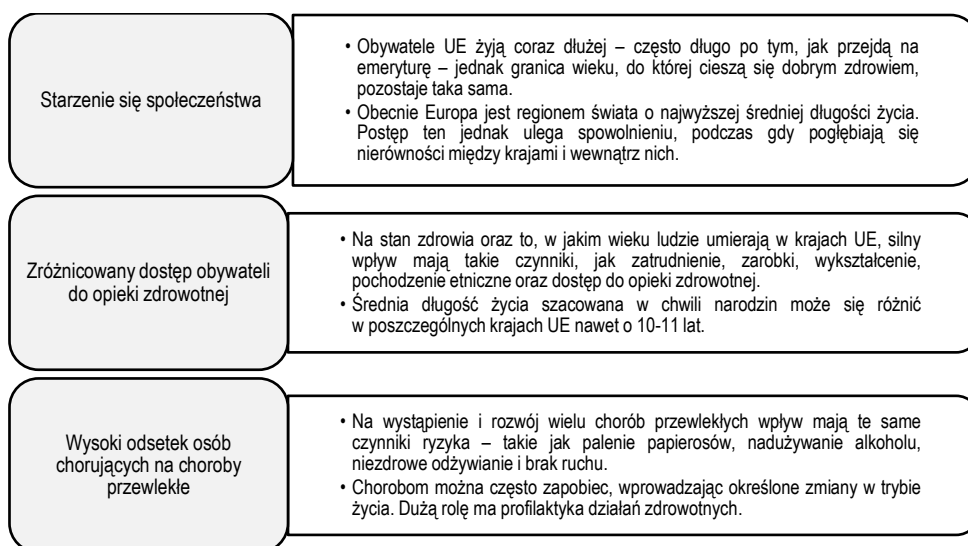
noty uznawały, że sprawy zdrowia i dobrostanu ludności pozostają w ich wewnętrznych kompetencjach. Później na mocy różnych porozumień sprawy zdrowia publicznego stały się w większym stopniu przedmiotem wspólnej polityki¹⁴⁸ Obecnie zasady równości, sprawiedliwości i partycypacji w zdrowiu stanowią istotną przesłankę w realizacji podstawowego prawa do zdrowia i korzystania z usług służby zdrowia w UE. Zarządzanie systemami opieki zdrowotnej i świadczenie usług zdrowotnych leży w gestii poszczególnych krajów, ale UE ma swój udział w ułatwianiu im realizowania wspólnych celów. Najważniejsze cele unijnej polityki w dziedzinie zdrowia to¹⁴⁹:

- zapobieganie chorobom;
- promowanie zdrowego trybu życia;
- dbanie o dobry stan psychiki;
- ochrona ludności przed poważnymi zagrożeniami dla zdrowia mającymi wymiar międzynarodowy;
- lepszy dostęp do opieki zdrowotnej;
- rozpowszechnianie informacji na temat zdrowia i wspieranie edukacji zdrowotnej;
- zapewnienie pacjentom bezpieczeństwa;
- wspieranie dynamicznych systemów opieki zdrowotnej i nowych technologii;
- ustanawianie wysokich norm jakości i bezpieczeństwa w odniesieniu do narzędzi i innych substancji pochodzenia ludzkiego;
- zapewnienie bezpiecznych i skutecznych produktów leczniczych i wyrobów medycznych wysokiej jakości.

¹⁴⁸ Council Resolution of 29 June 2000 on action on health determinants (2000/C 218/03), Official Journal of the European Communities, 31, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2000:218:0008:0009:EN:PDF> (dostęp: 02.07.2021). *Fair Society. Healthy Lives. Strategic Review of Health Inequalities in England post 2010*. The Marmot Review Team, <http://www.marmotreview.org/Asset=Library/pdfs/Reports/FairSocietyHealthyLives.pdf> (dostęp: 02.07.2021); Biała Księga, Razem na rzecz zdrowia: Strategiczne podejście dla UE na lata 2008–2013, http://ec.europa.eu/health/ph_overview/Documents/strategy_wp_pl.pdf (dostęp: 02.07.2021).

¹⁴⁹ *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej – Zdrowie publiczne*, https://europa.eu/european-union/topics_pl, (dostęp: 02.07.2021), Dyrekcja Generalna ds. Zdrowia i Konsumentów Komisji Europejskiej: http://ec.europa.eu/dgs/health_consumer/index_pl, (dostęp: 20.08.2021), Komisja Europejska, *Zdrowie Publiczne*, <http://zdrowiepubliczne.wsiz.edu.pl>, (dostęp: 20.08.2021).

W świetle analiz WHO w XXI wieku nastąpiła poprawa zdrowia ludności UE, jednak nadal występuje znaczne zróżnicowanie problemów zdrowotnych w poszczególnych krajach Wspólnoty oraz w skali globalnej¹⁵⁰.

Rysunek 1. Główne problemy w dziedzinie zdrowia w krajach UE

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej – Zdrowie publiczne*, https://europa.eu/european-union/topics_pl, (dostęp: 02.07.2021).

Jedną z przyczyn problemów w zakresie zdrowia w krajach UE jest rosnące zapotrzebowanie na opiekę zdrowotną w związku ze starzeniem się społeczeństwa i wynikającym z tego wzrostem obciążenia chorobami przewlekłymi i wielochorobowością (rys. 1). Udział ludności w wieku 65 lat i więcej wzrasta w każdym państwie członkowskim UE¹⁵¹. Do starzenia się społeczeństw w krajach unijnych przyczynia się wiele czynników, w tym przede wszystkim wydłużone przeciętne trwanie życia ludzi, niskie poziomy dzietności oraz mniejsza liczba urodzeń. Czynniki te doprowadzają do spadku udziału młodych ludzi w całkowitej liczbie ludności, co

¹⁵⁰ WHO, (2010): *Equity, social determinants, and public health programmes*, Genewa, Tracey S., Anne B. (2008): *OECD insights sustainable development linking economy, society, environment: Linking economy, society, environment*. OECD Publishing.

¹⁵¹ J. Tracz-Drał, (2018): *Starzenie się ludności w Unii Europejskiej – stan obecny i prognoza*, Biuro analiz, dokumentacji i korespondencji, Senat Rzeczypospolitej, Warszawa, s. 5.

oznacza malejący odsetek osób w wieku produkcyjnym i wzrost relatywnej liczebności osób będących na emeryturze. Ważnym czynnikiem jest także spadek poziomu płodności i rodności obywateli krajów UE. Niejednokrotnie zmiany te wynikają z przemian, jakie zachodzą w normach kulturowych i społeczno-obyczajowych np. odkładanie rodzicielstwa na później¹⁵².

Rada UE uznała, że zdrowe starzenie się jest procesem ciągłym, zachodzącym na przestrzeni całego cyklu życia. Bardzo ważne jest wspieranie takiego podejścia wśród obywateli poprzez podejmowanie wielodyscyplinarnych działań na rzecz promocji zdrowia, zapobiegania chorobom oraz działań w dziedzinie opieki zdrowotnej i społecznej. Wiąże się to z pracą z całym społeczeństwem i we wszystkich dziedzinach polityki, w tym z organami publicznymi i zgodnie z priorytetami państw członkowskich¹⁵³.

W UE występuje tzw. gradient społeczny w stanie zdrowia objawiający się tym, że osoby słabiej wykształcone, mniej zarabiające, wykonujące gorszą pracę, migranci, członkowie mniejszości etnicznych, osoby niepełnosprawne lub bezdomne, w większym stopniu umierają w młodszym wieku i częściej chorują na najpowszechniejsze choroby niż osoby spoza tych grup¹⁵⁴. Ponadto stan zdrowia osób pracujących fizycznie lub wykonujących rutynowe, powtarzalne czynności, jest gorszy od stanu zdrowia pracowników wykonujących pracę umysłową i mniej rutynową. Różnica w średnim trwaniu życia w momencie narodzin dla grup w najkorzystniejszej i najmniej korzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej w UE wynosi przeciętnie 10-11 lat u mężczyzn i 6-8 lat u kobiet¹⁵⁵. Występują tu również znaczne różnice pod względem płci, jako że kobiety zwykle żyją dłużej niż mężczyźni, ale przeżywają więcej lat w złym stanie zdrowia¹⁵⁶.

¹⁵² T. Kulik, M. Janiszewska, E. Piróg, A. Pacian, A. Stefanowicz, D. Żołnierczuk-Kieliszek, J. Pacian, (2011): *Sytuacja zdrowotna osób starszych w Polsce i innych krajach europejskich*, Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu, 17(2), s. 91.

¹⁵³ Konkluzje Rady Europy, *Zdrowe starzenie się w ciągu całego cyklu życia*, (Dz.U.U.E.L.2012.C.396.8).

¹⁵⁴ J.P. Mackenbach, (2006): *Health Inequalities: Europe in Profile*, An independent, expert report EU, http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/socio_economics/documents/ev_060302_rd06_en.pdf (dostęp: 02.08.2021).

¹⁵⁵ A. Jakubowska, (2017): *Status społeczno-ekonomiczny jako determinanta zdrowia: przykład gospodarek UE*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pragmata tes Oikonomias, 1(11), s. 13.

¹⁵⁶ *Nierówności zdrowotne w UE*, Komunikat komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Solidarność w Zdrowiu, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52009DC0567&from=LT>, (dostęp: 02.08.2021).

Tabela 4. Wybrane działania w ramach UE wspierające profilaktykę zdrowia

OBSZAR WYMAGAJĄCY WSPARCIA	DZIAŁANIA W RAMACH UE
Pomoc w rzuceniu palenia	<ul style="list-style-type: none"> Przepisy UE wymagają umieszczenia na opakowaniach wszystkich wyrobów tytoniowych informacji o skutkach palenia, na przykład: „Palenie zabija”, „Palenie powoduje raka płuc i choroby serca”, „Palenie poważnie szkodzi Tobie i osobom w Twoim otoczeniu”, „Pałac w ciąży, krzywdzisz swoje dziecko”. UE opowiada się również za zamieszczaniem na paczkach papierosów obrazków i zdjęć, które dobitnie pokazują, w jakim stopniu papierosy rujną zdrowie. Unijne przepisy zawierają zakaz reklamy wyrobów tytoniowych we wszystkich mediach drukowanych, w radiu i w Internecie w całej UE. Producentów papierosów obowiązuje również zakaz sponsorowania imprez międzynarodowych i sportowych.
Walka z otyłością	<ul style="list-style-type: none"> Unijne przepisy wymagają prawidłowego etykietowania produktów. Dzięki nim konsumenci we wszystkich krajach UE wiedzą, że mogą poważnie traktować zamieszczone na opakowaniach informacje dotyczące wpływu na zdrowie i wartości odżywczej. Na przykład, jeśli producent twierdzi, że jego wyrób „chroni Twoje serce”, musi to być udowodnione naukowo. Etykiety muszą zawierać dokładne informacje wartości energetycznej oraz zawartości tłuszczu, tłuszczów nasyconych, węglowodanów, soli i cukru. UE realizuje projekty w ramach programu zdrowia publicznego np. partnerstwo, zdrowe odżywianie i innowacyjne zarządzanie jako narzędzia w walce z otyłością i nadwagą (projekt „Zarządzanie otyłością”), zdrowe dzieci w zdrowych rodzinach (projekt „Zdrowe dzieci”), interaktywne zajęcia dla dzieci – uświadamianie dzieciom korzyści płynących ze zdrowego odżywiania i aktywności fizycznej (projekt „Active”), walka z otyłością poprzez wpływanie na podaż i popyt (projekt „Food”).
Ograniczenie skutków nadużywania alkoholu	<ul style="list-style-type: none"> Za pośrednictwem „Europejskiej strategii ograniczania szkód wywołanych spożyciem alkoholu” UE promuje umiarkowanie w tej kwestii. Cele strategii obejmują: ochronę młodzieży i dzieci, zapobieganie jeździe po pijanemu, ograniczenie wśród dorosłych szkody wywołanej spożyciem alkoholu, uświadamianie społeczeństwu, jakie szkodliwe i niebezpieczne skutki powoduje picie alkoholu. Strategia zachęca też kraje UE do współpracy i koordynowania swoich działań w dziedzinie edukacji i informowania konsumentów o szkodliwości spożywania alkoholu oraz promuje uwzględnianie swoich priorytetów w innych obszarach działalności UE.
Walka z rakiem	<ul style="list-style-type: none"> Działania UE w tej dziedzinie obejmują powołanie Partnerstwa Europejskiego na rzecz Walki z Rakiem (EPAAC), w którym uczestniczą najważniejsze instytucje zajmujące się tą chorobą z całej UE. Państwa UE mogą wspólnie dążyć do realizacji następujących celów: <ul style="list-style-type: none"> o pokolenie wolne od tytoniu: zadbanie o to, by do 2040 r. tytoniu używało mniej niż 5% ludności, o ograniczenie szkodliwego spożywania alkoholu zgodnie z celami zrównoważonego rozwoju ONZ (względne ograniczenie szkodliwego spożywania alkoholu o co najmniej 10 proc. do 2025 r.) oraz ograniczenie ekspozycji młodych ludzi na reklamy alkoholu, o ograniczenie zanieczyszczenia środowiska poprzez dostosowanie unijnych norm jakości powietrza do wytycznych Światowej Organizacji Zdrowia oraz ograniczenie narażenia na substancje rakotwórcze i promieniowanie, o podnoszenie poziomu wiedzy i kompetencji zdrowotnych w celu promowania zdrowszego stylu życia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Komisja Europejska, *Europejski plan walki z rakiem*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/european-health-union/cancer-plan-europe_pl, (dostęp: 23.08.2021); M. Woźniak, I. Brukwicka, Z. Kopański, R. Kollár, M. Kollárová, B. Bajger, (2015): *Działania Unii Europejskiej na rzecz promocji zdrowego stylu życia*, *Journal of Clinical Healthcare*, 4; *Działania UE przeciwko otyłości i na rzecz zdrowego trybu życia*, https://ec.europa.eu/health/newsletter/114/focus_newsletter_pl.htm, (dostęp: 23.08.2021).

Choroby układu krążenia, układu oddechowego, nowotwory i cukrzyca stanowią główną przyczynę niepełnosprawności, problemów zdrowotnych, rent inwalidzkich i przedwczesnych zgonów w krajach UE, co wiąże się ze znacznymi kosztami społecznymi i gospodarczymi. Według danych Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju co roku w UE blisko 550 tysięcy osób w wieku produkcyjnym umiera przedwcześnie z powodu chorób przewlekłych. Łączny koszt dla gospodarki UE wynosi 115 miliardów euro rocznie, czyli 0,8 proc. PKB¹⁵⁷. Chorobom tym można często zapobiegać, wprowadzając określone zmiany w trybie życia. UE stara się rozwiązać ten problem, podejmując różnorodne działania: organizuje kampanie społeczne, zachęca do działania odpowiednie branże i organizacje pozarządowe, wspiera inicjatywy krajowe i udziela ukierunkowanego wsparcia, na przykład w zakresie rzucania palenia (tab. 4).

Działania UE skupione są przede wszystkim na celach związanych z zachowaniem jak najlepszego stanu zdrowia obywateli do późnej starości. Celami tymi są: promowanie zdrowia wśród starzejącego się społeczeństwa UE, wspieranie systemów opieki zdrowotnej oraz ochrona obywateli przed zagrożeniami zdrowia. Działania UE mają wspierać działania podjęte wewnątrz każdego kraju członkowskiego UE¹⁵⁸.

2.4. Dostępność i jakość edukacji

Zapewnienie dostępu do wysokiej jakości edukacji jest również jednym z podstawowych zagadnień społecznych w UE. Jest to kluczowy czynnik, który napędza wzrost gospodarczy i zatrudnienie, ponieważ przyczynia się do zwiększenia szans na zatrudnienie, wydajności, innowacyjności i konkurencyjności. W szerszym zakresie edukacja jest warunkiem osiągnięcia innych celów zrównoważonego rozwoju. Wysokiej jakości edukacja umożliwia przerwanie kręgu ubóstwa, pomaga zmniejszyć

¹⁵⁷ Komisja Europejska, *Poważne i przewlekłe choroby – Zdrowie publiczne*, https://ec.europa.eu/health/non_communicable_diseases/overview_pl, (dostęp: 20.05.2021).

¹⁵⁸ *Zdrowie publiczne*, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_2.2.4.pdf, (dostęp: 17.08.2021).

nierówności dochodowe i nierówności płci¹⁵⁹. Umiejętności, wiedza i kompetencje stanowią ważny zasób ekonomiczny, który może pozwolić na awans w hierarchii społecznej¹⁶⁰. Ludzie o wyższym poziomie edukacji najczęściej wiodą zdrowsze życie i przyjmują bardziej zrównoważony styl życia¹⁶¹. Dodatkowo edukacja ma kluczowe znaczenie dla wspierania tolerancji i przyczynia się do bardziej pokojowego nastawienia w społeczeństwie.

W celu zorganizowania powszechnie zrozumiałego i godnego zaufania systemu szkolnictwa wyższego w Europie, w 1999 r. ministrowie odpowiedzialni za szkolnictwo wyższe 29 państw europejskich podpisali dokument zwany deklaracją bolońską. Fakt ten zapoczątkował proces budowy Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (*European Higher Education Area – EHEA*; określanego mianem procesu bolońskiego), który powstał ostatecznie 12 marca 2010 r.¹⁶². Proces boloński jest krokiem podjętym w celu wypracowania reakcji na problemy występujące w większości krajów po to, aby:

- stworzyć warunki do mobilności obywateli;
- dostosować system kształcenia do potrzeb rynku pracy, a zwłaszcza poprawić zatrudnienie;
- podnieść atrakcyjność i poprawić pozycję konkurencyjną szkolnictwa wyższego w Europie tak, aby odpowiadała ona wkładowi tego obszaru w rozwój cywilizacji¹⁶³.

W 2009 r. na spotkaniu ministrów edukacji w Leuven i Louvain-la-Neuve w Belgii podsumowano ostatnią dekadę reform w szkolnictwie wyższym oraz oficjalnie rozpoczęto nowy etap wspólnych działań w ramach procesu bolońskiego. Jako najważniejsze cele w drugiej dekadzie XXI w. wyznaczono rozwijanie koncepcji Europy Wiedzy, dążenie do innowacji na podstawie integracji sfer edukacji i badań w reakcji na globalny kryzys finansowy, jak i inwestycje publiczne w szkolnictwo wyższe oraz zapewnienie uczelniom niezbędnych środków do przygotowania

¹⁵⁹ M. Scripcar, R. Ciobanu, (2021): *Can Income Inequality Be Reduced Through Economic Development And Education? An Eu-27 Panel Analysis*, CrossCultural Management Journal, 2, s. 157.

¹⁶⁰ M. Kozera-Kowalska, S. Kalinowski, (2016): *Wiedzołchłonność obszarów wiejskich w warunkach zrównoważonego rozwoju*, Handel wewnętrzny, 4(363), s.91.

¹⁶¹ M. Krstić, J. A. Filipe, J. Chavaglia, (2020): *Higher Education as a Determinant of the Competitiveness and Sustainable Development of an Economy*, Sustainability, 12(16), 6607.

¹⁶² J. Zawisza, (2012): *Szanse i zagrożenia dla edukacji po 10 latach Deklaracji Bolońskiej*, Journal of Modern Science, 14(3), 241-256.

¹⁶³ E. Żyłkiewicz-Płońska, (2017): *Europejska polityka edukacyjna wobec szkolnictwa wyższego*, Pogranicze. Studia Społeczne, 30, 95-112.

absolwentów do aktywnego życia w zjednoczonej Europie i demokratycznym społeczeństwie. Priorytetami na kolejne lata stały się: wspieranie idei „uczenia się przez całe życie”, promowanie mobilności, rozwój edukacji, badań i innowacji, ale również walka z nierównościami społecznymi poprzez zapewnienie równego dostępu do studiów wyższych i możliwości ich ukończenia¹⁶⁴.

Dużym wyzwaniem w zakresie edukacji w Europie jest podnoszenie poziomu umiejętności cyfrowych społeczeństwa. Europejskie badanie umiejętności i zatrudnienia pokazuje, że średnio cztery na pięć nowo utworzonych miejsc pracy w Europie będzie dotyczyło zawodów wymagających wysokich kwalifikacji. Wiele dużych firm już zmienia technologię, kształci pracowników, a 80% przyszłych miejsc pracy nie zostało jeszcze wymyślonych¹⁶⁵. W krajach UE obecnie siła robocza legitymuje się najlepszym wykształceniem w całej swojej 70-letniej historii. Niemniej jednak ważne jest, aby krytycznie ocenić wyzwania i gotowość UE do wykorzystania jej zdolności do zapewnienia ludziom korzyści z technologii i przybliżenia ich do bardziej integracyjnych społeczeństw, zwiększając możliwości, do których są w stanie wykorzystać sztuczny intelekt do tworzenia zdrowia, edukacji, rolnictwa, usług i przemysłu wytwórczego w bardziej efektywny i przyjazny dla człowieka sposób¹⁶⁶. W literaturze przedmiotu podkreśla się fakt, że przyszła konkurencyjność UE zależy od zdolności jej kapitału ludzkiego do opanowania nowych umiejętności, a tym samym wykorzystania szans w środowisku cyfrowym, co przyczyni się do ogólnego dobrobytu społecznego i rozwoju przyszłych sektorów gospodarki¹⁶⁷. Polityka edukacji cyfrowej, rozpoczęta pod koniec XX w. koncentrowała się zazwyczaj na rozwoju infrastruktury – wyposażeniu w komputery i dostępie do szerokopasmowego Internetu. Wraz ze strategią lizbońską (2000) i planem działań na rzecz e-learningu

¹⁶⁴ *Proces Boloński 2020 – Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego w nowej dekadzie*, Komunikat z konferencji europejskich ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe, Leuven i Louvain-la-Neuve, 28–29 kwietnia 2009 r., <http://konferencje.frse.org.pl/img/default/Mfile/155/file.pdf>, (dostęp: 8.09.2021).

¹⁶⁵ A. Zvirbule, A. Dobeles, G. Grinberga-Zalite, (2019): *Promoting Digital Skills in Higher Education To Strengthen The Competitiveness Of The EU Human Capital*, 19th International Multidisciplinary Scientific Geo-Conference SGEM2019, Ecology, Economics, Education and Legislation (June 20, 2019), doi:10.5593/sgem2019/5.4/s22.035, A. Geffer, (2010): *Jeremy Rifkin and the Third Industrial Revolution*, *New Scientist*, 205(2747), 46, doi:10.1016/s0262-4079(10)60370-3.

¹⁶⁶ G.G. Zalite, A. Zvirbule, (2020): *Digital readiness and competitiveness of the EU higher education institutions: The COVID-19 pandemic impact*, *Emerging Science Journal*, 4(4), 297-304, <https://doi.org/10.28991/esj-2020-01232>.

¹⁶⁷ J. Horrigan, (2016): *Digital Readiness Gaps*, Pew Research Centre. Internet and Technology. 20 September 2016. <https://www.pewresearch.org/internet/2016/09/20/the-meaning-of-digital-readiness/>, (dostęp: 5.09.2021).

(2001) punkt ciężkości przesunął się z operacyjnych na cele strategiczne oraz z integracji technologii na wspieranie innowacji i konkurencyjności poprzez integrację technologii cyfrowych z edukacją.¹⁶⁸ Mimo znacznego postępu we wdrażaniu systemów cyfrowych do systemu edukacji nie zawsze ulepszenia w dostarczaniu infrastruktury przekładają się systematycznie na integrację i rutynowe korzystanie z technologii cyfrowych w szkołach europejskich. Na przykład badanie przeprowadzone przez OECD¹⁶⁹ wykazało znaczące różnice między korzystaniem przez uczniów z technologii informacyjno-komunikacyjnych w domu i w szkole. Podczas gdy korzystanie w domu oszacowano na około 80% w przypadku grupy 15-latków, mniej niż połowa z nich korzystała również z technologii w szkole. Inne badanie wykazało, że 75% nauczycieli korzystało z technologii cyfrowych w szkole, jednak w większości przypadków to zastosowanie ograniczało się do tworzenia lekcji i wykonywania czynności administracyjnych, a nie obejmowało włączania technologii do zajęć dydaktycznych.¹⁷⁰ Potrzeba szerszego wdrażania edukacji cyfrowej w UE zaowocowała powstaniem w 2018 r. planu działania w zakresie edukacji cyfrowej – *Digital Education Action Plan*¹⁷¹. Plan został przyjęty na lata 2018-2020. W 2020 r. odnowiono plan działania, w zakresie edukacji cyfrowej (2021-2027)¹⁷², który ma się przyczynić do realizacji priorytetu Komisji „Europa na miarę ery cyfrowej”¹⁷³ oraz UE nowej generacji (*Next Generation EU*)¹⁷⁴. Dla realizacji celu, jakim jest wspieranie trwałego i skutecznego dostosowania systemów kształcenia i szkolenia państw członkowskich UE do ery cyfrowej, określono dwa obszary priorytetowe:

1. wspieranie rozwoju wysokowydajnego ekosystemu edukacji cyfrowej;

¹⁶⁸ J. Conrads, M. Rasmussen, N. Winters, A. Geniet, L. Langer, (2017): *Digital Education Policies in Europe and Beyond: Key Design Principles for More Effective Policies*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, ISBN 978-92-79-77246-7, doi:10.2760/462941, JRC109311.

¹⁶⁹ OECD, (2010): *Are the new millennium learners making the grade*. Technology and educational performance in PISA 2006. Paris.

¹⁷⁰ European Commission, (2013): *Survey of Schools: ICT in Education*. European Commission/European Schoolnet, Brussels, http://www.eun.org/documents/411753/817341/Survey+of+Schools-ICT+in+Education_summary2013/3e8082fc-7aaf-4e00-955f-dca445c9b53b, (dostęp: 9.09.2021).

¹⁷¹ European Commission, (2018): *Communication from the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Digital Education Action Plan*, COM/2018/022 final, Brussels.

¹⁷² European Commission, (2020): *Digital Education Action Plan 2021-2027*, https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/deap-communication-sept2020_en.pdf, (dostęp: 08.09.2021).

¹⁷³ *A Europe fit for the Digital Age*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_en, (dostęp: 08.09.2021).

¹⁷⁴ *Next Generation EU*, https://europa.eu/next-generation-eu/index_en, (dostęp: 08.09.2021).

2. zwiększanie umiejętności i kompetencji cyfrowych na potrzeby transformacji cyfrowej.

Pierwszy obszar priorytetowy obejmuje działania w zakresie:

- infrastruktury, łączności i sprzętu cyfrowego;
- efektywnego planowania i rozwoju zdolności cyfrowych;
- podnoszenia kompetencji cyfrowych w i pewności siebie nauczycieli oraz kadry edukacyjnej i szkoleniowej;
- tworzenia wysokiej jakości treści edukacyjnych, przyjaznych dla użytkownika narzędzi i bezpiecznych platform, które przestrzegają zasad e-prywatności i standardów etycznych.

Drugi obszar priorytetowy obejmuje działania w zakresie tworzenia:

- podstawowych umiejętności i kompetencji cyfrowych od najmłodszych lat;
- umiejętności cyfrowych, w tym zwalczanie dezinformacji;
- edukacji komputerowej;
- dobrej znajomości i zrozumienia technologii intensywnie wykorzystujących dane, takich jak sztuczna inteligencja (AI);
- zaawansowanych umiejętności cyfrowych, które przyczyniają się do większej liczby specjalistów cyfrowych;
- zapewnienia równej reprezentacji dziewcząt i młodych kobiet w badaniach i karierach cyfrowych.

W marcu 2020 r. pandemia COVID-19 spowodowała nieoczekiwane i poważne wyzwania dla wszystkich systemów edukacji i szkoleń w UE. Dalsze podnoszenie jakości i integracji krajowych systemów kształcenia i szkolenia ma szczególne znaczenie w świetle pandemii. Istotne jest, aby bariery strukturalne w uczeniu się i rozwoju umiejętności nie wpływały na perspektywy zatrudnienia i udziału obywateli w społeczeństwie. Dlatego też Europejski Obszar Edukacji wiąże się z unijnym planem naprawy: *Next Generation EU*. Plan ten ma wyprowadzić UE z kryzysu w kierunku nowoczesnej i bardziej zrównoważonej Europy, zdolnej stawić czoła cyfrowej i zielonej transformacji. Jego celem jest opracowanie holistycznego podejścia do działań UE w dziedzinie kształcenia i szkolenia w celu stworzenia prawdziwej europejskiej przestrzeni uczenia się, która przyniesie korzyści wszystkim uczącym się, nauczycielom i instytucjom. Pomysł utworzenia Europejskiego Obszaru Edukacji został po raz pierwszy poparty przez przywódców europejskich na Szczycie Społecznym 2017 w Göteborgu w Szwecji. Pierwsze pakiety środków zostały przyjęte

w 2018 i 2019 r.¹⁷⁵ Rada UE w dniu 26 lutego 2021 r. przyjęła rezolucję w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia na rzecz europejskiego obszaru edukacji i poza nim (2021-2030)¹⁷⁶. Te nowe ramy dotyczą pięciu strategicznych priorytetów:

- poprawa jakości, równości, integracji i sukcesu dla wszystkich w kształceniu i szkoleniu;
- urzeczywistnienie uczenia się przez całe życie i mobilności dla wszystkich;
- podnoszenie kompetencji i motywacji w zawodzie nauczyciela;
- wzmocnienie europejskiego szkolnictwa wyższego;
- wspieranie zielonych i cyfrowych przemian w ramach kształcenia i szkolenia oraz poprzez kształcenie i szkolenie.

Europejski Obszar Edukacji ma działać w synergii z Europejską Agendą na Rzecz Umiejętności (*European Skills Agenda*)¹⁷⁷ oraz Europejską Przestrzenią Badawczą (*European Research Area*)¹⁷⁸, aby wykorzystać wiedzę, czyniąc z niej podstawę odbudowy i dobrobytu Europy. Pandemia pokazała, że posiadanie systemu edukacji i szkoleń dostosowanego do ery cyfrowej jest niezbędne. Chociaż COVID-19 wykazał potrzebę wyższych poziomów zdolności cyfrowych w kształceniu i szkoleniu, doprowadził również do nasilenia szeregu istniejących wyzwań i nierówności między osobami, które mają dostęp do technologii cyfrowych, a tymi, którzy go nie mają, w tym osobami z grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Pandemia ujawniła również szereg wyzwań dla systemów kształcenia i szkolenia związanych z cyfrowymi zdolnościami instytucji edukacyjnych i szkoleniowych, szkoleniem nauczycieli oraz ogólnym poziomem umiejętności i kompetencji cyfrowych.¹⁷⁹

¹⁷⁵ *European Education Area*, https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area_en, (dostęp: 08.09.2021).

¹⁷⁶ Rezolucja Rady UE w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia na rzecz europejskiego obszaru edukacji i w szerszej perspektywie (2021–2030), (Dz.U.UE.2021.C 66.01).

¹⁷⁷ *European Skills Agenda*, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&langId=en>, (dostęp: 09.09.2021).

¹⁷⁸ *European Research Area*, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/era_en, (dostęp: 09.09.2021).

¹⁷⁹ C. de la Porte, M.D. Jensen, (2021): *The next generation EU: An analysis of the dimensions of conflict behind the deal*, *Social Policy & Administration*, 55(2), doi.org/10.1111/spol.12709, 388–402.

2.5. Nierówności ze względu na płeć

Istotnym problem społecznym występującym w krajach UE są również wykluczenie, nierówności i dyskryminacje związane z płcią. Równość to posiadanie takich samych praw, które wynikają z przepisów prawa¹⁸⁰. W zakresie równości płci chodzi o jednakowe traktowanie kobiet i mężczyzn – koncepcja ta zakłada kładzenie nacisku na identyczne odnoszenie się do obu płci¹⁸¹. Pomimo że podejście do równouprawnienia na świecie stale ewoluuje, to nadal młode pokolenie współczesnych Europejczyków wciąż jest narażone na stereotypy i nierówności związane z płcią. W dzisiejszych czasach w wielu krajach unijnych widoczne są różnice w traktowaniu kobiet i mężczyzn, szczególnie na rynku pracy¹⁸².

Do lat 90. ubiegłego wieku większość państw członkowskich uważała przemoc wobec kobiet za sprawę prywatną, w którą państwo nie powinno ingerować. Obecnie dążenie do wyrównania pozycji kobiet i mężczyzn we wszystkich obszarach życia społeczno-ekonomicznego jest jednym z kluczowych aspektów działania UE, o czym świadczy wiele wprowadzanych aktów prawnych¹⁸³. Bez urzeczywistnienia

¹⁸⁰ A. Adamiszyn, (2021): *Rozwój polityki równości płci w Unii Europejskiej*, Refleksje, 23, s.46.

¹⁸¹ J. Podgórska-Rykała, (2015): *Polityka równości płci – wybrane regulacje prawa międzynarodowego i europejskiego*, Roczniki Administracji i Prawa, XV(2), s. 59.

¹⁸² *Prawa kobiet: czy równouprawnienie płci jest już rzeczywistością w Europie?*, https://europa.eu/youth/get-involved/your%20rights%20and%20inclusion/womens-rights-gender-equality-reality-europe_pl, (dostęp: 17.08.2021).

¹⁸³ Dyrektywa 1979/7/EWG – Dyrektywa Rady 1979/7/EWG z dnia 19 grudnia 1978 r. w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego, (Dz.U.UE.L.1979.6.24); Dyrektywa 1992/85/EWG – Dyrektywa Rady 1992/85/EWG z dnia 19 października 1992 r. w sprawie wprowadzenia środków służących wspieraniu poprawy w miejscu pracy bezpieczeństwa i zdrowia pracownic w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły i pracownic karmiących piersią, (Dz.U.UE.L.1992.348.1); Dyrektywa 2004/113/WE – Dyrektywa Rady 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 r. wprowadzającą w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług, (Dz.U.UE.L.2004.373.37); Dyrektywa 2010/41/UE – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/41/UE z dnia 7 lipca 2010 r. w sprawie stosowania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn prowadzących działalność na własny rachunek oraz uchylającą dyrektywę Rady 1986/613/EWG, (Dz.U.UE.L.2010.180.1); Dyrektywa 2011/36/UE – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującą decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW; dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. ustanawiającą europejski nakaz ochrony; dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, (Dz.U.UE.L.2011.101.1); Dyrektywa 2019/1158 – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1158 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów oraz uchylającą dyrektywę Rady 2010/18/UE, (Dz.U.UE.L.2019.188.79).

równości płci i zwiększania upodmiotowienia kobiet i dziewcząt, pełne osiągnięcie ludzkiego potencjału i zrównoważonego rozwoju nie jest możliwe. UE realizuje tzw. dwutorowe podejście do zasady równości kobiet i mężczyzn. Z jednej strony stosuje politykę równości szans płci tzw. *gender mainstreaming*, a z drugiej strony tzw. szczególne środki. *Gender mainstreaming* polega na uwzględnianiu kwestii płci na wszystkich etapach procesów politycznych UE oraz na monitorowaniu postępów w realizacji zasady równości kobiet i mężczyzn w różnych dziedzinach polityki, natomiast szczególne środki obejmują działania legislacyjne, kampanie uświadamiające i programy specjalne¹⁸⁴.

Jednym z najważniejszych czynników determinującym nierówności kobiet i mężczyzn w UE w różnych wymiarach życia społeczno-ekonomicznego są stereotypy. Stereotypy ról płciowych to zbiór przekonań o tym, jakie aktywności są odpowiednie dla kobiet, a jakie dla mężczyzn¹⁸⁵. Analiza zjawiska stereotypizacji wskazuje na trzy najbardziej charakterystyczne i w znacznym stopniu rozpowszechnione stereotypy dotyczące kobiet: kobieta jest słaba i uległa, kobieta jest przede wszystkim matką i żoną, pozostającą na utrzymaniu męża, kobieta jest zbyt emocjonalna i niezdolna do podejmowania samodzielnych decyzji¹⁸⁶.

Konsekwencje tego typu poglądów są bardzo różnorodne, ale najpoważniejsze dotyczą stosowania przemocy fizycznej, seksualnej i psychicznej wobec kobiet¹⁸⁷. Przemoc uwarunkowana płcią jest brutalną formą i praktyką dyskryminacji i naruszeniem podstawowych praw człowieka. Stosowanie przemocy wobec kobiet ma powszechny wymiar międzynarodowy i występuje także w krajach UE. Średni europejski wskaźnik dla przemocy wobec kobiet¹⁸⁸ wynosi 27,5 punktów. Codziennie blisko 20% kobiet w Europie staje się ofiarą przemocy¹⁸⁹. W większości przypadków sprawcą była osoba z najbliższego otoczenia ofiary, najczęściej jej obecny lub były partner (tab. 5).

¹⁸⁴ N. Buchowska, (2013): *Relacja między realizacją praw kobiet a stereotypami płci w świetle standardów ONZ i Unii Europejskiej*, Nauka, 2, s. 83.

¹⁸⁵ E. Charzyńska, (2007): *Stereotypy a przemoc*, *Niebieska Linia* 6/2007; <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4548-stereotypy-plci-a-przemoc-domowa>, (dostęp: 24.08.2021).

¹⁸⁶ N. Buchowska, *Relacja ...*, op., cit., s. 85.

¹⁸⁷ S. Cusack, R. J. Cook, (2009): *Stereotyping Women in the Health Sector: Lessons from CEDAW*, Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice, 16, s. 55.

¹⁸⁸ Wskaźnik stosuje skalę od 1 do 100, gdzie 1 oznacza sytuację, w której przemoc nie istnieje, a 100 sytuację, w której przemoc wobec kobiet jest niezwykle powszechna, bardzo dotkliwa i nie ujawniona, czyli im wyższy wynik, tym zjawisko przemocy wobec kobiet w danym państwie jest poważniejsze.

¹⁸⁹ *Przemoc domowa i przemoc wobec kobiet*, https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/02/Przemoc_wobec_kobiet_FIN.pdf, (dostęp: 14.08.2021).

Tabela 5 Konsekwencje stereotypizacji pozycji kobiet w UE

PRZEJAWY STEREOTYPÓW PŁCI
<p>Przemoc wobec kobiet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Co trzecia kobieta w UE doświadczyła przemocy fizycznej i / lub seksualnej po 15. roku życia. • 35% kobiet w UE doświadczyło kontrolujących zachowań ze strony obecnego lub byłego partnera. • ok. 50 kobiet tygodniowo traci życie z powodu przemocy domowej. • ok. 74% Europejczyków uważa, że przemoc wobec kobiet jest powszechna w ich kraju.
<p>Dysproporcje w zatrudnieniu</p> <ul style="list-style-type: none"> • We wszystkich państwach członkowskich UE wskaźniki zatrudnienia kobiet są niższe niż mężczyzn. • W UE odsetek zatrudnionych kobiet wynosi przeciętnie ok. 60%. • Prawie 30% kobiet w UE pracuje w niepełnym wymiarze godzin i znacznie częściej niż mężczyźni przerywają pracę, aby opiekować się dziećmi lub innymi członkami rodziny.
<p>Dysproporcje płacowe</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kobiety w UE zarabiają średnio prawie 18% mniej na godzinę od mężczyzn. • Największa dysproporcja zarobków występuje wśród osób na stanowiskach kierowniczych, gdzie kobiety zarabiają 23% mniej niż mężczyźni. Najmniejsze różnice (o 8%) obserwowano wśród dwóch grup o najniższych zarobkach, tj. administracyjnego personelu pomocniczego (np. pracowników biurowych, sekretarek) oraz pracowników usług i sprzedawców.
<p>Ograniczanie w karierze zawodowej</p> <ul style="list-style-type: none"> • W UE jedna trzecia kierowników to kobiety. • W UE przeciętny udział kobiet w zarządach największych spółek notowanych na giełdzie wynosi ok. 20%. • W Parlamencie Europejskim kobiety stanowią 39% deputowanych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: European Parliament, (2020): *Tackling violence against women and domestic violence in Europe*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658648/IPOL_STU\(2020\)658648_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658648/IPOL_STU(2020)658648_EN.pdf), (dostęp: 17.08.2021); *Kobiety na rynku pracy*, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_labour-force-participation-women_pl.pdf, (dostęp: 17.08.2021).

Przypisywanie kobiecie społecznej roli „matki i żony” pozostaje powszechnym przekonaniem, że kobieta nie musi zarabiać na swoje utrzymanie, ponieważ pozostaje na utrzymaniu męża, który jest „żywicielem i głową rodziny”. Negatywnym skutkiem takiego rozumowania jest znacznie mniejsza aktywność zawodowa kobiet w UE. W 1960 r. jedynie ok. 40% europejskich kobiet w wieku produkcyjnym było aktywnych zawodowo. Przed 1994 r. wyłącznie we Włoszech, Grecji, Irlandii, Luk-

semburgu i Hiszpanii większość kobiet w wieku produkcyjnym nie była uwzględniana w zasobach pracy¹⁹⁰. Ponadto przekonanie o tym, iż kobiety nie muszą dostarczać środków utrzymania dla rodziny, często skutkuje również niższym wynagrodzeniem, jakie otrzymują kobiety za taką samą pracę, jaką wykonują mężczyźni (tab. 4).

Kobiety doświadczają także dyskryminacji na skutek powszechnego przekonania, że są zbyt emocjonalne, źle podejmują decyzje, nie mają cech przywódczych, co powoduje m.in. ograniczanie możliwości rozwoju zawodowego i awansu kobiet, zajmowania przez nie kierowniczych przez niewielki udział kobiet w organach władzy państwowej¹⁹¹ (tab. 4).

W latach 2009-2019 w krajach UE osiągnięto pewne postępy w równouprawnieniu kobiet i mężczyzn, były one jednak powolne i nie doprowadziły do zatarcia utrzymujących się różnic między poszczególnymi państwami członkowskimi. Większość państw unijnych osiąga zasadniczo dobre wyniki w dziedzinie zdrowia i edukacji, czego nie można jednak powiedzieć o zatrudnieniu, dostępie do zasobów gospodarczych i finansowych czy przywództwie. W przypadku tej ostatniej kwestii poczyniono wprawdzie największe postępy, nadal jednak jest to dziedzina, w której obserwuje się najgłębsze nierówności. W niektórych państwach członkowskich postęp w niektórych obszarach uległ zahamowaniu, a nawet odwróceniu, w szczególności w przypadku czasu poświęcanego na nieodpłatną opiekę i pracę w gospodarstwie domowym, gdzie różnice się pogłębiają. Kobiety są w dalszym ciągu w nieproporcjonalnie wyższym stopniu narażone na przemoc, co wpływa na ich zdolność równego udziału w życiu społecznym. Z przeprowadzanych analiz zaczyna się też wyłaniać obraz wzajemnych oddziaływań czynników takich jak wiek, pochodzenie etniczne, tożsamość i orientacja seksualna czy też niepełnosprawność z kwestiami dotyczącymi płci społeczno-kulturowej, które to zależności potęgują dyskryminację i ograniczają życiowe perspektywy¹⁹².

¹⁹⁰ A. Wittenberg-Cox, A. Maitland, (2010): *Kobiety i ich wpływ na biznes*. Nowa rewolucja gospodarcza, Oficyna Wydawnicza Wolters Kluwer Polska, Warszawa, s. 28.

¹⁹¹ *Stereotypy nadal blokują awans zawodowy kobiet*, http://praca.gazetaprawna.pl/wywiady/404249, stereotypy_nadal_blokuja_awans_zawodowy_kobiet.html, (dostęp: 23.08.2021).

¹⁹² *Propagowanie równości kobiet i mężczyzn*, https://what-europe-does-for-me.eu/data/pdf/focus/focus10_pl.pdf, (dostęp: 23.08.2021).

Rozdział 3. METODYKA BADANIA

3.1. Dobór wskaźników do badania

W analizie zrównoważonego rozwoju jako mierniki poziomu rozwoju stosuje się wskaźniki zrównoważonego rozwoju. Zestaw wskaźników zrównoważonego rozwoju w bazie Eurostat obejmuje 102 mierniki i jest uporządkowany według 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju. Wskaźniki zastosowane w niniejszym opracowaniu uwzględniają pięć kategorii ładu społecznego w układzie pięciu celów zrównoważonego rozwoju: koniec z ubóstwem, dobre zdrowie i jakość życia, wysokiej jakości edukacja, równość płci oraz redukcja nierówności.

Dobór wskaźników do badania miał charakter arbitralny, jednak w dużej mierze uwarunkowany był możliwością uzyskania porównywalnych danych dla wszystkich obiektów w przyjętym okresie badawczym. W każdym obszarze wybrano te wskaźniki, które najlepiej obrazują ideę zrównoważonego rozwoju oraz są kompletne i dostępne dla przyjętego okresu badawczego. Wskaźniki te – ze względu na obligatoryjność dostarczania do statystycznego urzędu UE Eurostat danych do ich obliczania – stanowią obiektywną podstawę do oceny osiągnięć społecznych państw członkowskich¹⁹³.

Do oceny postępów w realizacji celu 1, tj. zlikwidowania ubóstwa we wszystkich jego przejawach, wybrano dziewięć wskaźników: osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, osoby zagrożone ubóstwem dochodowym (po uwzględnieniu transferów społecznych), osoby doświadczające głębokiej depriwacji materialnej, osoby żyjące w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy, osoby pracujące zagrożone ubóstwem, ludność mieszkająca w mieszkaniach o złym stanie, populacja nieposiadająca wanny, prysznic ani spłukiwanej toalety w domu, ludność, która nie jest w stanie odpowiednio ogrzać domu i wskaźnik przeludnienia.

W tabeli 6 przedstawiono definicje tych wskaźników. Pierwszy z nich, tj. wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym jest syntetycznym

¹⁹³ B. Kryk, (2017): *Cele społeczne*, op. cit. s. 89.

wskaźnikiem trzech kolejnych, tj. ubóstwa dochodowego, deprivacji materialnej oraz niskiej intensywności pracy. Zatrudnienie jest często uważane za najlepszą ochronę przed ubóstwem, dlatego jednym z celów UE jest tworzenie większej liczby lepszych miejsc pracy. Dlatego ważne jest zmierzenie odsetka ubogich pracujących, żyjących poniżej granicy ubóstwa, mimo że pracują.

Tabela 6. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju celu 1 – obszar ubóstwa

NAZWA WSKAŹNIKA	DEFINICJA
Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (AROPE)	Wskaźnik ten odpowiada sumie osób, które są: zagrożone ubóstwem po transferach socjalnych, w znacznej deprivacji materialnej lub żyjące w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy. Osoby liczone są tylko raz, nawet jeśli dotyczy ich więcej niż jedno z tych zjawisk.
Osoby zagrożone ubóstwem dochodowym (po uwzględnieniu transferów społecznych)	Osoby zagrożone ubóstwem to osoby o ekwiwalentnym dochodzie do dyspozycji poniżej progu zagrożenia ubóstwem, który jest ustalony na poziomie 60% krajowej mediany ekwiwalentnego dochodu do dyspozycji (po transferach socjalnych). Wskaźnik jest częścią wielowymiarowego wskaźnika ubóstwa.
Osoby doświadczające głębokiej deprivacji materialnej	Wskaźnik mierzy odsetek osób znajdujących się w bardzo trudnej sytuacji materialnej, których warunki życia są mocno ograniczone brakiem środków. Doświadczają co najmniej 4 z 9 następujących sytuacji niedostatku: nie stać ich na I) opłacenie czynszu lub rachunków za media, II) utrzymanie odpowiedniego ciepła w domu, III) ponoszenie nieoczekiwanych wydatków, IV) jedzenie mięsa, ryb lub ekwiwalentu białka co drugi dzień, V) tygodniowy urlop poza domem, VI) samochód, VII) pralka, VIII) kolorowy telewizor, lub IX) telefon.
Osoby żyjące w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy	Wskaźnik definiuje się jako odsetek osób w wieku 0-59 lat żyjących w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy. Są to gospodarstwa domowe, w których dorośli (w wieku 18-59 lat, z wyłączeniem studentów) przepracowali w ciągu ostatniego roku nie więcej niż 20% swojego całkowitego potencjału pracy.
Osoby pracujące zagrożone ubóstwem	Odsetek osób zatrudnionych i których ekwiwalentny dochód do dyspozycji jest niższy niż próg zagrożenia ubóstwem, który jest ustalony na poziomie 60% krajowej mediany ekwiwalentnego dochodu do dyspozycji (po transferach socjalnych). Do celów tego wskaźnika za osobę zatrudnioną uważa się osobę, która była zatrudniona przez ponad połowę roku referencyjnego. Wskaźnik opiera się na EU-SILC (statystyki dochodów, włączenia społecznego i warunków życia).
Ludność mieszkająca w mieszkaniach o złym stanie	Wskaźnik mierzy udział populacji, która doświadcza co najmniej jednego z podstawowych deficytów w swoim stanie mieszkaniowym: przeciekający dach, zawilgocone ściany, podłogi lub fundamenty, gnicie ram okiennych lub podłogi.
Populacja nieposiadająca wanny, pryszniczki ani splukiwanej toalety w domu	Wskaźnik mierzy odsetek całej populacji, która w gospodarstwie domowym nie posiada wanny, pryszniczki ani splukiwanej toalety.
Ludność, która nie jest w stanie odpowiednio ogrzać domu	Wskaźnik mierzy odsetek ludności, która nie jest w stanie odpowiednio ogrzać domu. Zbieranie danych opiera się na ankiecie, co oznacza, że wartości wskaźników są zgłaszane samodzielnie.
Wskaźnik przeludnienia	Wskaźnik mierzy odsetek osób żyjących w przeludnionych warunkach. W UE uznaje się, że osoba mieszkająca w przepelnionym gospodarstwie domowym nie ma przynajmniej jednego pokoju na całe gospodarstwo domowe oraz pokoju dla pary, na każdą pojedynczą osobę powyżej 18. roku życia, na parę nastolatków (12-17 lat tej samej płci), dla każdego nastolatka innej płci oraz dla pary dzieci (poniżej 12. roku życia).

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 07.07.2021).

Cztery wskaźniki dotyczą warunków mieszkaniowych, w tym m.in.: wyposażenie mieszkania w sanitariaty. Ich dostępność odgrywa ważną rolę w zapewnieniu odpowiednich warunków życia i w dobrym samopoczuciu ludzi. Brak tych udogodnień jest uważany za depryzację mieszkaniową. Ponadto ich dostępność, szczególnie w obrębie gospodarstwa domowego, przyczynia się do zakończenia otwartej defekacji, a tym samym promuje zdrowe środowisko i zmniejsza ryzyko dla zdrowia ludzkiego. Inną, ważną kwestią jest również ubóstwo energetyczne, z którym należy walczyć.

W odniesieniu do realizacji celu dotyczącego dobrego zdrowia i jakości życia wybrano pięć syntetycznych wskaźników: oczekiwana długość życia w chwili narodzin, własna ocena stanu zdrowia, niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki medycznej według subiektywnej oceny, zakłócenia spowodowane hałasem oraz stężenie cząstek stałych (tab. 7).

Tabela 7. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju celu 3 – obszar dobre zdrowie i jakość życia

NAZWA WSKAŹNIKA	DEFINICJA
Oczekiwana długość życia w chwili narodzin (HLY)	Wskaźnik mierzy liczbę pozostałych lat, które osoba w określonym wieku powinna przeżyć bez żadnych poważnych lub umiarkowanych problemów zdrowotnych. Miernik określa długość życia oraz jakość życia odnoszącą się do zdrowia.
Własna ocena stanu zdrowia	Wskaźnik jest subiektywną miarą tego, jak ludzie oceniają swój ogólny stan zdrowia na skali od "bardzo dobrego" do "bardzo złego". Jest on wyrażony jako odsetek ludności w wieku 16 lat i więcej, która uważa, że jej stan zdrowia jest "dobry" lub "bardzo dobry".
Niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki medycznej według subiektywnej oceny	Wskaźnik mierzy udział populacji w wieku 16 lat i więcej zgłaszającej niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki medycznej z jednego z następujących powodów: „powody finansowe”, „lista oczekujących” oraz „zbyt daleko, aby dojechać” (wszystkie trzy kategorie są skumulowane). Niezaspokojone potrzeby zgłaszane przez samą osobę dotyczą jej własnej oceny tego, czy potrzebowała ona badań lekarskich lub leczenia (z wyłączeniem opieki stomatologicznej), ale ich nie miała lub nie szukała.
Ludność mieszkająca w gospodarstwach domowych uznająca, że cierpi z powodu hałasu	Wskaźnik uwzględnia zarówno poziom zagrożenia hałasem, jak i standardy ludzi dotyczące tego, jaki poziom uważają oni za dopuszczalny. W związku z tym wzrost wartości wskaźnika niekoniecznie musi oznaczać podobny wzrost poziomu zanieczyszczenia hałasem, ale również obniżenie poziomów, które obywatele Europy są skłonni tolerować, i odwrotnie.
Narażenie na zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym	Wskaźnik mierzy średnie roczne stężenie pyłu zawieszzonego (cząstki stałe <2,5 µm) na stacjach miejskich w aglomeracjach, ważone liczbą ludności. Drobne cząstki stałe (PM2,5) to te, których średnica jest mniejsza niż 2,5 mikrometra. Stanowią one podzbiór cząstek PM10. Ich szkodliwy wpływ na zdrowie jest poważniejszy niż PM10, ponieważ mogą docierać do pęcherzyków płucnych, skąd mogą dalej przenikać do krwiobiegu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 07.07.2021).

Cel 4 zrównoważonego rozwoju ma zapewnić ludziom dostęp do sprawiedliwej i wysokiej jakości edukacji na wszystkich etapach życia, od wczesnej edukacji

i opieki nad dzieckiem, przez szkołę podstawową i średnią, po szkolenie techniczne, zawodowe i szkolnictwo wyższe. Do oceny sytuacji w krajach UE w tym zakresie wybrano cztery wskaźniki: osoby przedwcześnie kończące edukację i szkolenia, osoby z wykształceniem wyższym, słabe osiągnięcia w czytaniu, matematyce lub naukach ścisłych, udział dorosłych w kształceniu i szkoleniu. Definicje wskaźników przedstawiono w tabeli 8.

Kształcenie i szkolenie są kluczowymi czynnikami wzrostu gospodarczego i zatrudnienia, ponieważ pomagają zwiększyć szanse na zatrudnienie, produktywność, innowacyjność i konkurencyjność. Kształcenie ustawiczne po poziomie podstawowym jest ważne, ponieważ osoby z wyższymi kwalifikacjami są bardziej skłonne do zatrudnienia i mniej narażone na ubóstwo w gospodarce opartej na wiedzy. Osoby o niskim poziomie wykształcenia mogą nie tylko borykać się z większymi trudnościami na rynku pracy, ale także być bardziej zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Z kolei uczenie się dorosłych ma kluczowe znaczenie dla utrzymania dobrego zdrowia, pozostania aktywnym w społeczności i pełnego włączenia we wszystkie aspekty życia społecznego, a także doskonalenia i rozwijania umiejętności, dostosowywania się do postępu technicznego, rozwoju kariery lub powrotu na rynek pracy.

Tabela 8. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju celu 4 – dobra jakość edukacji

NAZWA WSKAŹNIKA	DEFINICJA
Osoby przedwcześnie kończące edukację i szkolenia	Wskaźnik mierzy odsetek populacji w wieku od 18 do 24 lat z co najwyżej wykształceniem średnim I stopnia, która nie brała udziału w żadnej edukacji ani szkoleniu w ciągu czterech tygodni poprzedzających badanie.
Osoby z wykształceniem wyższym	Wskaźnik mierzy odsetek populacji w wieku 25-34 lata, która pomyślnie ukończyła studia wyższe (np. na uniwersytecie lub w uczelni technicznej). Poziom wykształcenia wyższego odnosi się do poziomów ISCED (Międzynarodowa Standardowa Klasyfikacja Kształcenia) 2011 na poziomach 5-8 dla danych od 2014 r. i do poziomów ISCED 1997 na poziomie 5-6 dla danych do 2013 r.
Słabe osiągnięcia w czytaniu, matematyce lub naukach ścisłych	Wskaźnik mierzy odsetek 15-letnich uczniów, którzy nie osiągnęli poziomu 2 („poziom umiejętności podstawowych”) w skali PISA dla trzech podstawowych przedmiotów szkolnych: czytania, matematyki i przedmiotów ścisłych. Dane pochodzą z Programu Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów (PISA), odbywającego się co trzy lata międzynarodowego badania, którego celem jest ocena systemów edukacji poprzez testowanie umiejętności i wiedzy 15-letnich uczniów.
Udział dorosłych w kształceniu i szkoleniu	Wskaźnik mierzy odsetek osób w wieku od 25 do 64 lat, które stwierdziły, że odbyły formalne lub pozaformalne kształcenie i szkolenie w ciągu czterech tygodni poprzedzających badanie (licznik). W mianowniku znajduje się całkowita populacja w tej samej grupie wiekowej, z wyłączeniem osób, które nie odpowiedziały na pytanie „uczestnictwo w edukacji i szkoleniach”. Kształcenie dorosłych obejmuje zarówno ogólne, jak i zawodowe, formalne i pozaformalne działania edukacyjne. Kształcenie dorosłych zwykle odnosi się do działań edukacyjnych po zakończeniu edukacji początkowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 07.07.2021).

Kolejnym z obszarów zrównoważonego rozwoju w ładzie społecznym jest zwiększenie podmiotowości kobiet i równość płci. Do oceny tej dziedziny posłużono się pięcioma wskaźnikami monitorującymi tj.: luką płacową, luką w zatrudnieniu, odsetkiem ludności biernej zawodowo ze względu na obowiązki opiekuńcze, odsetkiem kobiet w parlamentach krajowych i rządach krajowych, udziałem kobiet w zarządach i kadrze kierowniczej największych spółek giełdowych (tab. 9).

Tabela 9. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju celu 5 – równość płci

NAZWA WSKAŹNIKA	DEFINICJA
Różnica w wynagrodzeniach ze względu na płeć w formie nieskorygowanej – luka płacowa	Różnica między średnimi zarobkami na godzinę brutto mężczyzn i kobiet wyrażona jako odsetek zarobków mężczyzn. Stawki godzinowe obliczane są na podstawie wynagrodzeń wypłacanych bezpośrednio pracownikom przed odliczeniem podatku dochodowego i składek na ubezpieczenie społeczne. Pod uwagę brane są tylko firmy zatrudniające przynajmniej dziesięć osób. Ten sposób obliczania różnicy w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn nie bierze pod uwagę wszystkich czynników, które mogą odgrywać rolę, takich jak poziom wykształcenia, ilość przepracowanych godzin rodzaj pracy, przerwy w karierze lub praca w niepełnym wymiarze godzin. Wartości dodatnie interpretuje się jako dysproporcję wynagrodzeń na rzecz mężczyzn, natomiast wartości ujemne jako dysproporcję na rzecz kobiet.
Różnica w poziomie zatrudnienia ze względu na płeć – luka w zatrudnieniu	Różnica między wskaźnikami zatrudnienia mężczyzn i kobiet w wieku 20-64 lata. Wskaźnik zatrudnienia oblicza się, dzieląc liczbę osób pracujących w wieku od 20 do 64 lat przez całą populację osób z tej samej grupy wiekowej. Ludność zatrudniona składa się z tych osób, które podczas tygodnia odniesienia wykonywały jakąkolwiek pracę zarobkową lub zarobkową przez co najmniej godzinę, lub nie pracowały, ale wykonywały pracę, w której były czasowo nieobecne. Wartości dodatnie interpretuje się jako dysproporcję w zatrudnieniu na rzecz mężczyzn, natomiast wartości ujemne jako dysproporcję na rzecz kobiet.
Ludność nieaktywna zawodowo z powodu obowiązków opiekuńczych według płci	Procent ludności biernej zawodowo w wieku od 20 do 64 lat ze względu na obowiązki opiekuńcze. Populacja bierna zawodowo obejmuje osoby niepracujące, nieposzukujące aktywnej pracy i niedostępne do pracy. Brak aktywności z powodu obowiązków opiekuńczych odnosi się do powodów „opieki nad dziećmi lub ubezwłasnowolnionymi osobami dorosłymi” oraz „innych obowiązków rodzinnych lub osobistych”.
Miejsca zajmowane przez kobiety w parlamentach i rządach krajowych	Wskaźnik mierzy odsetek kobiet w parlamentach krajowych i rządach krajowych (% miejsc). Wskaźnik odnosi się do obu izb parlamentu (izby niższej i wyższej). W skład rządu wchodzi zarówno ministrowie (zasiadający w gabinecie lub radzie ministrów, w tym premier), jak i wiceministrowie (niezasiadający w gabinecie). W niektórych krajach sekretarze stanu (lub ich odpowiednik krajowy) są uważani za wiceministrów w rządzie.
Stanowiska zajmowane przez kobiety na wyższych stanowiskach kierowniczych	Wskaźnik mierzy udział kobiet w zarządach i kadrze kierowniczej największych spółek giełdowych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 07.07.2021).

Kluczowe znaczenie dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju ma również ograniczenie nierówności społeczno-ekonomicznych występujących pomiędzy krajami UE. W badaniu wybrano sześć wskaźników monitorujących oceniających poziom nierówności: skorygowane PKB *per capita*, skorygowany dochód do dyspozycji *per capita*, luka zagrożenia ubóstwem, dystrybucja dochodu, udział w dochodach najbiedniejszej 40% populacji oraz wskaźnik zatrudnienia – tab. 10.

Tabela 10. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju celu 10 – redukcja nierówności

NAZWA WSKAŹNIKA	DEFINICJA
PKB <i>per capita</i> skorygowany siłą nabywczą (PPS)	PKB <i>per capita</i> to stosunek wartości Produktu Krajowego Brutto w cenach bieżących do liczby ludności danego obszaru. PKB <i>per capita</i> wg PPP to wartość PKB na 1 mieszkańca obliczana wg parytetu siły nabywczej (<i>Purchasing Power Parity</i> – PPP) i wyrażona we wspólnej umownej walucie PPS (<i>Purchasing Power Standard</i>) w relacji do średniej dla UE ustalonej jako równa 100. Jest obliczany z uwzględnieniem różnic w poziomie cen w poszczególnych krajach. Wartości mniejsze lub większe niż 100 oznaczają odpowiednio niższy, lub wyższy od średniej unijnej poziom PKB na mieszkańca w danym kraju (regionie).
Skorygowany dochód do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę (PPS)	Wskaźnik obliczany w stosunku do średniej UE równej 100. Jeżeli wskaźnik kraju jest wyższy niż 100, poziom skorygowanego dochodu do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę w tym kraju jest wyższy niż średnia UE i wzajemnie. Standard siły nabywczej na mieszkańca w proc. średniej UE-27.
Względna mediana zagrożenia ubóstwem	Wskaźnik ten oblicza się jako odległość między medianą ekwiwalentnego całkowitego dochodu netto osób znajdujących się poniżej progu zagrożenia ubóstwem, a samym progiem zagrożenia ubóstwem, wyrażoną jako procent progu zagrożenia ubóstwem. Próg ten jest ustalony na poziomie 60% krajowej mediany ekwiwalentnego dochodu do dyspozycji wszystkich ludzi w danym kraju, a nie dla UE jako całości.
Dystrybucja dochodu	Stosunek całkowitego dochodu osiąganego przez 20% populacji o najwyższych dochodach (górną kwintyl) do dochodu otrzymywanego przez 20% populacji o najniższych dochodach (dolną kwintyl). Wskaźnik jest miarą nierówności rozkładu dochodów.
Udział w dochodach najbiedniejszej 40% populacji	Wskaźnik mierzy udział dochodów uzyskiwanych przez najbiedniejszą 40% populacji. Udział w dochodach – procent dochodu narodowego stanowiący dochód subpopulacji (stosunek średniego dochodu subpopulacji do średniego dochodu). Stosowane pojęcie dochodu to całkowity rozporządzalny dochód gospodarstwa domowego.
Wskaźnik zatrudnienia	Wskaźnik mierzy udział ludności w wieku od 20 do 64 lat, która jest zatrudniona. Osoby zatrudnione to wszystkie osoby, które w tygodniu referencyjnym przepracowały co najmniej jedną godzinę dla wynagrodzenia lub zysku, lub były czasowo nieobecne w takiej pracy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 08.07.2021).

3.2. Metody badawcze

Przeprowadzone badania zmierzały do zidentyfikowania zmian w realizacji celów zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym UE w latach 2009-2019. Ocena ładu społecznego objęła: przegląd literatury, analizę wskaźnikową w ujęciu czasowo-przestrzennym, grupowanie metodą Warda, a także konstrukcję rankingu krajów UE z wykorzystaniem syntetycznej miary rozwoju TOPSIS.

Na podstawie literatury przedmiotu oraz wskaźników zrównoważonego rozwoju publikowanych przez Eurostat wyselekcjonowano zbiór potencjalnych zmiennych diagnostycznych.

Pierwszym etapem analizy była ocena kompletności danych dla przyjętych mierników zrównoważonego rozwoju. Następnie zmienne spełniające założenia kompletności poddano ocenie ze względu na kryteria wartości informacyjnej. Potencjalne mierniki powinny charakteryzować się wysoką zmiennością przestrzenną oraz niewysokim stopniem skorelowania¹⁹⁴.

W przypadku oceny zmienności przestrzennej cech zazwyczaj stosuje się współczynnik zmienności. Eliminuje się te cechy, dla których osiąga on wartość mniejszą od arbitralnie przyjętej liczby. W tym celu dla każdej j -tej zmiennej obliczono współczynnik zmienności według wzoru:

$$V_j = \frac{S_j}{\bar{x}_j} \quad (1)$$

gdzie:

V_j – współczynnik zmienności dla j -tej zmiennej,

S_j – odchylenie standardowe dla j -tej zmiennej, przy czym:

$$S_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}{n}} \quad (2)$$

gdzie:

\bar{x}_j – średnia arytmetyczna j -tej zmiennej.

¹⁹⁴ A. P. Balcerzak, (2011): *Taksonomiczna analiza jakości kapitału ludzkiego w Unii Europejskiej w latach 2002-2008*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 176, s.458.

W opracowaniu przyjęto wartość progową (krytyczną) współczynnika zmienności na poziomie 10%. W przypadku badania z dalszej analizy usunięto zmienne, dla których był spełniony warunek. $V_j < 0,1$. Jeżeli współczynnik zmienności nie przekracza 10%, to zmienne wykazują zróżnicowanie statystycznie nieistotne¹⁹⁵.

Następnie zbadano siłę związku między zmiennymi. W tym celu wykorzystano współczynnik korelacji liniowej Pearsona, który został obliczony według poniższej formuły¹⁹⁶:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{j=1}^n (x_j - \bar{x})(y_j - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_j - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_j - \bar{y})^2}} \quad (3)$$

gdzie:

- r_{xy} – współczynnik korelacji liniowej Pearsona,
- x, y – mierzalne cechy statystyczne,
- \bar{x}, \bar{y} – średnia arytmetyczna odpowiednio cechy x i y .

Silna korelacja między analizowanymi zmiennymi może powodować, że zasoby informacji w nich zawarte są dublowane, wzmacniając ich wpływ na zmienną syntetyczną. Konieczne jest zatem ustalenie granicznej wartości współczynnika korelacji, powyżej którego wyeliminowana zostanie jedna ze zmiennych. Poziom tej wartości nie powinien być zbyt wysoki ze względu na dublowanie informacji, ale równocześnie nie może być zbyt niski, ponieważ może nastąpić znacząca jej utrata¹⁹⁷. W badaniu dla współczynnika korelacji Pearsona przyjęto wartość progową na poziomie $r_{xy} = 0,7$ przy poziomie istotności $p < 0,05$. Zmienne wykazujące bardzo silną współzależność ($r_{xy} > 0,7$) nie zostały uwzględnione w dalszych badaniach.

Do pogrupowania krajów UE w skupienia, w każdej analizowanej dziedzinie, zastosowano metodę J.H. Warda należącą do aglomeracyjnych metod klasyfikacji obiektów. Punktem wyjścia metod aglomeracyjnych jest założenie, że każdy obiekt stanowi odrębną, jednoelementową grupę. Następnie, w kolejnych krokach, łączy się ze sobą grupy obiektów najbardziej do siebie podobnych ze względu na wartości

¹⁹⁵ A. Zeliaś, (2000): *Metody statystyczne*, PWE, Warszawa, s. 45.

¹⁹⁶ Ibidem, s. 16.

¹⁹⁷ J. Kisielińska, (2017): *Ranking województw ze względu na potencjał rolnictwa*, Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, 104(1), Warszawa, s. 56-71.

opisujących je zmiennych. Miarą tego podobieństwa są odległości między grupami obiektów¹⁹⁸.

Analiza skupień ma za zadanie przede wszystkim sklasyfikować i podzielić zbiór elementów na podstawie podobieństw między wybranymi cechami, na określoną liczbę grup¹⁹⁹. Metoda Warda polega na łączeniu tych skupień, które jako całość zapewniają minimum sumy kwadratów odległości od środka ciężkości nowego skupienia, które tworzą²⁰⁰. W badaniu zastosowano odległość Euklidesa, czyli odległość geometryczną w przestrzeni wielowymiarowej, określoną wzorem²⁰¹:

$$d_{ij} = \left[\sum_{k=1}^w (x_{ik} - x_{jk})^2 \right]^{1/2} \quad (4)$$

gdzie:

- d_{ij} – odległość Euklidesa między obiektami,
- w – liczba zmiennych diagnostycznych,
- x_{ik} – wartość k -tej zmiennej w i -tym obiekcie,
- x_{jk} – wartość k -tej zmiennej w j -tym obiekcie.

Hierarchiczne uszeregowania homogenicznych skupień opracowano w celach porównawczych dla lat 2009 i 2019. Wynik analizy skupień przedstawiono przy pomocy dendrogramu (drzewa połączeń), który ilustruje kolejne połączenia skupień coraz wyższego rzędu. Uzyskana hierarchia pozwala na określenie wzajemnego położenia skupień i obiektów w nich zawartych.

Należy zauważyć, że w zależności od rozpatrywanej odległości między obiektami, wyróżnić można mniejszą lub większą liczbę skupień. W tego typu procedurach brak jest oczywistego kryterium ustalenia liczby skupień, co rodzić może pro-

¹⁹⁸ Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku Obserwatorium Integracji Społecznej, (2012): *Wielowymiarowa analiza poziomu ubóstwa w województwie podlaskim w latach 2009-2010*, Białystok, s.13.

¹⁹⁹ M. Parlińska, E. Wasilewska, (2016): *Analiza skupień jako przykład zastosowania w ocenie rozwoju regionów*, Zeszyty Naukowe WSE-S w Ostrołęce, 20, s. 153.

²⁰⁰ B. Suhecki, K. Lewandowska-Gwarda, (2010): *Klasyfikacja, wizualizacja i grupowanie danych przestrzennych*, [w:] Suhecki B. (red.): *Ekonometria Przestrzenna. Metody i modele analizy danych przestrzennych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, s. 59.

²⁰¹ S. Kalinowski, (2018): *Problem ubóstwa i wykluczenia społecznego w krajach Unii Europejskiej w kontekście zrównoważonego rozwoju*, *Więś i Rolnictwo*, 3(180), doi: 10.53098/wir032018/04, s. 95.

blemy ostatecznego podziału dendrogramu. Podział na ostateczne skupienia dokonywany jest zazwyczaj poprzez odcięcie najdłuższych gałęzi drzewa, czyli w miejscu, gdzie odległości między łączonymi grupami są największe. Sposób ten wykorzystano w niniejszej pracy²⁰².

Analizy zmian oraz oceny postępów poszczególnych krajów UE w kierunku osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym dokonano na podstawie procedury TOPSIS (*Technique for Order Preference by Similarity to an Ideal Solution* – technika porządkowania preferencji wedle podobieństwa do idealnego rozwiązania)²⁰³. Metoda TOPSIS należy do wielowymiarowych metod porządkowania liniowego, które pozwalają na uporządkowanie analizowanych obiektów w taki sposób, że możliwe jest ich przeniesienie na linię prostą z uwzględnieniem hierarchii, czyli od obiektów stojących najwyżej, do tych zajmujących najniższe pozycje²⁰⁴. Metoda TOPSIS została opracowana i opisana przez K. Yoon i C.L. Hwanga w wydanej w 1981 r. pracy poświęconej wielokryterialnemu podejmowaniu decyzji²⁰⁵. W ramach metody wyznacza się odległości każdego obiektu wielocechowego od wzorca i antywzorca, a następnie dokonuje się liniowego uporządkowania obiektów²⁰⁶. Końcowym rezultatem prowadzonych analiz jest wskaźnik syntetyczny tworzący ranking badanych obiektów. Za najlepszy obiekt uważa się ten, który ma najmniejszą odległość od rozwiązania idealnego i jednocześnie największą od rozwiązania antyidealnego²⁰⁷.

W pracy miernik syntetyczny, według metody TOPSIS, wyznaczono według następujących etapów²⁰⁸:

²⁰² J. Kolonko, (1990): *Analiza dyskryminacyjna i jej zastosowania w ekonomii*, PWN, Warszawa, s. 8.

²⁰³ A. Mikula, M. Raczkowska, M. Utzig, (2021): *Pro-Environmental Behaviour in the European Union Countries*, *Energies*, 14, 5689, s. 6.

²⁰⁴ M. Parlińska, Ł. Pietrych, I. Petrovska, (2014): *Ocena zróżnicowania produkcji mlecznej w Ukrainie z zastosowaniem wielowymiarowych metod statystycznych*, *Metody ilościowe w badaniach ekonomicznych*, XV(4), s. 231.

²⁰⁵ P. Wieczorek, (2020): *Wielowymiarowa ocena stopnia wykorzystania technologii w przedsiębiorstwach krajów Unii Europejskiej*, *Studia Ekonomiczne Gospodarka Społeczeństwo Środowisko*, 1(5), s. 77.

²⁰⁶ I. Skrodzka, (2014): *Zastosowanie wybranych metod klasyfikacji do analizy kapitału ludzkiego krajów Unii Europejskiej*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 328, *Taksonomia* (23), s. 321.

²⁰⁷ G.R. Jahanshahloo, F.H. Lotfi, M. Izadikhah, (2006): *An algorithmic method to extend TOPSIS for decision-making problems with interval data*, *Applied Mathematics and Computation*, 175, doi:10.1016/j.amc.2005.08.048, s. 1376,

²⁰⁸ C.L. Hwang, K. Yoon, (1981): *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*, Springer Verlag, Berlin, s.128.

Etap 1. Wybór zmiennych diagnostycznych na podstawie przesłanek merytorycznych i statystycznych.

Etap 2. Określenie charakteru zmiennych: stymulanty²⁰⁹ (x_{ij}^S), destymulanty²¹⁰ (x_{ij}^D).

Etap 3. Utworzenie znormalizowanej macierzy danych według formuły:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}}, \text{ dla } i = 1, 2, \dots, m \text{ oraz } j = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

gdzie:

x_{ij} — obserwacja j -tej zmiennej dla obiektu i .

Etap 4. Uwzględnienie wag przypisanych poszczególnym cechom:

$$v_{ij} = w_j z_{ij} \text{ dla } i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n, \quad (6)$$

gdzie:

w_j – waga j -tej zmiennej, $\sum_{j=1}^n w_j = 1$.

Etap 5. Ustalenie współrzędnych modelowych wzorca i antywzorca. Wartości wzorca (A+) i antywzorca (A-) definiuje się jako²¹¹:

$$A^+ = \left\{ \left(\max_{i=1, \dots, m} v_{ij} \mid j \in J_Q \right), \left(\min_{i=1, \dots, m} v_{ij} \mid j \in J_C \right) \right\} = (a_1^+, a_2^+, \dots, a_n^+) \quad (7)$$

$$A^- = \left\{ \left(\min_{i=1, \dots, m} v_{ij} \mid j \in J_Q \right), \left(\max_{i=1, \dots, m} v_{ij} \mid j \in J_C \right) \right\} = (a_1^-, a_2^-, \dots, a_n^-) \quad (8)$$

gdzie:

J_Q – zbiór stymulant,

J_C – zbiór destymulant.

²⁰⁹ Zmienne, których wyższe wartości świadczą o lepszej pozycji obiektu z punktu widzenia badanego zjawiska.

²¹⁰ Zmienne, których wyższe wartości świadczą o gorszej pozycji obiektu z punktu widzenia badanego zjawiska.

²¹¹ G. Jahanshaloo, F.H. Lotfi, M. Izadikhah, (2005): *An algorithmic method...*, op. cit. s. 1375.

Etap 6. Obliczenie odległości euklidesowych badanych obiektów od rozwiązania idealnego (wzorca) i antyidealnego (antywzorca) zgodnie ze wzorami²¹²:

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - a_j^+)^2} \quad \dots \text{dla } i = 1, 2, \dots, m \text{ oraz } j = 1, 2, \dots, n \quad (9)$$

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - a_j^-)^2} \quad \dots \text{dla } i = 1, 2, \dots, m \text{ oraz } j = 1, 2, \dots, n \quad (10)$$

gdzie:

d_i^+ – odległość euklidesowa *i-tego* obiektu od wzorca,

d_i^- – odległość euklidesowa *i-tego* obiektu od antywzorca.

Etap 7. Wyznaczenie współczynnika rankingowego określającego podobieństwo obiektów do rozwiązania idealnego:

$$S_i = \frac{d_i^-}{d_i^+ + d_i^-} \quad \dots \text{ dla } i = 1, 2, \dots, m, \text{ przy czym } 0 \leq S_i \leq 1 \quad (11)$$

Im mniejsza jest odległość danego obiektu od obiektu modelowego – wzorca, a tym samym większa od drugiego bieguna – antywzorca, tym wartość miernika syntetycznego jest bliższa 1. Największa wartość współczynnika S_i wskazuje na rozwiązanie (obiekt) najlepsze w rozpatrywanym problemie porządkowania liniowego²¹³.

Etap 8. Uporządkowanie liniowe i wyznaczenie typów na podstawie kryteriów statystycznych, wykorzystując średnią arytmetyczną i odchylenie standardowe z wartości miernika syntetycznego²¹⁴. Uzyskane wartości miary syntetycznej podzielono na cztery przedziały klasowe:

²¹² A.I. Ban, O.I. Ban, V. Bogdan, D.C. Sabau Popa, D. Tuse, (2020): *Performance evaluation model of Romanian manufacturing listed companies by fuzzy AHP and TOPSIS*, Technological and Economic Development of Economy, 26(4), doi.org/10.3846/tede.2020.12367, s. 808.

²¹³ A. Łuczak, F. Wysocki, (2015): *Zintegrowane podejście do ustalania współczynników wagowych dla cech w zagadnieniach porządkowania liniowego obiektów*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 385, Taksonomia, 25, doi: 10.15611/pn.2015.385.17, s. 159.

²¹⁴ F. Wysocki, J. Lira, (2003): *Statystyka opisowa*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, s.45.

- Klasa I (poziom wysoki): $q_i \geq \bar{q} + s_q$
 - Klasa II (poziom średni wyższy): $\bar{q} \leq q_i < \bar{q} + s_q$
 - Klasa III (poziom średni niższy): $\bar{q} - s_q \leq q_i < \bar{q}$
 - Klasa IV (poziom niski): $q_i < \bar{q} - s_q$
- (12)

gdzie:

\bar{q} – średnia arytmetyczna z wartości cechy syntetycznej,
 s_q – odchylenie standardowe z wartości miernika syntetycznego,
 q_i – wartość miernika syntetycznego.

Zerowa wartość miernika oznacza najgorszą możliwą sytuację obiektu, tzn. identyczność z antywzorcem. Wartość 1 osiąga miernik w sytuacji, gdy dany obiekt jest najlepiej rozwinięty pod badanym względem, czyli gdy okazuje się tożsamy ze wzorcem. Im wyższa wartość miernika, tym sytuacja obiektu lepsza²¹⁵.

Metody TOPSIS i Warda dzięki łącznej analizie odpowiednio dobranych wskaźników cząstkowych pozwoliły ocenić ogólny poziom rozwoju zrównoważonego w obszarze społecznym krajów UE, ustalić ich ranking, wyodrębnić w miarę jednorodne grupy krajów o podobnym poziomie ładu społecznego oraz ocenić zmiany trendów w obszarze tej działalności w ujęciu przestrzennym i czasowym²¹⁶.

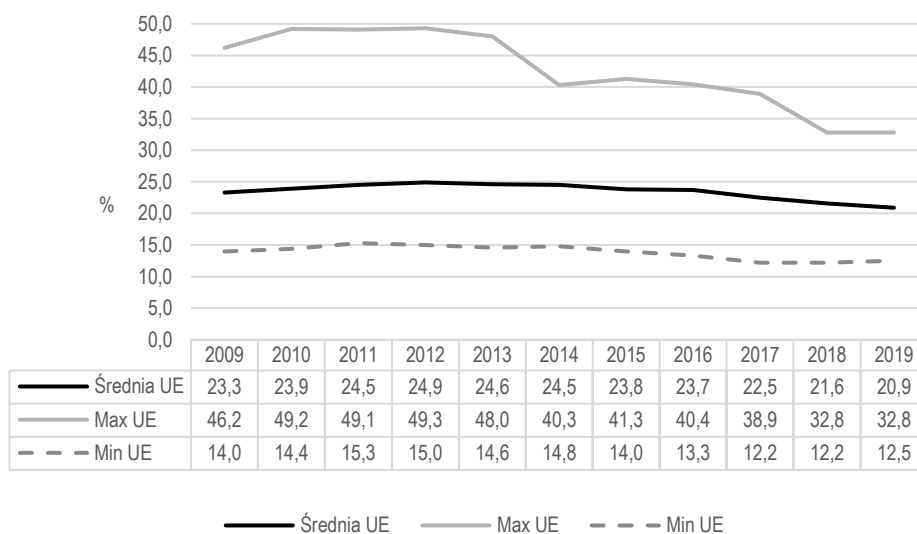
²¹⁵ A. Młodak, (2019): *Wykorzystanie miernika kompleksowego w ocenie straty informacji na skutek kontroli ujawniania mikrodanych*, Przegląd Statystyczny, LXVI (1), doi: 10.5604/01.3001.0013.8285, s. 17.

²¹⁶ E. Roszkowska, M. Filipowicz-Chomko, (2016): *Ocena realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju województw Polski w zakresie poziomu rozwoju społecznego w roku 2005 oraz 2013*, Optimum. Studia Ekonomiczne, 3(81), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 95.

Rozdział 4. KSZTAŁTOWANIE SIĘ WSKAŹNIKÓW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W ŁADZIE SPOŁECZNYM

4.1. CEL: Redukcja ubóstwa

Do oceny postępów w zakresie realizacji celu dotyczącego redukcji ubóstwa w UE wykorzystano 9 wskaźników. Pierwszym z nich jest odsetek osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

Rysunek 2. Odsetek osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w UE w latach 2009-2019 [w %]

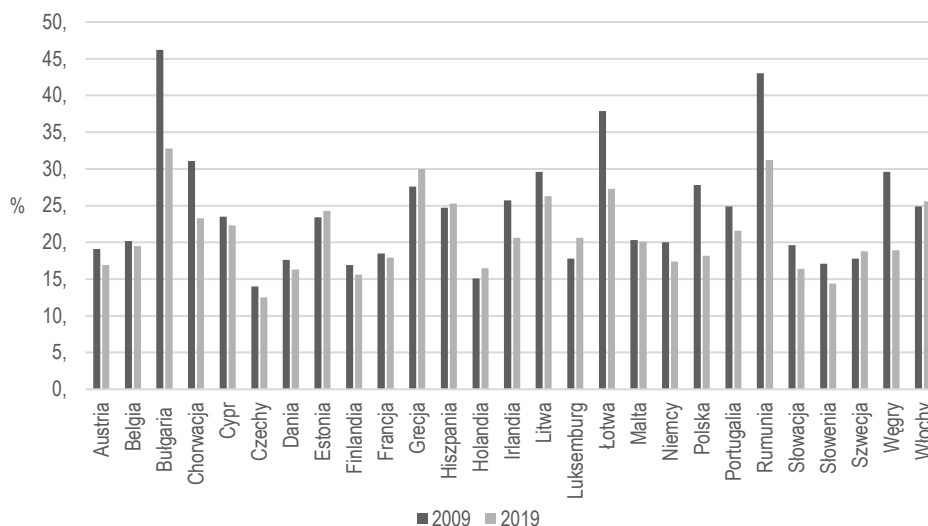
Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W analizowanym okresie charakteryzował się on tendencją wzrostową w latach 2009-2012, po czym zaczął systematycznie spadać. Wzrost wskaźnika w wymienionych latach tłumaczy się w literaturze przedmiotu wystąpieniem opóźnionych społecznych skutków kryzysu gospodarczego. Od 2012 r. wskaźnik systematycznie spadał do poziomu 20,9% w 2019 r., czyli o 4 p.p. Oznacza to, że w ostatnim roku analizy 91,370 mln osób było dotkniętych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

Biorąc pod uwagę minimalne i maksymalne wartości widać, że różnice między krajami znacznie się zmniejszyły. W pierwszym roku analizy wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym był największy w Bułgarii, gdzie wyniósł 46,2%, co stanowiło prawie dwukrotność średniej UE i ponad trzykrotność wartości najniższej, występującej w Czechach. Z kolei w 2019 r. największa wartość wskaźnika, 32,8% również wystąpiła w Bułgarii, ale stanowiła już tylko niecałe 160% średniej wartości UE i 2,6 krotność najniższej wartości, występującej w Czechach. W analizowanym okresie można zauważyć niewielką tendencję malejącą dla wartości minimalnej i dużo wyraźniejszą tendencję malejącą dla wartości maksymalnej (rys. 2).

W krajach UE występowało znaczne zróżnicowanie wskaźnika ubóstwa lub wykluczenia społecznego w 2009 i 2019 r. (rys. 3). W obu analizowanych latach krajem o najwyższym poziomie wskaźnika była Bułgaria, a o najniższym poziomie wskaźnika – Czechy. W pierwszym z wymienionych krajów wartość wskaźnika zmniejszyła się prawie o 30%, natomiast w drugim – o 10%. W większości krajów członkowskich omawiany wskaźnik zmniejszył się w analizowanym okresie, jednak w krajach takich jak: Hiszpania, Włochy, Estonia, Szwecja, Grecja, Holandia i Luksemburg nastąpił wzrost wskaźnika. Największy relatywny wzrost wartości wskaźnika można było zaobserwować w Luksemburgu (o 15,7%), a największy relatywny spadek wartości wskaźnika wystąpił na Węgrzech i w Polsce (o ponad 30%).

W 2019 r. w Portugalii, na Cyprze, w Chorwacji, Estonii, Hiszpanii, we Włoszech, na Litwie, Łotwie i w Grecji sfera zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym była większa niż przeciętna w UE. Z kolei Czechy, Słowenia i Finlandia charakteryzowały się najmniejszą sferą ubóstwa lub wykluczenia społecznego w całej UE w 2019 r.

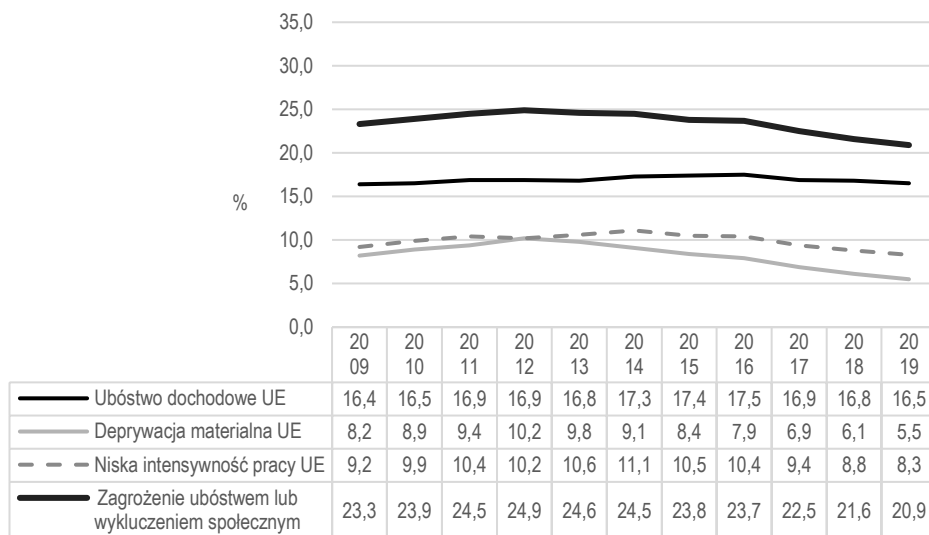

Rysunek 3. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Ubóstwo dochodowe było najbardziej rozpowszechnioną formą ubóstwa w UE w 2019 r., dotykając 16,5% ludności (rys. 4). Oznacza to, że po transferach socjalnych 72,1 mln osób miało ekwiwalentny dochód rozporządzalny poniżej 60% mediany dochodów ekwiwalentnych w swoim kraju. W analizowanym okresie zasięg ubóstwa rósł w latach 2009-2012, nieznacznie spadł w 2013 r., po czym ponownie wzrastał przez trzy kolejne lata. Od 2017 r. można zaobserwować spadek wartości wskaźnika. W 2019 r. stopa ubóstwa dochodowego osiągnęła wartość 16,5%, podobny poziom jak na początku analizowanego okresu.

Drugą najczęstszą formą ubóstwa, jednak znacznie rzadziej występującą niż ubóstwo dochodowe, była niska intensywność pracy, która dotyczy osób mieszkających w gospodarstwach domowych, w których dorośli przepracowali w ciągu ostatniego roku nie więcej niż 20% swojego całkowitego potencjału pracy. Na początku analizowanego okresu 9,2% gospodarstw domowych charakteryzowało się niską intensywnością pracy. Do 2014 r. można było zaobserwować wzrostową tendencję omawianego wskaźnika, po czym tendencja uległa odwróceniu. W 2019 r. co dwunaste gospodarstwo domowe w UE charakteryzowało się niską intensywnością pracy.

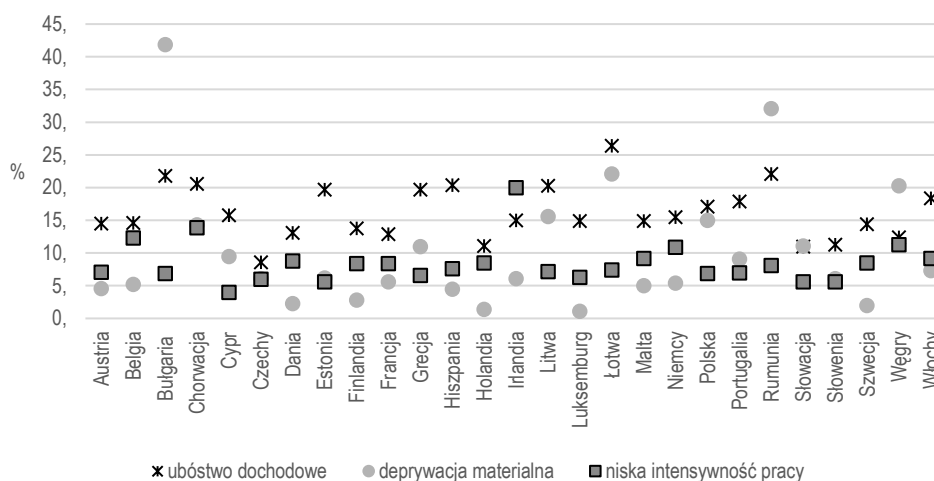
Rysunek 4. Ubóstwo dochodowe, deprywacja materialna i niska intensywność pracy w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Trzecia forma ubóstwa – poważna deprywacja materialna występowała najrzadziej spośród analizowanych form. Wydaje się również, że to tendencja spadkowa tej formy, występująca od 2013 r. w największym stopniu odpowiadała za spadek ogólnego wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. W 2019 r. 5,5% gospodarstw domowych było dotkniętych tą formą ubóstwa, co oznaczało spadek o prawie 50% od 2012 r. i spadek o 2,7 p.p. od początku analizowanego okresu. Zagregowane dane UE dotyczące wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym maskują znaczne różnice między państwami członkowskimi. Mogą występować uderzające różnice w podwskaźnikach poszczególnych krajów, pokazując, że dobre wyniki w jednym wskaźniku niekoniecznie muszą iść w parze z podobnymi wynikami w innym.

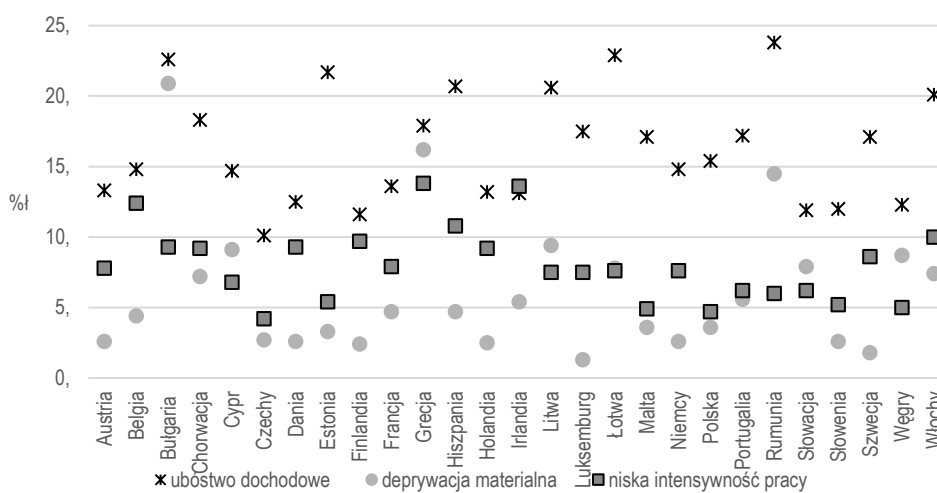
W 2009 r. wskaźnik ubóstwa dochodowego wahał się od 8,6% w Czechach do 26,4% na Łotwie, co oznacza ponad trzykrotną różnicę (rys. 5). W 2019 r. zmniejszył się zakres wartości wskaźnika od 10,1% w Czechach do 23,8% w Rumunii, co oznacza 2,4-krotną różnicę (rys. 6). W 2009 r. w dolnej trzeciej części krajów z mniejszą sferą ubóstwa znalazły się, oprócz Czech: Słowacja, Holandia, Słowenia, Węgry, Francja, Dania i Finlandia. Z kolei w górnej trzeciej części krajów znalazły się,

oprócz Łotwy: Rumunia, Bułgaria, Chorwacja, Hiszpania, Litwa, Estonia, Grecja i Włochy.

Rysunek 5. Ubóstwo dochodowe, deprywacja materialna i niska intensywność pracy w krajach UE w 2009 r. [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Rysunek 6. Ubóstwo dochodowe, deprywacja materialna i niska intensywność pracy w krajach UE w 2019 r. [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Większość krajów członkowskich charakteryzowała się wzrostem wskaźnika w latach 2009-2019. Największy bezwzględny wzrost wskaźnika wystąpił w Szwecji, Luksemburgu, na Malcie i w Holandii (wzrost o ponad 2 p.p.) a relatywnie najbardziej wskaźnik wzrósł w Holandii i Szwecji (o ponad 18%). Z kolei największy spadek wskaźnika można było zaobserwować w Finlandii, na Łotwie i w Irlandii (o ponad 10%). Po tych zmianach w 2019 r. w dolnej trzeciej części krajów z mniejszą sferą ubóstwa zamiast Francji i Szwecji znalazły się Irlandia i Austria. W kolei górna trzecia część krajów pozostała niezmienną.

Wartość wskaźnika niskiej intensywności pracy w 2009 r. wahała się od 4% na Cyprze do 20% w Irlandii, przy średniej dla UE na poziomie 9,2%, co oznacza pięciokrotną różnicę między wartością minimalną a maksymalną. W 2019 r. różnica ta zmniejszyła się do 3,3-krotności, osiągając wartości 4,2% w Czechach oraz 13,8% w Grecji, przy średniej w UE wynoszącej 8,3%.

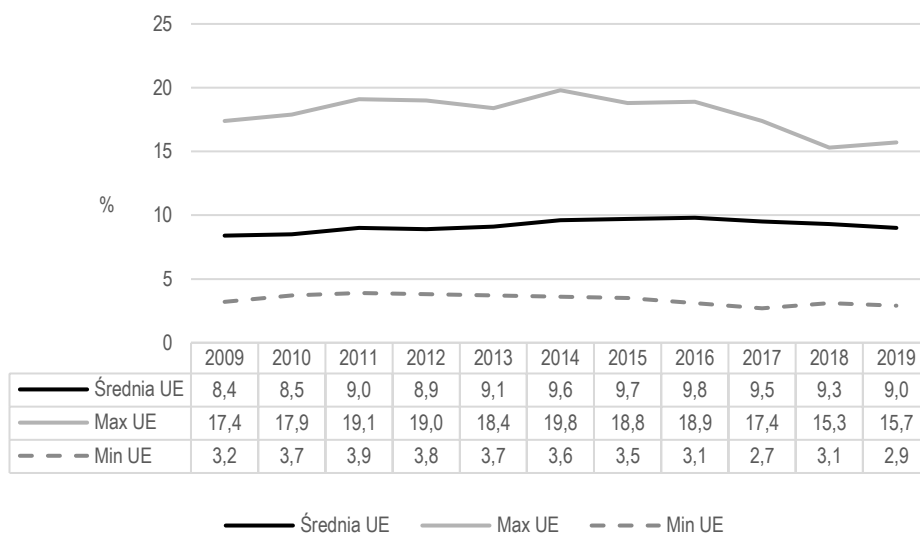
W 2009 r. w dolnej trzeciej części krajów z najmniejszym wskaźnikiem niskiej intensywności pracy znalazły się, oprócz Cypru: Słowenia, Estonia, Słowacja, Czechy, Luksemburg, Grecja, Polska i Bułgaria. W górnej trzeciej części krajów znalazły się, oprócz Irlandii: Chorwacja, Belgia, Węgry, Niemcy, Włochy, Malta, Dania i Holandia. Większość krajów członkowskich charakteryzowała się wzrostem wskaźnika w latach 2009-2019. Największy wzrost wystąpił w Grecji, gdzie odsetek gospodarstw domowych zwiększył się o ponad 100%, z 6,6% w 2009 r. do 13,8% w 2019 r. Zmiana ta spowodowała, że Grecja z kraju o dosyć niskim wskaźniku niskiej intensywności pracy stała się krajem o najwyższej wartości tego wskaźnika. Duży wzrost wskaźnika wystąpił również na Cyprze (o 70%), w Hiszpanii (o ponad 40%) i w Bułgarii (o prawie 35%). Największy spadek wskaźnika niskiej intensywności pracy można było zaobserwować na Węgrzech (o ponad połowę), Malcie (o prawie 47%), w Chorwacji (o 1/3) i w Irlandii (o 32%). W 2019 r. w dolnej części krajów o niskiej intensywności pracy zamiast Cypru, Luksemburga, Bułgarii i Grecji znalazły się: Malta, Węgry, Rumunia i Portugalia. W trzeciej części krajów i najwyższym wskaźniku niskiej intensywności pracy zamiast Malty, Węgier, Niemiec i Chorwacji znalazły się: Bułgaria, Finlandia, Hiszpania i Grecja.

Deprywacja materialna, zarówno w 2009 r., jak i w 2019 r. w największym stopniu dotyczyła gospodarstw domowych w Bułgarii, a w najmniejszym – w Luksemburgu. W latach 2009-2019 wartość wskaźnika spadła prawie we wszystkich krajach członkowskich UE. Wyjątek stanowiły: Holandia, Grecja, Luksemburg, Dania, Hiszpania i Włochy. Wśród tych krajów największy relatywny wzrost wskaźnika – o prawie 80% wystąpił w Holandii. Z kolei największy relatywny spadek wartości

wskaźnika deprivacji materialnej można było zaobserwować w Polsce (spadek o 76%), na Łotwie (o 65%), w Słowenii i na Węgrzech (po 57%). W dolnej trzeciej części krajów o najniższej deprivacji materialnej znalazły się w 2009 r., oprócz Luksemburga: Holandia, Szwecja, Dania, Finlandia, Hiszpania, Austria, Malta i Belgia. Z kolei w 2019 r. w tej grupie krajów zamiast Hiszpanii, Malty i Belgii znalazły się: Niemcy, Słowenia i Czechy. W dolnej górnej trzeciej części krajów w 2009 r. były: Grecja, Słowacja, Chorwacja, Polska, Litwa, Węgry, Łotwa, Rumunia i Bułgaria. W 2019 r. zamiast Chorwacji i Polski były: Cypr i Włochy.

W 2009 r. w większości krajów członkowskich to ubóstwo dochodowe stanowiło najczęściej występującą formę ubóstwa lub wykluczenia społecznego. Wyjątkiem były: Bułgaria, Rumunia i Węgry, w których najbardziej dotkliwa była deprivacja materialna oraz Irlandia i Słowacja, gdzie przeważała deprivacja materialna. W 2019 r. jedynie w Irlandii wskaźnik niskiej intensywności pracy zrównał się ze wskaźnikiem ubóstwa dochodowego. W pozostałych krajach ubóstwo dochodowe stanowiło najczęstszą formę ubóstwa lub wykluczenia społecznego. Jednak dotkliwość każdej z trzech form ubóstwa lub wykluczenia społecznego była zróżnicowana między krajami. Na przykład Rumunia miała najwyższy odsetek ubóstwa dochodowego i jeden z najwyższych odsetków osób znajdujących się w bardzo trudnej sytuacji materialnej w 2019 r., podczas gdy jednocześnie jej udział w bardzo niskiej intensywności pracy mieścił się w dolnej trzeciej części krajów. Dania i Finlandia to inne przykłady z uderzającymi różnicami w odniesieniu do trzech wskaźników cząstkowych. Oba kraje po transferach socjalnych osiągnęły najlepsze wyniki w zakresie poważnej deprivacji materialnej i ubóstwa dochodowego, ale miały stosunkowo wysoki odsetek bardzo niskiej intensywności pracy, który mieścił się w górnej jednej trzeciej krajów.

Ubóstwo może również dotknąć osoby pracujące. Odsetek osób, które nie są w stanie uciec przed ryzykiem ubóstwa pomimo zatrudnienia, tzw. pracujących ubogich, rósł niemal nieprzerwanie od 2009 r. do 2016 r., po czym ponownie spadł. W 2019 r. wskaźnik ubóstwa pracujących wyniósł 9,0%, co oznacza spadek o 0,8 p.p. od 2016 r. W całym analizowanym okresie pracujący w największym stopniu byli zagrożeni ubóstwem w Rumunii, w której w najgorszym roku pod tym względem – 2014 r. – co piąty pracujący znajdował się w sferze ubóstwa. Na końcu analizowanego okresu wartość wskaźnika spadła do 15,7%, co stanowiło ponad 70% średniej UE. Z kolei praca w największym stopniu chroniła przed ubóstwem osoby w Finlandii i w Czechach, gdzie tylko około 3% osób pracujących znajdowało się w sferze ubóstwa (rys. 7).

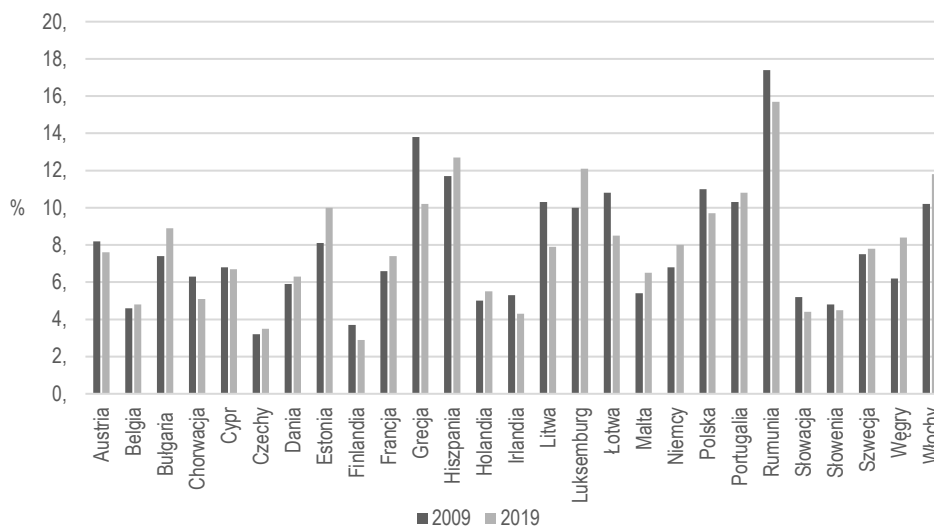

Rysunek 7. Ubóstwo pracujących w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Zagrożenie ubóstwem osób pracujących w analizowanym czasie było zróżnicowane między krajami członkowskimi (rys. 8). W 2009 r. częściej niż co dziesiąty pracujący znajdował się w sferze ubóstwa we Włoszech, na Litwie i Łotwie, w Portugalii, Polsce, Hiszpanii, Grecji i Rumunii. W największym stopniu praca chroniła przed ubóstwem w Czechach, Finlandii, Belgii i Słowenii (wskaźnik poniżej 5%). W latach 2009-2019 wskaźnik zagrożenia ubóstwem osób pracujących zwiększył się w większości krajów członkowskich. Największy relatywny wzrost wskaźnika zaobserwowano na Węgrzech (o ponad 35% do poziomu 8,4%), w Estonii, Luksemburgu, na Malcie i w Bułgarii (o ponad 20%). Spadek wskaźnika zaobserwowano w 12 krajach członkowskich, w tym relatywnie największy w Grecji (o 26%), na Litwie, Łotwie i w Finlandii (o ponad 20%). Prawdopodobieństwo, że dana osoba stanie się biedna, zależy od rodzaju pracy i poziomu wykształcenia. Najbardziej dotknięci są pracownicy o niskich kwalifikacjach oraz osoby pracujące w niepełnym wymiarze godzin lub na podstawie umów czasowych²¹⁷.

²¹⁷ European Commission, (2020): *Joint Employment Report 2020*, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8270&furtherPubs=yes.>, (dostęp: 12.07.2021).

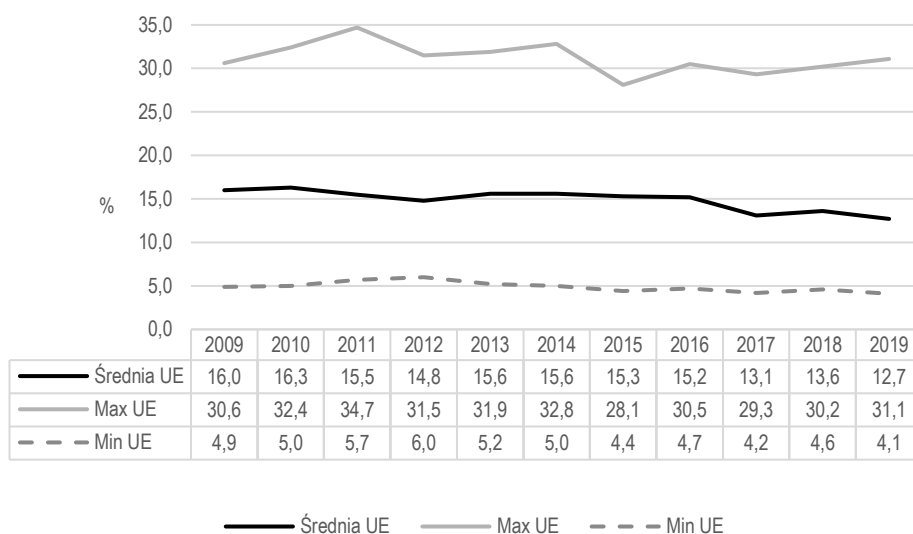
Rysunek 8. Ubóstwo pracujących w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Zagrożenie ubóstwem może mieć poważny wpływ na zdolność danej osoby do zaspokojenia podstawowych potrzeb, takich jak możliwość posiadania odpowiedniego mieszkania, wystarczającej powierzchni do życia czy też odpowiedniego ogrzewania domu.

Nieodpowiednie warunki mieszkaniowe – charakteryzujące się przeciekającym dachem, wilgotnymi ścianami, podłogami lub fundamentami albo gniciem ram okiennych lub podłóg – dotyczyły 12,7% populacji UE w 2019 r. W porównaniu z 2009 r. oznaczało to poprawę o 3,3 p.p. Wyraźna tendencja spadku wartości wskaźnika wystąpiła od 2016 r. Analizując wartości minimalne i maksymalne, obserwuje się niepokojące zjawisko wzrostu maksymalnej wartości w UE. W 2009 r. ponad 30% osób w Słowenii żyło w nieodpowiednich warunkach mieszkaniowych. W analizowanym okresie warunki te w Słowenii poprawiły się, jednak to Cypr wysunął się na niechlubną pozycję lidera w tym zakresie. W 2019 r. ponad 31% osób w tym kraju mieszkało w bardzo złych warunkach. Można się domyślać, że trudne warunki mieszkaniowe w przeważającej większości dotyczą osób, które znajdują się poniżej

granicy ubóstwa²¹⁸. Minimalna wartość wskaźnika w 2009 r. wynosiła 4,9%, następnie wskaźnik rósł do 2012 r., kiedy osiągnął wartość 6% i od tego roku wystąpiła tendencja malejąca. W 2019 r. minimalna wartość wskaźnika wynosiła 4,1%. Różnica między wartością minimalną a maksymalną zwiększyła się, co może oznaczać powiększanie się problemu w krajach, w których i tak sytuacja jest dosyć trudna w tym zakresie.

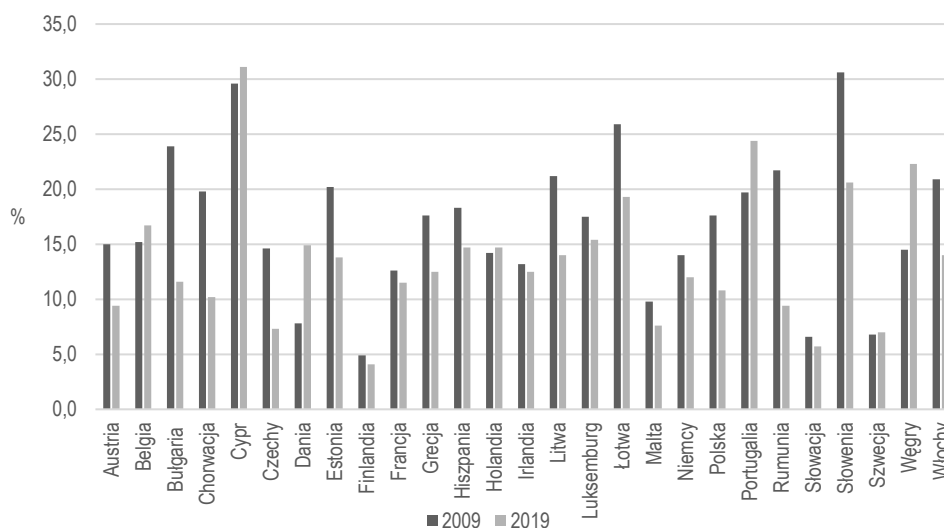
Rysunek 9. Ludność mieszkająca w mieszkaniach o złym stanie w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Analizując zróżnicowanie wskaźnika między krajami członkowskimi UE, zaobserwować można znaczne zmiany (rys. 10). W 2009 r. częściej niż co czwarty mieszkaniec Łotwy, Cypru i Słowenii mieszkał w trudnych warunkach. Z kolei na Malcie, w Danii, Szwecji, na Słowacji i w Finlandii wskaźnik nie przekroczył 10%. W 2019 r. z kolei trudniejsze warunki mieszkaniowe dotyczyły w największym stopniu mieszkańców Cypru, gdzie co trzeci z nich mieszkał w domu charakteryzującym się przeciekającym dachem, wilgotnymi ścianami, podłogami lub fundamentami

²¹⁸ Total population living in a dwelling with a leaking roof, damp walls, floors or foundation, or rot in window frames or floor, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_mdho01/default/table?lang=en, (dostęp: 4.08.2021).

albo gniciem ram okiennych lub podłóg. Wskaźnik przekroczył 20% w Słowenii, na Węgrzech i w Portugalii. Najmniejszy odsetek osób mieszkających w trudnych warunkach, poniżej 10%, wystąpił w 2019 r. w Finlandii. Na Słowacji, w Szwecji, w Czechach, na Malcie, w Austrii i Rumunii. Rumunia, podobnie jak Bułgaria charakteryzowała się największym (o ponad połowę) relatywnym spadkiem wartości wskaźnika w analizowanym okresie. Również Czechy i Chorwacja odnotowały spadek wskaźnika o połowę. Z kolei w Danii odsetek osób mieszkających w złych warunkach prawie się podwoił. Wzrost wskaźnika zanotowano ponadto na Węgrzech, w Portugalii, Belgii, na Cyprze, w Holandii i Szwecji (rys. 10).

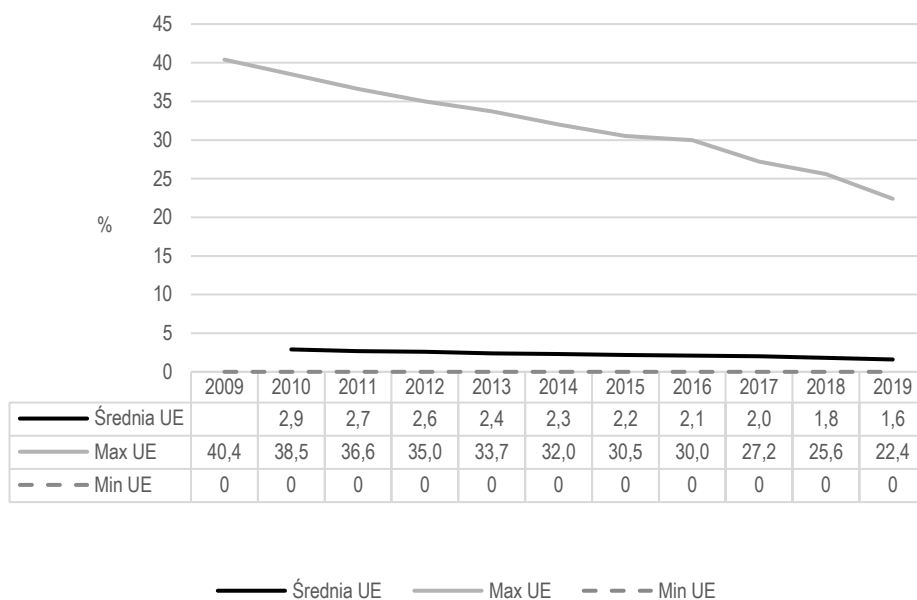

Rysunek 10. Ludność mieszkająca w mieszkaniach o złym stanie w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W analizowanym okresie poprawiły się również warunki życia w zakresie podstawowych urządzeń sanitarnych. W 2019 r. 1,6% całej populacji UE mieszkało w domu lub mieszkaniu bez wanny, prysznicza lub splukiwanej toalety w pomieszczeniach, co stanowiło spadek o 1,3 p.p. od 2010 r. Wartości minimalne i maksymalne obrazują duże zróżnicowanie tej sytuacji we Wspólnocie. O ile w całym analizowanym okresie wartość minimalna była na poziomie 0, o tyle wartość maksymalna stanowiła w 2009 r. 40,4%. W 2019 r. wartość maksymalna spadła prawie

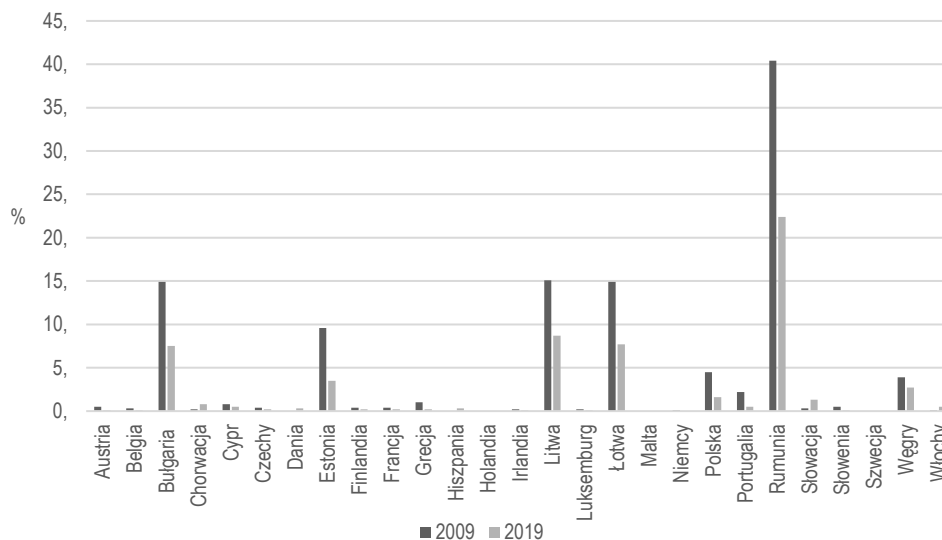
o połowę, co świadczy o znacznym polepszeniu się tych warunków, zwłaszcza w krajach, gdzie sytuacja była gorsza od przeciętnej – rys. 11.

Rysunek 11. Ludność nieposiadająca wanny, prysznicz ani spłukiwanej toalety w domu w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

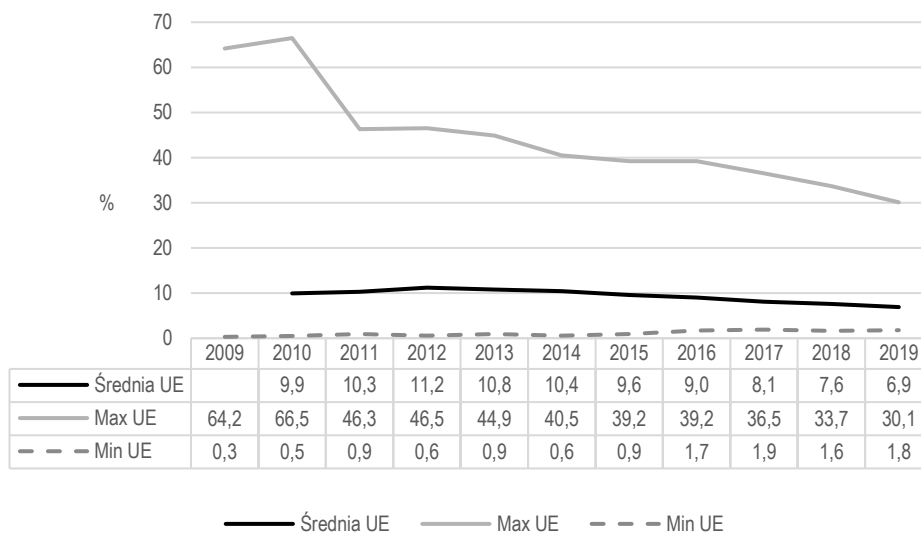
Odsetek ludności nieposiadającej podstawowych urządzeń sanitarnych pozostał stabilny w latach 2009-2019 w trzech krajach: Malcie, Holandii i Szwecji, a wzrósł w pięciu, które charakteryzowały się niskim poziomem wskaźnika. Dziewiętnaście krajów członkowskich odnotowało spadek wskaźnika, w tym w największym stopniu w Rumunii, Bułgarii, na Litwie i Łotwie, pozostając w tych krajach na wciąż wysokim poziomie (ponad 7%) (rys. 12).

Rysunek 12. Ludność nieposiadająca wanny, pryszniczki ani spłukiwanej toalety w domu w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

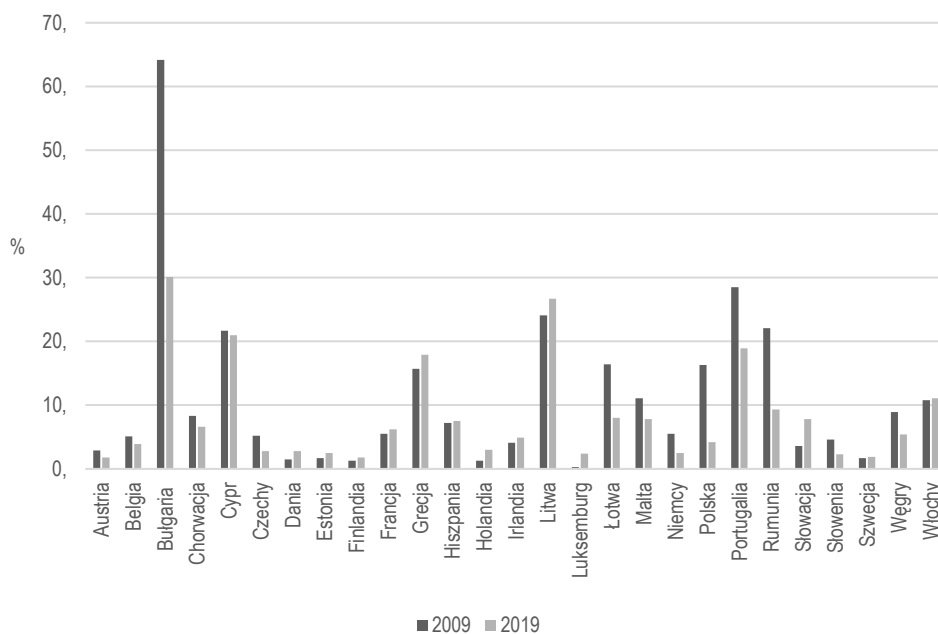
Innym ważnym aspektem przy rozważaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych jest możliwość utrzymania ciepła w domu. Ubóstwo energetyczne będzie szczególnie ważną kwestią w procesie przechodzenia do społeczeństwa neutralnego pod względem emisji dwutlenku węgla, podczas którego oczekuje się wzrostu cen energii. W 2019 r. 6,9% całej populacji UE nie było w stanie odpowiednio ogrzać swojego domu, co stanowi poprawę o 3 p.p. w porównaniu z 2010 r. (rys. 13). Regularny spadek wskaźnika można obserwować od 2012 r. Do tego czasu odsetek osób doświadczających ubóstwa energetycznego zwiększał się zapewne z powodu skutków kryzysu gospodarczego. Maksymalna wartość wskaźnika w analizowanym okresie wynosiła 66,5% w 2010 r. i od tego okresu zaczęła systematycznie maleć. W 2019 r. maksymalna wartość wskaźnika ubóstwa energetycznego zmniejszyła się o połowę w porównaniu do 2010 r. Z kolei wartość minimalna charakteryzowała się tendencją rosnącą, zwłaszcza od 2014 r. Co prawda w całym analizowanym okresie nie przekroczyła 2%, jednak porównując 2009 i 2019 r. wartość ta wzrosła sześciokrotnie.

Rysunek 13. Ludność niezdolna do odpowiedniego ogrzania domu w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Wśród krajów, w których problem braku możliwości ogrzania mieszkania był dotkliwy i dotyczył prawie 2/3 społeczeństwa znalazła się w 2009 r. Bułgaria. Zaskakujący jest wysoki (ponad 28%) odsetek osób, których dotyczyło ubóstwo energetyczne w Portugalii. Częściej niż co piąta osoba w Rumunii, na Litwie i Cyprze nie mogła utrzymać ciepła w domu. Z kolei w najmniejszym stopniu zjawisko to dotyczyło ludności w Luksemburgu (0,3%), w Szwecji, Danii, Finlandii, Estonii i Holandii (poniżej 2%). W analizowanym okresie odsetek ludności niezdolnej do odpowiedniego ogrzania mieszkania wzrósł w 13 krajach członkowskich, w tym w relatywnie największym stopniu w Luksemburgu (siedmiokrotnie), w Holandii i na Słowacji, a zmniejszył się w 14 krajach członkowskich, w tym w największym stopniu w Polsce, (prawie czterokrotnie), w Rumunii i w Niemczech (ponad dwukrotnie). Po tych zmianach ubóstwo energetyczne w najmniejszym stopniu dotyczyło Austrii, Finlandii i Szwecji (mniej niż 2%), a w największym stopniu dotyczyło Bułgarii (mimo spadku wskaźnika o połowę problem ten dotykał 30,1% społeczeństwa), Litwy i Cypru (ponad 20%) (rys. 14).

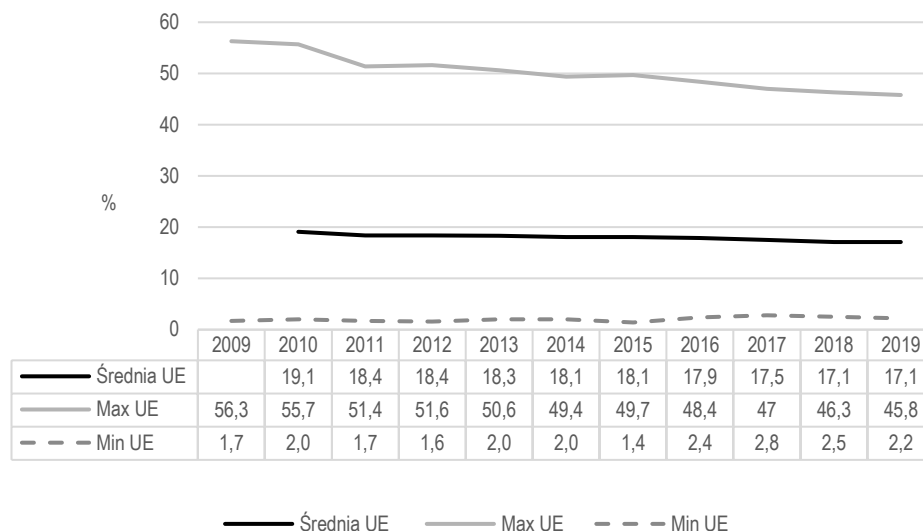

Rysunek 14. Ludność niezdolna do odpowiedniego ogrzania domu w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Wielu obywateli UE dzieliło mieszkanie z większą liczbą osób, niż jest na to miejsce. Takie warunki życia mogą znacząco wpłynąć na jakość życia przez ograniczenie możliwości ruchu, odpoczynku, snu, prywatności i higieny. W 2019 r. problem przeludnienia gospodarstwa domowego dotykał 17,1% ludności i było to o 2 p.p. mniej niż w 2010 r. (rys. 15).

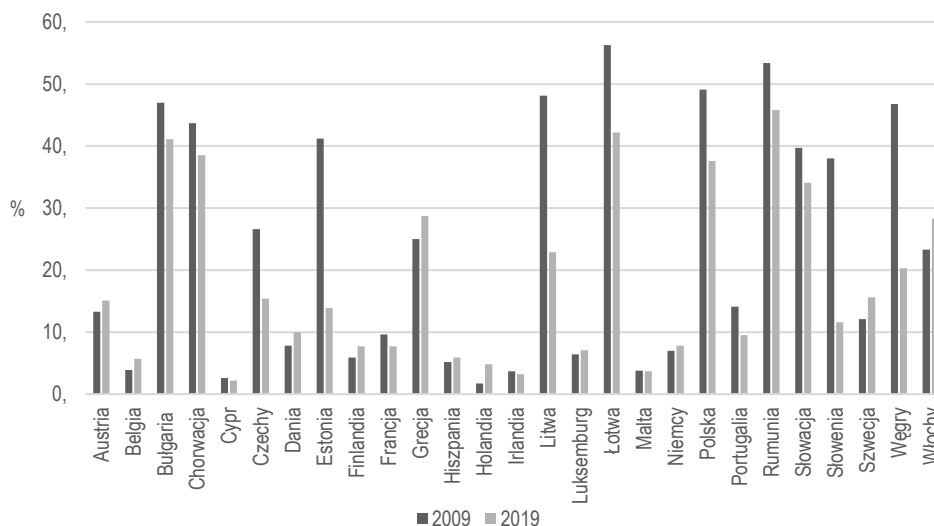
Różnica między wartością maksymalną i minimalną zmniejszyła się w analizowanym okresie. W 2009 r. maksymalny odsetek osób mieszkających w przeludnionym gospodarstwie domowym wynosił 56,3% na Łotwie i był 33-krotnie wyższy niż wartość minimalna. Tendencja malejąca wartości maksymalnej w UE oraz rosnąca wartości minimalnej w UE spowodowała, że w 2019 r. problem zbyt dużej liczby osób w miejscu zamieszkania dotykał maksymalnie 45,8% ludności w Rumunii i była to więcej niż dwudziestokrotność wartości minimalnej.

Rysunek 15. Przeludnienie w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Zróźnicowanie poziomu przeludnienia w krajach UE wyraźnie pokazuje różnice wynikające z różnych systemów politycznych panujących w Europie do lat dziewięćdziesiątych XX w (rys. 16). Kraje Europy Środkowo-Wschodniej w 2009 r. zajmowały ostatnie miejsca pod tym względem. Najgorsze wyniki odnotowano dla Łotwy i Rumunii (ponad 50%) oraz Polski, Litwy, Bułgarii i Węgier (ponad 45%). Najlepsze wyniki spośród tej grupy krajów odnotowano dla Czech (26,6%). W analizowanym okresie nie wszystkie kraje UE poprawiły swoje wyniki. Negatywne zmiany odnotowano w 11 krajach, a zwłaszcza we Włoszech, Grecji, Szwecji, Holandii i Danii. Bardzo wyraźną poprawę wskaźnika przeludnienia można było zaobserwować natomiast w niektórych państwach „nowej” Unii. W przypadku Polski analizowany wskaźnik spadł z 49,1% do 37,5%, co nie było jednak największym spadkiem. Znacznie lepiej prezentują się wyniki dotyczące Estonii (pozytywna zmiana o 27 p.p.) Węgier (26,5 p.p.) Słowenii (26 p.p.) i Litwy (25 p.p.) Po tych zmianach wśród niektórych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, tj. na Słowenii, w Estonii i w Czechach wskaźnik przeludnienia kształtował się poniżej średniej UE. Wskaźnik 11,6% na Słowenii wciąż jednak plasuje ją daleko za takimi liderami jak Cypr, Irlandia, Malta i Holandia. W wymienionych krajach wskaźnik przeludnienia nie przekroczył 5% w 2019 r.

Rysunek 16. Przeludnienie w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

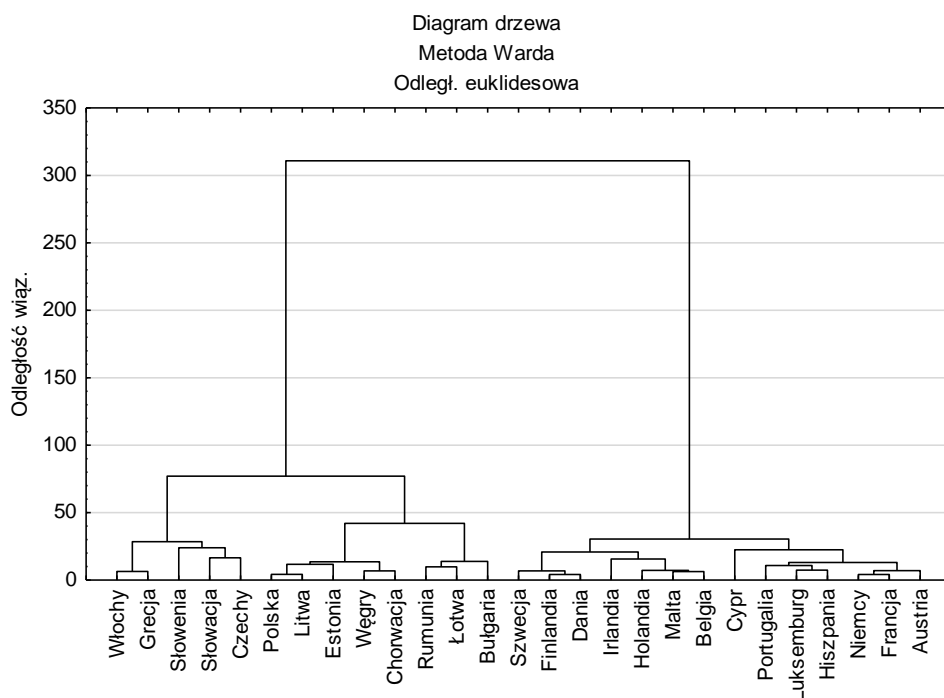
Zmienne diagnostyczne z obszaru zrównoważonego rozwoju „redukcja ubóstwa” zostały poddane procedurze oceny ze względu na kryteria statystyczne. Na tej podstawie dokonano ich podziału na grupy wykorzystując metodę Warda.

Wartość współczynnika zmienności dla wskaźników wykorzystanych w analizie kształtował się w zakresie od 15 do 208% w 2009 r oraz od 23 do 211% w 2019 r. nie było więc potrzeby eliminacji żadnych zmiennych. Współczynniki korelacji pomiędzy zmiennymi przyjmowały w 2009 i 2019 r. wartości poniżej przyjętego progu ($r_{xy} = 0,7$) z wyłączeniem czterech wskaźników: ubóstwo dochodowe, deprivacja materialna, ludność bez sanitariatów, ludność niezdolna do odpowiedniego ogrzania domu. Miary te wykazywały bardzo silny związek z innymi miarami (przede wszystkim ze wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem), dlatego zostały wyeliminowane z dalszych analiz.

W wyniku odcięcia drzew połączeń na dendrogramie na wysokości 60 uzyskano w 2009 r. trzy skupienia państw UE-27 (rys. 17).

W skład grupy pierwszej weszło 5 państw unijnych, w grupie drugiej znalazło się 8, a w trzeciej 14 krajów. Państwa należące do grupy drugiej (Polska, Litwa,

Węgry, Estonia, Rumunia, Łotwa, Bułgaria, Chorwacja) odnotowały najwyższe poziomy czterech z pięciu zmiennych w całym zestawieniu. Jest to grupa państw o najwyższym poziomie zagrożenia ubóstwem w 2009 r. w UE-27 (tab. 11).

Rysunek 17. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2009 r. ze względu na poziom ubóstwa metodą Warda

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Najliczniejsza i najmniej zagrożona ubóstwem grupa 3. składająca się z państw członkowskich tzw. Starej Unii tj. Austrii, Belgii, Cypru, Danii, Finlandii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Irlandii, Luksemburga, Malty, Niemiec, Portugalii oraz Szwecji cechowała się minimalnymi wartościami cech względem ogółu państw Europy (z wyjątkiem wskaźnika niskiej intensywności pracy).

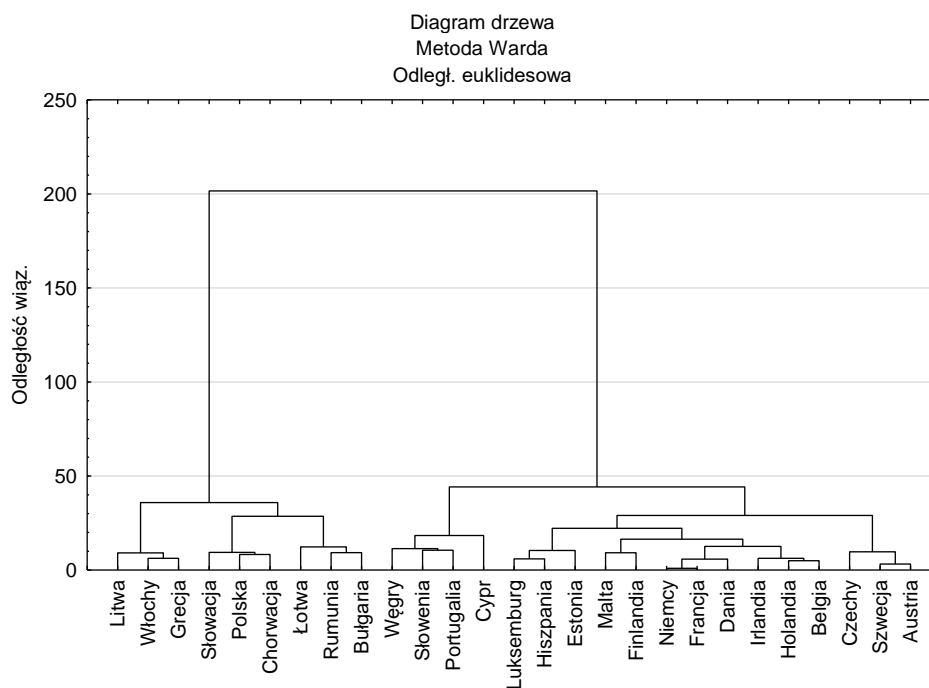
Skupienie pierwsze obejmujące Włochy, Grecję, Słowenię, Słowację oraz Czechy charakteryzowało się wartościami wskaźników oscylującymi pomiędzy skupieniem 2. a 3, z wyjątkiem wskaźnika niskiej intensywności pracy, który w tej grupie kształtował się na najniższym poziomie.

Tabela 11. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników ubóstwa metodą Warda w 2009 r.

Charakterystyka skupienia	Skupienie 1	Skupienie 2	Skupienie 3
Skład skupienia	Wochy, Grecja, Słowenia, Słowacja, Czechy	Polska, Litwa, Węgry, Estonia, Rumunia, Łotwa, Bułgaria, Chorwacja	Austria, Belgia, Cypr, Dania, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Malta, Niemcy, Portugalia, Szwecja
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	20,64	33,57	20,15
Niska intensywność pracy	6,6	8,41	9,07
Ubóstwo pracujących	7,44	9,68	6,98
Mieszkania o złym stanie	18,06	20,69	14,18
Ludność żyjąca w przeludnionych mieszkaniach	30,52	48,29	6,93

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2019 r. uzyskano dendrogram, na podstawie którego wyróżniono dwa skupienia państw UE-27 (przy przyjęciu takiego samego punktu odcięcia 60) – rys. 18.

Rysunek 18. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2019 r. ze względu na poziom ubóstwa metodą Warda

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Grupa pierwsza obejmująca kraje Europy Środkowo-Wschodniej: Litwę, Słowację, Polskę, Rumunię, Łotwę, Bułgarię, Węgry, Chorwację oraz dwa kraje Europy Południowej: Włochy i Grecję charakteryzowała się wyższym poziomem ubóstwa niż kraje z grupy drugiej (Austria, Belgia, Cypr, Dania, Finlandia, Francja, Estonia, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Malta, Niemcy, Portugalia, Szwecja, Czechy, Słowenia).

Największe różnice pomiędzy wyróżnionymi skupieniami dotyczyły wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (różnica między grupą 1. a 2. wyniosła blisko 7 p.p.) oraz odsetka ludności żyjącej w przeludnionych mieszkaniach (różnica między grupami wyniosła ponad 26 p.p.) – tab. 12.

Tabela 12. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników ubóstwa metodą Warda w 2019 r.

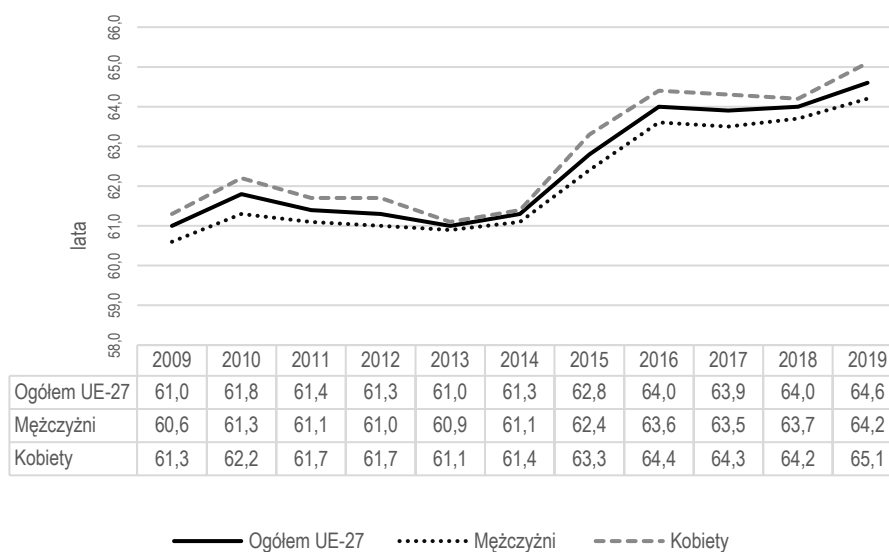
Charakterystyka skupienia	Skupienie 1	Skupienie 2
Skład skupienia	Litwa, Włochy, Grecja, Słowacja, Polska, Rumunia, Łotwa, Bułgaria, Chorwacja	Austria, Belgia, Cypr, Dania, Finlandia, Francja, Estonia, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Malta, Niemcy, Portugalia, Szwecja, Czechy, Słowenia, Węgry
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	25,67	18,86
Niska intensywność pracy	8,25	7,89
Ubóstwo pracujących	9,13	7,21
Mieszkania o złym stanie	11,94	14,44
Ludność żyjąca w przeludnionych mieszkaniach	35,46	9,29

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Analiza zróżnicowania przestrzennego zagrożenia ubóstwem państw UE-27 wg minimalnej wariancji Warda w 2009 i 2019 r. pozwoliła dostrzec pewne prawidłowości. Państwa Wspólnoty dzielą się na dwie grupy: kraje Europy Zachodniej (plus Czechy, Słowenia i Węgry), gdzie poziom ubóstwa jest względnie niski oraz kraje Europy Środkowo-Wschodniej (plus dwa kraje Europy Południowej: Grecja i Włochy), gdzie poziom zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym jest stosunkowo wysoki (tab. 11 i 12).

4.2. CEL: Dobre zdrowie i jakość życia

Do oceny postępów w zakresie realizacji celu dotyczącego poprawy poziomu zdrowia mieszkańców UE wykorzystano 5 mierników. Pierwszym z nich jest średnia oczekiwana długość życia w zdrowiu w momencie urodzenia.

Rysunek 19. Lata zdrowego życia od urodzenia (HLY) w UE w latach 2009-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Średnia oczekiwana długość życia w zdrowiu w chwili urodzenia w UE (EU-27) wynosiła od 61 lat w 2009 r. do 64,6 lat w 2019 r. (rys. 19). W ciągu całego okresu badawczego w UE liczba lat życia bez żadnych poważnych lub umiarkowanych problemów zdrowotnych zwiększyła się przede wszystkim dzięki poprawie warunków społeczno-gospodarczych i stanu środowiska oraz podniesieniu jakości opieki zdrowotnej i leczenia²¹⁹.

W krajach unijnych utrzymuje się duża różnica w oczekiwanej długości życia w zdrowiu między kobietami i mężczyznami. W UE w latach 2009-2019 wskaźnik

²¹⁹ P. Błędowski, B. Szatur-Jaworska, Z. Szweda-Lewandowska, (2012): *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, IPISS, http://senior.gov.pl/source/raport_osoby%20starsze.pdf, (dostęp: 1.09.2021).

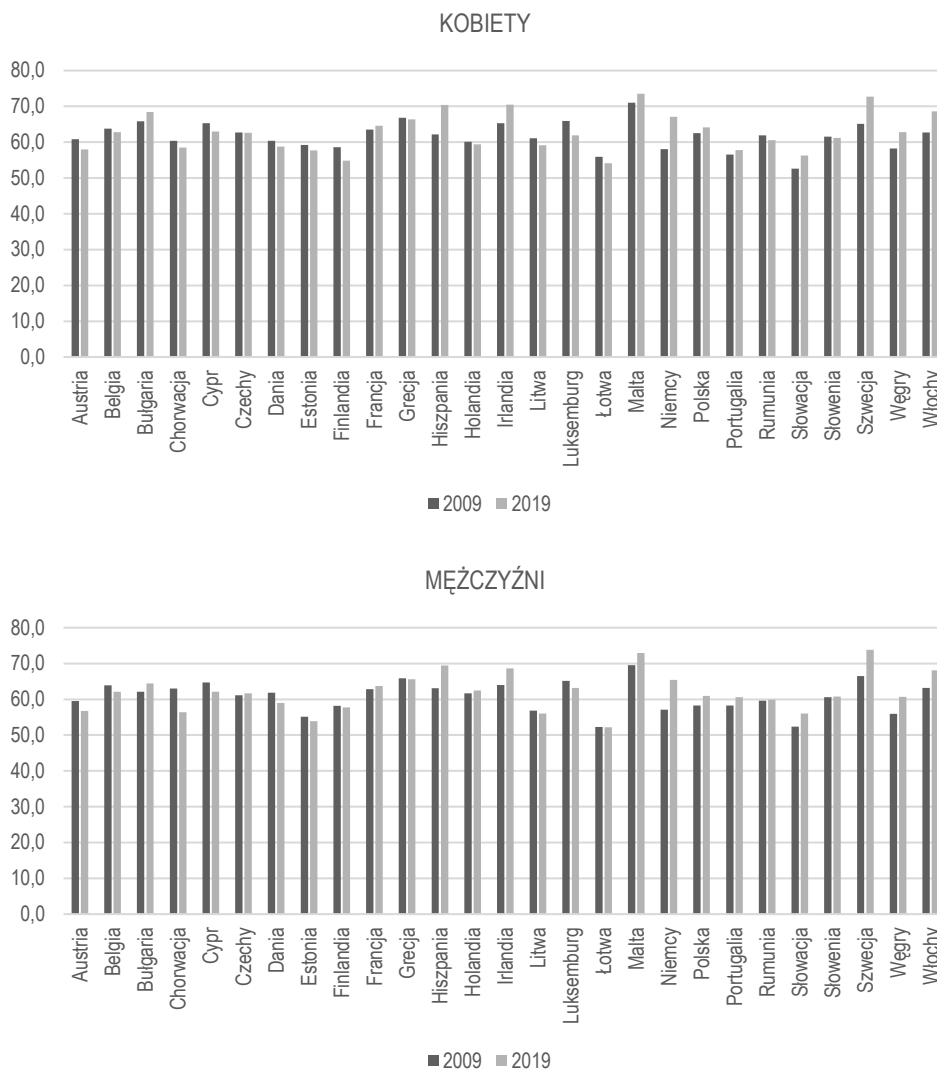
HLY (lata zdrowego życia od urodzenia) był wyższy dla kobiet niż dla mężczyzn – średnio o 5-7 miesięcy. Przeciętnie niska oczekiwana długość życia mężczyzn wynika przede wszystkim z uwarunkowań związanych z trybem życia, w szczególności z nadmiernego korzystania z używek²²⁰.

Różnice między płciami w liczbie lat zdrowego życia od urodzenia w UE są dokładniejsze w ujęciu przestrzennym. W 2009 r. wskaźnik HLY dla kobiet w wieku 0 najwyższy był na Malcie (71,0 lat), natomiast najniższy na Słowacji (52,6 lat) – rys. 20. W dziewiętnastu krajach Wspólnoty (Grecja, Luksemburg, Bułgaria, Cypr, Irlandia, Szwecja, Belgia, Francja, Czechy, Włochy, Polska, Hiszpania, Rumunia, Słowenia, Litwa, Austria, Chorwacja, Dania, Holandia) liczba oczekiwanych lat w zdrowiu dla kobiet wyniosła powyżej 60. W przypadku Estonii, Finlandii, Węgier, Niemiec, Portugalii, Łotwy HLY był niski i wyniósł od 55,9 do 59,2 lat. Wśród mężczyzn w 2009 r. najwyższy wskaźnik odnotowano również na Malcie (69,5 lat), a najniższy na Łotwie (52,3 lata).

W 2009 r. w przypadku aż 20 krajów UE-27 dłuższe życie w zdrowiu dotyczyło kobiet (rys. 20). Spośród tych państw tylko w czterech przekroczyła ona trzy lata: Bułgaria (+3,7 lat), Estonia (+4,1 lat.), Litwa (+4,3 lat) i Polska (+4,2 lat). Jednocześnie było też siedem krajów, w których liczba lat zdrowego życia dla kobiet była niższa niż dla mężczyzn. Największe różnice wystąpiły w Holandii (-1,6 r.), Portugalii (-1,8 r.) oraz w Szwecji (-1,4 r.).

Malta i Szwecja, to kraje, w których w 2019 r. oczekiwana długość życia w zdrowiu od chwili urodzenia wyniosła powyżej 70 lat zarówno dla kobiet jak i dla mężczyzn. W przypadku kobiet taka sytuacja wystąpiła również Irlandii oraz w Hiszpanii. W sześciu krajach unijnych (Szwecja, Malta, Węgry, Portugalia, Rumunia, Dania) okres, podczas którego ludzie nie powinni poważnie zachorować był nieco dłuższy dla mężczyzn niż dla kobiet – różnica wyniosła od 1 miesiąca na Węgrzech do 1,2 r. w Portugalii na korzyść mężczyzn.

²²⁰ M. Burzyńska, J.T. Marcinkowski, M. Bryła, I. Maniecka-Bryła, (2010): *Life Expectancy i Healthy Life Years jako podstawowe miary oceny sytuacji zdrowotnej ludności*, Problemy Higieny i Epidemiologii, 91(4), s. 533.

Rysunek 20. Lata zdrowego życia od urodzenia (HLY) w krajach UE ze względu na płeć w latach 2009 i 2019

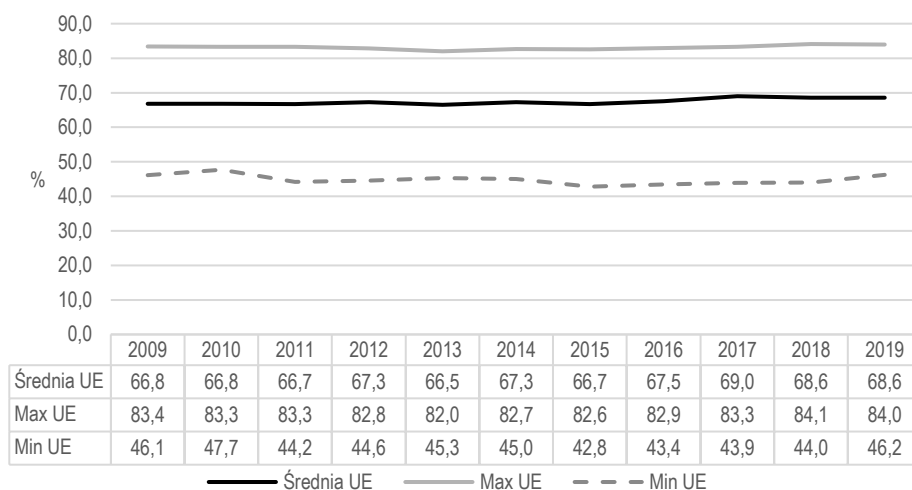
Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2019 r. w relacji do 2009 r. wskaźnik HLY dla kobiet zwiększył się w dwunastu krajach unijnych (w Bułgarii, Francji, w Hiszpanii, w Irlandii, na Malcie, w Niemczech, w Polsce, w Portugalii, w Słowacji, w Szwecji, na Węgrzech oraz we Włoszech), w tym w największym stopniu w Niemczech – o 9 lat, w Hiszpanii o 8,2

lata oraz we Włoszech o 5,9 lat. Największy spadek liczby lat życia przeżytych w zdrowiu w przypadku kobiet wystąpił w Luksemburgu (-4 lata) oraz w Finlandii (-3,8 lat) – rys. 20. Jeśli chodzi o oczekiwaną długość zdrowego życia Polek, to wzrosła ona z 62,5 lat w 2009 r. do 64,1 lat w 2019 r., czyli o 1,6 r.

Dla mężczyzn liczba lat przeżytych w zdrowiu w 2019 r. w stosunku do 2009 r. wzrosła jedynie w sześciu państwach: w czterech krajach Europy Północnej – w Danii (+0,2 r.), w Finlandii (+2,9 lat), w Holandii (+3,1 lat), w Szwecji (+1,1 r.) oraz w jednym państwie Europy Południowej w Portugalii (+2,8 lat) a także w Luksemburgu (+1,3 r.). W przypadku Polaków HLY wzrósł z 58,3 lat do 60,9 lat – czyli” o 2,6 lat. W pozostałych krajach UE-27 wskaźnik HLY dla mężczyzn zmniejszył się, w tym w największym stopniu w Bułgarii o 4 lata oraz Chorwacji o 2,1 lata – rys. 20.

Oczekuje się, że w przyszłości w Unii kobiety będą żyły przez około trzy czwarte, a mężczyźni cztery piąte swojego życia bez niepełnosprawności.

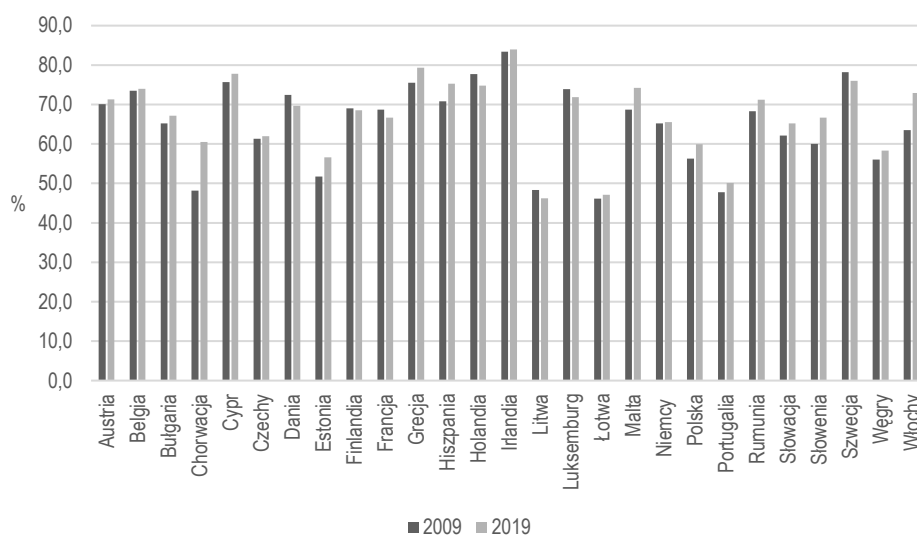
Rysunek 21. Odsetek osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Odsetek osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia daje pewne wyobrażenie o poziomie zdrowia obywateli państw członkowskich. Pomimo subiektywnej natury, wskaźnik ten dostarcza dodatkowy wgląd w samopoczucie jed-

nostek i okazuje się być dobrym predyktorem przyszłego korzystania z opieki zdrowotnej w przyszłości. W latach 2009-2019 w UE-27 średnio ok. 67-68% ludności w wieku 16-44 lata oceniało swój stan zdrowia jako dobry lub bardzo dobry (rys. 21). Rozpiętość między wartościami minimalnymi a maksymalnymi analizowanego wskaźnika kształtowała się na stabilnym, lecz wysokim poziomie ok. 40 p.p.

Między poszczególnymi krajami UE-27 istnieją znaczące różnice w udziale osób, które oceniają swoje zdrowie jako dobre lub bardzo dobre. W 2009 r. różnice te między państwami członkowskimi były bardzo wyraźne. Irlandia, Szwecja, Holandia, Cypr, Grecja, Luksemburg, Belgia, Dania, Hiszpania oraz Austria to kraje, w których odsetek populacji zadowolonej ze swojego stanu zdrowia wynosił ponad 70%. Natomiast w Polsce, na Węgrzech, w Estonii, na Litwie, w Chorwacji, w Portugalii i na Łotwie odsetek takiej ludności wynosił dużo poniżej 60% (rys. 22).

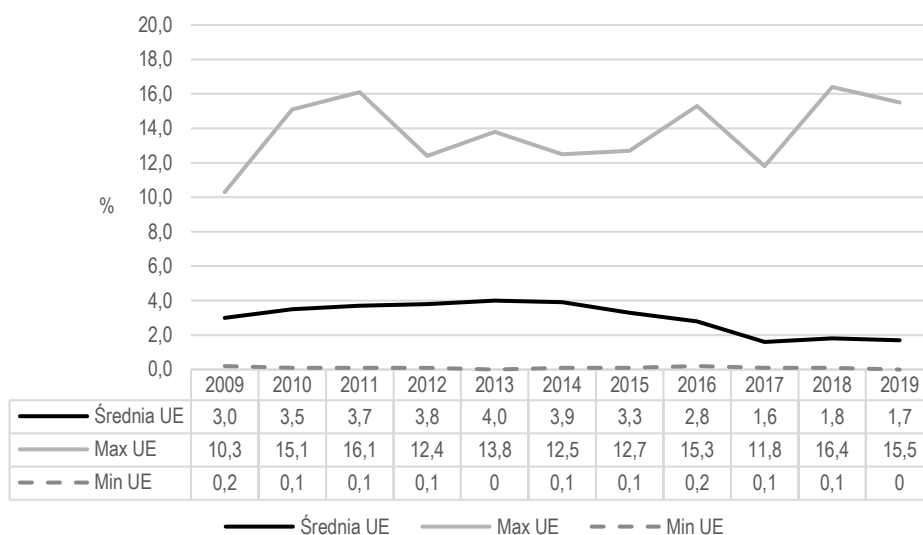
Rysunek 22. Odsetek osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2019 r. w całej UE siedem na dziesięć osób w wieku 16 lat lub starszych oceniło swój stan zdrowia jako dobry lub bardzo dobry (rys. 23). Istniały również jednak znaczne różnice w postrzeganym dobrostanie zdrowia między krajami członkowskimi. W Irlandii 84% osób oceniało swój stan zdrowia jako dobry lub bardzo

dobry. Na drugim miejscu pod względem odczuwanego dobrostanu znalazła się Grecja z wynikiem 79,3%, a na trzecim Cypr z 77,8%. Na samym dole znalazła się Litwa, gdzie tylko 46,2% mieszkańców pozytywnie oceniało swoje zdrowie. Tuż nad nią znalazła się Łotwa z 47,1% oraz Portugalia z 50,1%.

Porównując lata skrajne przyjętego okresu badawczego widać, że w większości krajów unijnych odnotowano wzrost odsetka osób, które pozytywnie oceniają swój stan zdrowia (rys. 22). W Polsce nastąpił wzrost z poziomu 56,3 do 59,9% tzn. o 3,6 p.p. Jedynie w sześciu państwach (Dania, Francja, Finlandia, Litwa, Luksemburg, Holandia) wskaźniki wykazały negatywne zmiany – w największym stopniu w Holandii, w Danii i w Szwecji o ponad 2 p.p.

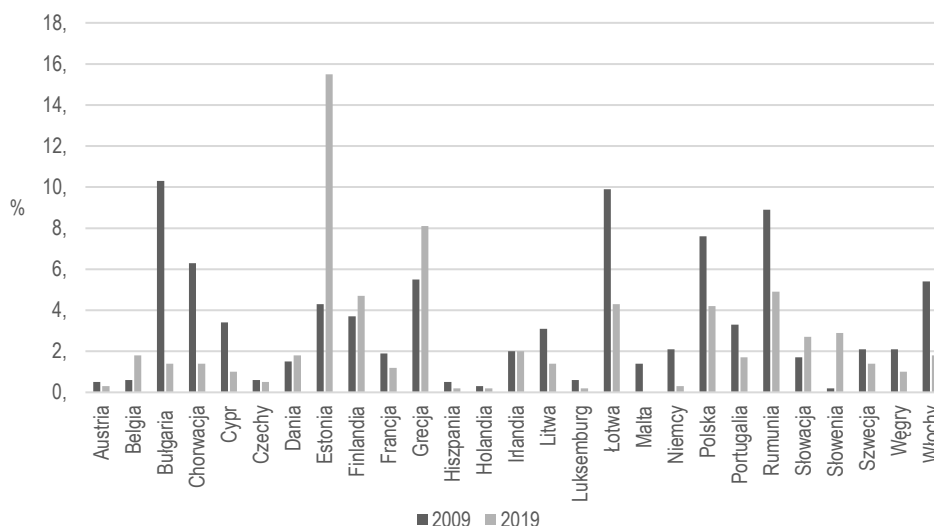
Rysunek 23. Niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki zdrowotnej w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Dostęp do usług opieki zdrowotnej może pomóc przełamać spiralę złego stanu zdrowia, który przyczynia się do ubóstwa i wykluczenia. To z kolei może przyczynić się do wzrostu produktywności, poprawy jakości życia i obniżenia kosztów związanych z systemami zabezpieczenia społecznego. Bariery w dostępie do usług zdrowotnych to koszty, odległość i czas oczekiwania. W 2009 r. 3% populacji UE

w wieku 16 lat i więcej zgłosiło niezaspokojone zapotrzebowanie na opiekę medyczną. Kolejne cztery lata przyniosły wzrost wskaźnika do poziomu 4%, a następnie wskaźnik zmniejszył się i osiągnął 1,7% w 2019 r.

O ile wartości minimalne w UE wahały się nieznacznie, ale nie przekroczyły wartości 0,2%, o tyle wartości maksymalne ulegały dużo większym wahanom. W 2009 r. co dziesiąty mieszkaniec Bułgarii zgłaszał niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki medycznej. Kolejne dwa lata przyniosły wzrost wskaźnika do poziomu 16,1% i ta wartość dotyczyła Łotwy. Lata 2012-2017 to wahania wskaźnika od 12,4% poprzez 15,3% do 11,8% w 2017 r. a dwa kolejne lata to dosyć wysokie wartości wskaźnika wynoszące odpowiednio 16,4 i 15,5% (rys. 23).

Rysunek 24. Niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki zdrowotnej w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki zdrowotnej nierównomiernie dotyczyły społeczeństwa krajów członkowskich (rys. 24). W większości problem ten dotyczy krajów, które wstąpiły do UE w 2004 r. lub później. Wyjątkiem, zarówno w 2009, jak i w 2019 r. są Czechy, w których wskaźnik w obu analizowanych latach nie przekroczył 1%. W 2009 r. największy odsetek osób o niezaspokojonych potrze-

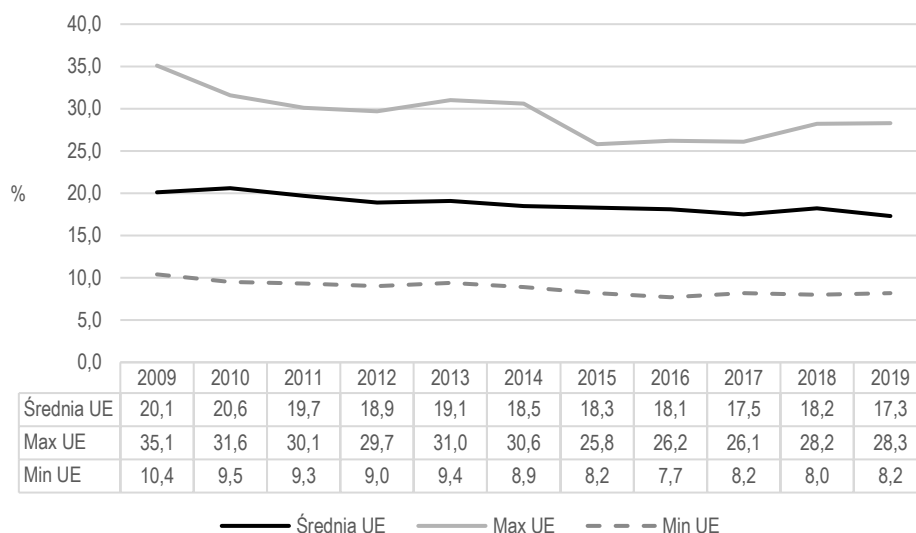
bach opieki zdrowotnej wystąpił w Bułgarii, w której problem dotyczył co dziesiątego mieszkańca powyżej 16. roku życia. Bułgaria jednak odnotowała znaczny spadek wskaźnika, do poziomu 1,4% w 2019 r. Również duża część społeczeństwa w 2009 r. odczuwała niezaspokojone potrzeby opieki zdrowotnej na Łotwie, w Rumunii, Polsce i Chorwacji (6% lub więcej). Z kolei w najmniejszym stopniu problem ten dotyczył mieszkańców Słowenii, Holandii, Hiszpanii, Austrii, Belgii, Czech i Luksemburga (poniżej 1%).

Jednak w latach 2009-2019 zaobserwowano różnokierunkowe tendencje zmian, co zmieniło również ranking państw członkowskich pod tym względem. Wzrost wartości omawianego wskaźnika wystąpił w siedmiu państwach członkowskich, w tym najbardziej zauważalny w Estonii – z 4,3% do 15,5%. Bardzo duży względny, ponad trzynastokrotny wzrost wskaźnika zaobserwowano również w Słowenii, jednak w kraju tym początkowa wartość wskaźnika była bardzo niska, co spowodowało, że mimo tak dużego względnego wzrostu, wartość wskaźnika w 2019 r. wyniosła 2,9%, co dawało 21 lokatę w UE. Pozostałe kraje członkowskie, z wyjątkiem Irlandii, w której nie zanotowano zmian, charakteryzowały się spadkiem wskaźnika. Wy różnić można tutaj Maltę, która odnotowała 100% spadek wskaźnika. Wskaźnik poniżej 0,5% w 2019 r. wystąpił w Luksemburgu, Hiszpanii, Holandii, Niemczech i Austrii. W największym stopniu problemem niezaspokojenia potrzeb w zakresie opieki medycznej dotykał, oprócz wymienionej już Estonii również mieszkańców Grecji.

Innym czynnikiem środowiskowym, który wpływa na zdrowie, jest długotrwałe narażenie na hałas, np. spowodowany ruchem ulicznym, przemysłem lub budownictwem. Nadmierny hałas odpowiada za wiele problemów zdrowotnych, tymczasem coraz większa grupa Europejczyków jest narażona na jego wysoki poziom. Według Światowej Organizacji Zdrowia długoterminowe narażenie na działanie takich poziomów hałasu może skutkować podwyższonym ciśnieniem krwi, zaburzeniami snu, chorobami układu krążenia, zaburzeniami poznawczymi i problemy ze zdrowiem psychicznym²²¹. Narażenie na hałas może mieć również wpływ na gospodarkę UE, na przykład poprzez spadek wydajności pracowników, zwiększone obciążenie systemów opieki zdrowotnej oraz spadek wartości nieruchomości²²².

²²¹ Komisja Europejska, *Zagrożenie hałasem w UE*, https://ec.europa.eu/environment/basics/health-well-being/noise/index_pl.htm, (dostęp: 2.09.2021).

²²² European Commission, *Noise*, https://ec.europa.eu/environment/noise/index_en.htm, (dostęp: 2.09.2021).

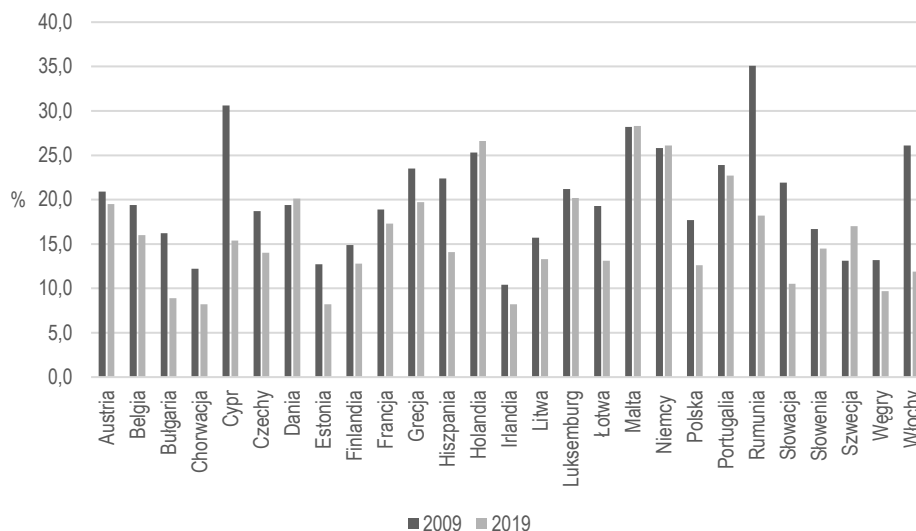

Rysunek 25. Ludność żyjąca w gospodarstwach domowych uważających, że cierpi z powodu hałasu w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2009 r. jeden na pięciu obywateli Unii był narażony na hałas (rys. 25). Odsetek ludności żyjącej w gospodarstwach domowych uważających, że cierpi z powodu hałasu w latach 2009-2019 zmniejszył się o blisko 13 p.p. W całym okresie badawczym najniższy odsetek ludności narażonej na hałas odnotowano w Irlandii (średnio 9% osób zgłaszało tego typu uciążliwość). Natomiast najwyższy odsetek mieszkańców Malty oraz Rumunii uważał, że mieszka w warunkach, w których jego życie zakłóca jest przez hałas. Rozpiętość między wartościami maksymalnymi a minimalnymi analizowanego wskaźnika w latach 2009-2019 utrzymywała się na stabilnym poziomie ok. 20 p.p.

W 2009 r. najwyższy odsetek ludności w gospodarstwach domowych uważającej, że cierpi z powodu hałasu, odnotowano w Rumunii (35,1%) oraz na Cyprze (30,6%), natomiast najniższy w Estonii (12,7%), w Chorwacji (12,2%) oraz w Irlandii (10,4%). W 2019 r. za uciążliwe obciążenie hałasem uznało od 28,3% ludności na Malcie, 26,6% w Holandii, 26,1% w Niemczech do 8,2% w Chorwacji, Estonii i Irlandii – rys. 26.

Rysunek 26. Ludność żyjąca w gospodarstwach domowych uważających, że cierpi z powodu hałasu w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W większości krajów UE (UE-27) odsetek ludności uważającej, że cierpi z powodu hałasu w 2019 r., był niższy niż w 2009 r. W największym stopniu oprócz Polski obniżył się w Rumunii (o blisko -17 p.p.), na Cyprze (-15,2 p.p.) oraz we Włoszech (-14,2 p.p.). Wzrost wskaźnika odnotowano jedynie w czterech państwach unijnych w Danii (+0,7 p.p.), na Malcie (+0,1 p.p.), w Niemczech (+0,3 p.p.) oraz w Szwecji (+3,9 p.p.). W Polsce odsetek ludności zagrożonej hałasem uległ obniżeniu z 17,7% w 2009 r. do 12,6% w 2019 r. i był niższy od przeciętnego poziomu dla UE-27 o 2,4 p.p. w 2009 r. oraz o 4,7 p.p. w 2019 r. (rys. 26).

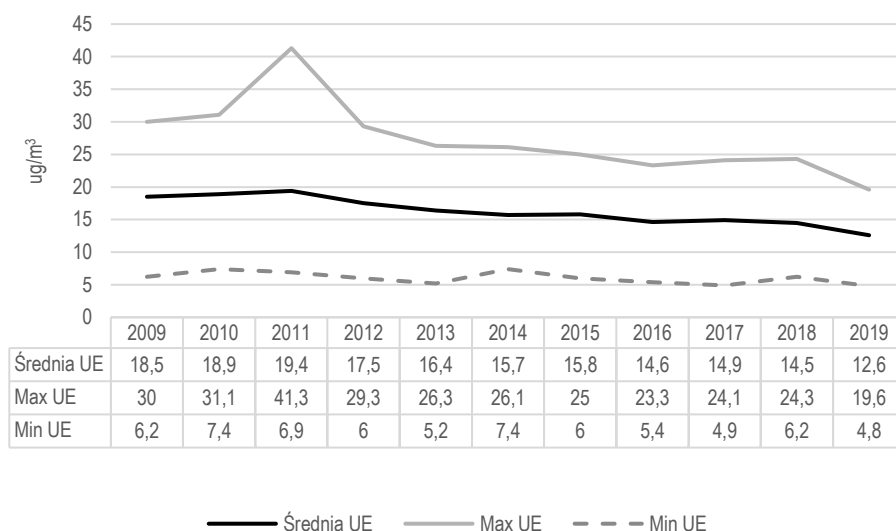
Wpływ zanieczyszczeń powietrza na zdrowie ludzi związany jest bezpośrednio z ekspozycją człowieka na te zanieczyszczenia. W latach 2009-2019 w UE-26²²³ zanieczyszczenie powietrza przez drobny pył zawieszony (PM_{2,5})²²⁴ wyniósł przeciętnie 16,2 mikrogramów, jest to znacznie powyżej rocznej normy ustalonej przez Światową Organizację Zdrowia – WHO (10 mikrogramów na metr sześcienny)²²⁵.

²²³ Brak danych dla Malty.

²²⁴ PM_{2,5} to aerozole atmosferyczne, których średnica nie jest większa niż 2.5 mikrometra.

²²⁵ WHO, (2016): *Ambient air pollution: A global assessment of exposure and burden of disease*, <http://www.who.int/phe/publications/air-pollution-global-assessment/en/>, (dostęp: 25.07.2021).

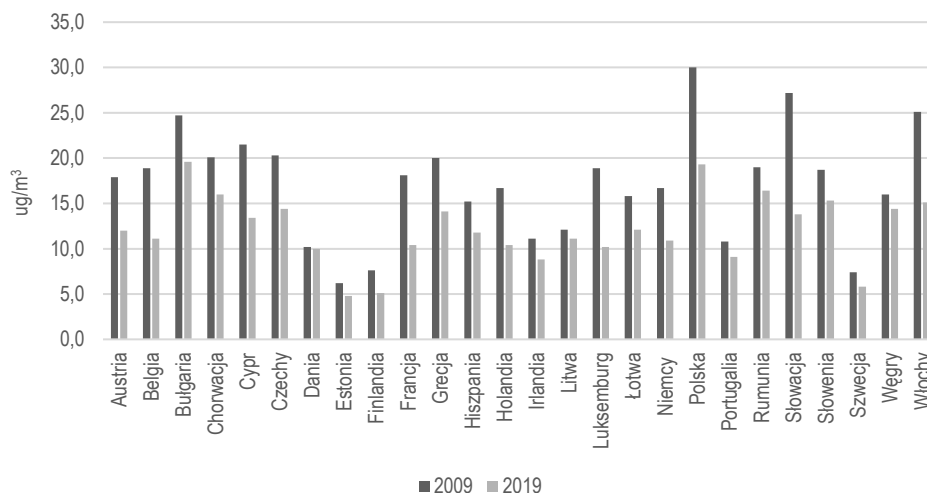
Od 2012 r. w krajach unijnych następuje powolne zmniejszanie stężenia PM_{2,5}. W okresie badawczym wartości minimalne obserwowane były w trzech krajach unijnych w Szwecji, w Finlandii i w Estonii, natomiast najwyższe poziomy wystąpiły w Polsce oraz w Bułgarii (rys. 27).

Rysunek 27. Narażenie ludności na zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym (cząstki stałe <2,5 µm) w UE w latach 2009-2019 [w µg/m³]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Stężenie pyłu zawieszonego PM_{2,5} w krajach UE-26 w 2009 r. kształtowało się od 30 µg/m³ w Polsce do 6,2 µg/m³ w Estonii (rys. 28). Różnice pomiędzy krajami członkowskimi był więc bardzo duże. Wysokie wartości powyżej 20 µg/m³ obserwowano także w Słowacji, we Włoszech, w Bułgarii, na Cyprze, w Czechach oraz w Chorwacji. Natomiast średnioroczne wartości poniżej 10 µg/m³ wystąpiły w dwóch krajach skandynawskich w Finlandii 7,6 µg/m³ oraz w Szwecji 7,4 µg/m³.

Rysunek 28. Narażenie ludności na zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym (cząstki stałe <2,5 µm) w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w µg/m³]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

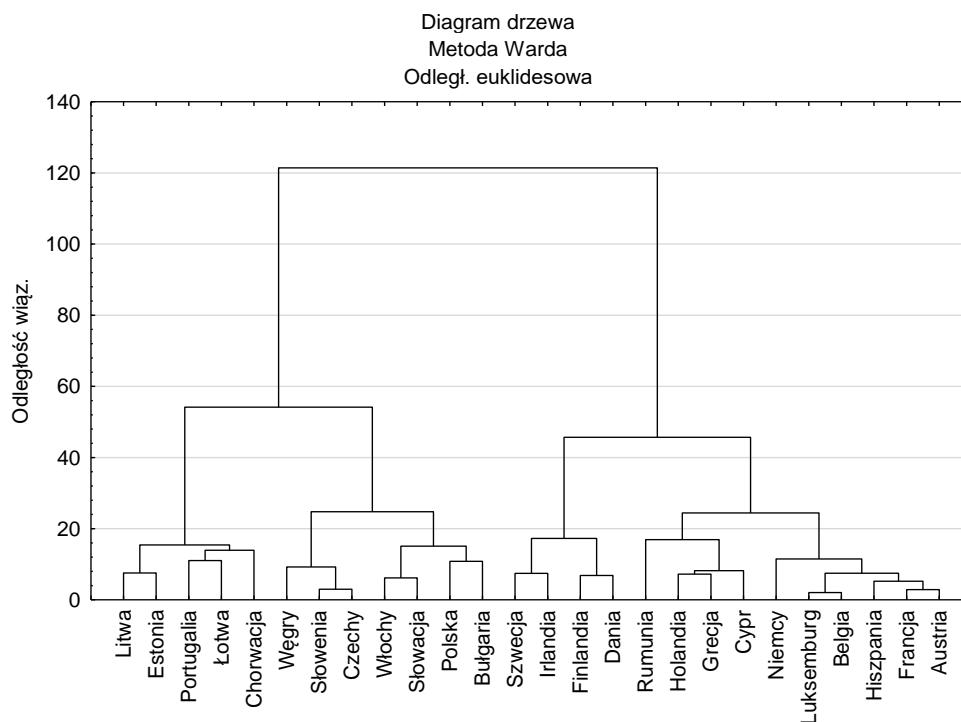
W 2019 r. tylko pięć państw w UE-26 – Portugalia, Irlandia, Szwecja, Finlandia, Estonia – odnotowały stężenia drobnego pyłu zawieszonego poniżej wytycznych WHO. Najwyższe średnioroczne stężenia pyłu PM_{2,5} w UE odnotowano w krajach Europy Środkowo Wschodniej tj. w Bułgarii (19,6 µg/m³), w Polsce (19,3 µg/m³) oraz w Rumunii (16,4 µg/m³) – rys. 28.

W latach objętych badaniem w krajach UE-26 zarysowywała się ogólna tendencja obniżania stężenia w powietrzu drobnego pyłu zawieszonego PM_{2,5}. W 2019 r. w stosunku do 2009 r. największy spadek stężenia zaobserwowano w Słowacji (-46%) w Luksemburgu (-46%), we Francji (-42,5%) oraz w Belgii (-41,3%). Najmniejsze zmiany zaszły w Danii (-0,2%), na Litwie (-8,3%) oraz na Węgrzech (-10%). W Polsce stężenie pyłu PM_{2,5} obniżyło się o blisko 36%.

W celu pogłębienia analizy dokonano grupowania krajów UE-26²²⁶ w skupienia ze względu na podobieństwa z punktu widzenia rozwoju zrównoważonego w obszarze społecznym w dziedzinie zdrowia i dobrego samopoczucia. W tym celu zastosowano hierarchiczną aglomeracyjną metodę Warda. W utworzonych grupach typologicznych dokonano oceny poziomu analizowanych cech. Do tej oceny wykorzystano

²²⁶ W grupowaniu nie uwzględniono Malty ze względu na niekompletność danych w bazie Eurostat.

średnie wewnątrzklasowe wartości wskaźników opisujących zdrowie i dobre samopoczucie w krajach UE.

Rysunek 29. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2009 r. ze względu na obszar zrównoważonego rozwoju zdrowie i dobre samopoczucie metodą Warda

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Przed przystąpieniem do badań zmienne diagnostyczne poddano selekcji współczynnikami zmienności i korelacji. W 2009 r. współczynniki zmienności przyjmowały wartości od 16 do 90%, a współczynniki korelacji Pearsona kształtowały się w przedziale od -0,38 do 0,34. Podobne wartości osiągały mierniki w 2019 r. Przyjęto więc, że nie ma potrzeby eliminowania zmiennych ze względu na zbyt niski poziom zmienności i wysoki poziom skorelowania.

Jak wynika z przeprowadzonych badań w 2009 r., wyodrębniono cztery skupienia państw Wspólnoty. W skład grupy pierwszej weszło pięć państw, w grupie drugiej znalazło się siedem krajów, do skupienia trzeciego przyporządkowano pięć państw, a w grupie czwartej znalazło się dziewięć państw unijnych (rys. 29).

Do klasy pierwszej zaliczono trzy kraje bałtyckie: Litwę, Łotwę oraz Estonię, oraz dwa kraje Europy Południowej: Portugalię i Chorwację. Charakterystyczną cechą tej grupy była najwyższy odsetek populacji zgłaszającej niezaspokojenie potrzeb w zakresie opieki medycznej. Grupa odznaczała się jednocześnie najniższym odsetkiem osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia. Średnioroczne stężenie drobnego pyłu PM_{2,5} było jednym z najniższych w UE-27.

Drugie skupienie utworzyły kraje Europy Środkowo-Wschodniej: Węgry, Słowenia, Czechy, Słowacja, Polska, Bułgaria oraz jeden kraj śródziemnomorski Włochy (tab. 13). Jest to grupa tworząca typ przeciętny, niewyróżniająca się analizowanymi cechami na tle pozostałych krajów. Wyjątek stanowi stężeniu w powietrzu drobnego pyłu zawieszonego. W pięciu krajach z tej grupy (Czechy, Włochy, Słowacja, Polska, Bułgaria) stężenie PM_{2,5} wynosiło ponad 20 w µg/m³.

Tabela 13. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników: zdrowie i dobre samopoczucie metodą Warda w 2009 r.

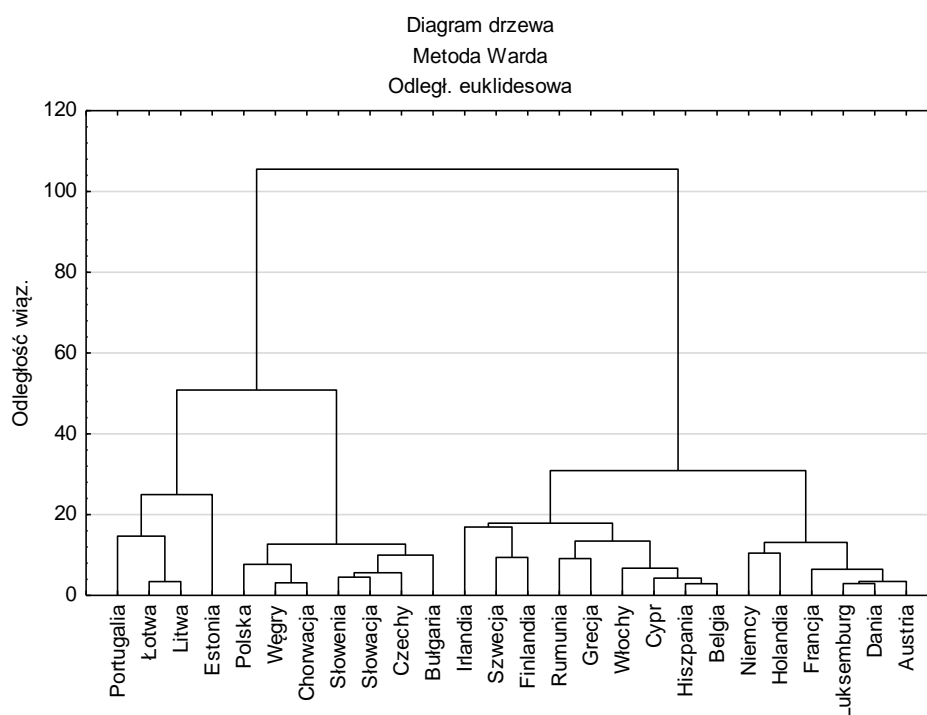
Charakterystyka skupienia	Skupienie 1	Skupienie 2	Skupienie 3	Skupienie 4
Skład skupienia	Litwa, Łotwa, Estonia, Portugalia, Chorwacja	Węgry, Słowenia, Czechy, Słowacja, Polska, Bułgaria, Włochy	Szwecja, Irlandia, Finlandia, Dania	Luksemburg, Niemcy, Francja, Hiszpania, Holandia, Austria, Rumunia, Grecja, Belgia, Cypr
Niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki medycznej	5,38	4,55	2,33	2,35
Odsetek osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia	48,42	60,52	75,75	71,98
Luka oczekiwanej długości życia	-1,52	-1,80	0,28	-0,33
Narażenie na zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym	13,00	23,62	9,08	17,55
Ludność uznająca, że cierpi z powodu hałasu	16,76	18,63	14,75	23,86

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W skład trzeciej grupy weszły cztery kraje (Szwecja, Irlandia, Finlandia, Dania), które charakteryzowały się najwyższym odsetkiem osób postrzegających swoje zdrowie jako dobre lub bardzo dobre. Ponadto w skupieniu tym różnica pomiędzy oczekiwaną długością życia w chwili narodzin pomiędzy mężczyznami a kobietami była najniższa – dwa miesiące na korzyść kobiet. Grupa ta także odznaczała się najniższym stężeniem PM_{2,5} oraz najniższym odsetkiem gospodarstw zgłaszających życie w hałasie i niezaspokojenie potrzeb w zakresie opieki medycznej. Najliczniejsza czwarta klasa objęła Luksemburg, Niemcy, Francję, Belgię, Holandię, Austrię, Rumunię, Grecję, Hiszpanię oraz Cypr. Grupę tę wyróżniał najwyższy odsetek osób

uznających, że cierpi z powodu hałasu. Pozostałe wartości oscylowały między wartościami skupienia drugiego a trzeciego (tab. 13).

Wyniki grupowania w 2019 r. zaprezentowano w na rysunku 30 oraz w tabeli 14. Jak wynika z przeprowadzonych badań, w skład grupy 1. weszły cztery państwa, w grupie 2. znalazło się siedem państw unijnych, w grupie 3. znalazło się dziewięć krajów, a w skupieniu 4 sześć.

Rysunek 30. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2019 r. ze względu na obszar zrównoważonego rozwoju zdrowie i dobre samopoczucie metodą Warda

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Państwa należące do skupienia pierwszego (Litwa, Łotwa, Estonia, Portugalia) charakteryzowały się najwyższym odsetkiem osób, które zgłaszały niezaspokojenie potrzeb w zakresie usług medycznych. Ponadto w krajach tych odsetek osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia był najniższy w całym zestawieniu. Skupienie drugie obejmujące Węgry, Czechy, Słowację, Polskę, Bułgarię, Włochy oraz Chorwację odznaczało się najwyższym stężeniem w powietrzu drobnego pyłu PM_{2,5} oraz odsetkiem ludności żyjącej w hałasie. Kraje te cechowała

także największa różnica między kobietami a mężczyznami w oczekiwanej długości życia rok i osiem miesięcy na niekorzyść mężczyzn.

Irlandia, Szwecja, Finlandia, Rumunia, Grecja, Włochy, Cypr, Hiszpania, Belgia to kraje unijne, które zaliczone zostały do skupienia 3. wyróżniającego się najwyższym odsetkiem osób oceniających swoje zdrowie jako dobre lub bardzo dobre. Ostatnia grupa czwarta obejmująca kraje tzw. starej Unii Niemcy, Holandia, Francja, Luksemburg, Dania, Austria odznaczała się najniższym odsetkiem osób, które zgłaszały niezaspokojenie potrzeb w zakresie usług medycznych. Różnica w oczekiwanej długości życia w chwili urodzenia między płciami była najniższa około jednego miesiąca na korzyść mężczyzn. Grupa odznaczała się jednocześnie najwyższym odsetkiem ludzi żyjących w hałasie.

Tabela 14. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników: zdrowie i dobre samopoczucie metodą Warda w 2019 r.

Charakterystyka skupienia	Skupienie 1	Skupienie 2	Skupienie 3	Skupienie 4
Skład skupienia	Litwa, Łotwa, Estonia, Portugalia,	Węgry, Czechy, Słowacja, Polska, Bułgaria, Włochy, Chorwacja	Irlandia, Szwecja, Finlandia, Rumunia, Grecja, Włochy, Cypr, Hiszpania, Belgia	Niemcy, Holandia, Francja, Luksemburg, Dania, Austria
Niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki medycznej	5,73	2,01	2,88	0,67
Odsetek osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia	50,00	62,83	75,44	69,98
Luka oczekiwanej długości życia	-1,50	-1,86	-0,28	0,12
Narażenie na zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym	9,28	16,11	11,29	10,65
Ludność uznająca, że cierpi z powodu hałasu	14,33	11,20	14,81	21,63

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

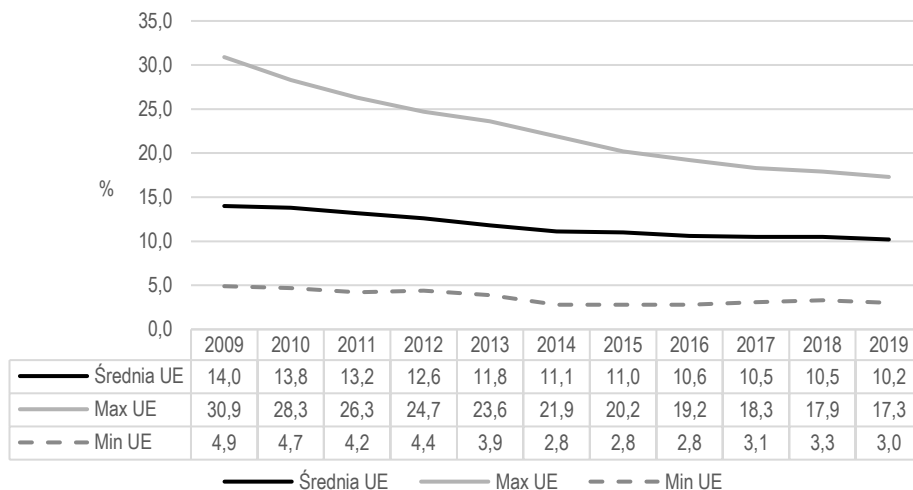
Porównując wyniki grupowania pomiędzy 2009 r. a 2019 r., niezmiennie zauważyć można, podział krajów unijnych na dwie duże grupy, które dzielą się na dwa mniejsze skupienia. Litwa, Łotwa, Estonia, Portugalia, Węgry, Czechy, Słowacja, Polska, Bułgaria, Włochy, Chorwacja to kraje, w których niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki medycznej były najwyższe przy najniższym odsetku osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia. Ponadto w państwach tych różnica w oczekiwanej długości zdrowego życia dla kobiet i mężczyzn była najwyższa na niekorzyść mężczyzn – blisko dwa lata (tab. 13 i 14). Irlandia, Szwecja, Finlandia, Rumunia, Grecja, Włochy, Cypr, Hiszpania, Belgia, Niemcy, Holandia, Fran-

cja, Luksemburg, Dania, Austria to kraje z grupy drugiej obejmującej skupienie trzecie i czwarte. Państwa te odznaczają się z kolei odwrotnym poziomem analizowanych wskaźników. Można zatem uznać je za te, w których zdrowie i dobre samopoczucie ludności jest na wyższym poziomie.

4.3. CEL: Dobra jakość edukacji

Monitorowanie celu 4 w kontekście UE koncentruje się na postępach poczynionych w promowaniu i zwiększaniu edukacji podstawowej, szkolnictwa wyższego i kształcenia dorosłych.

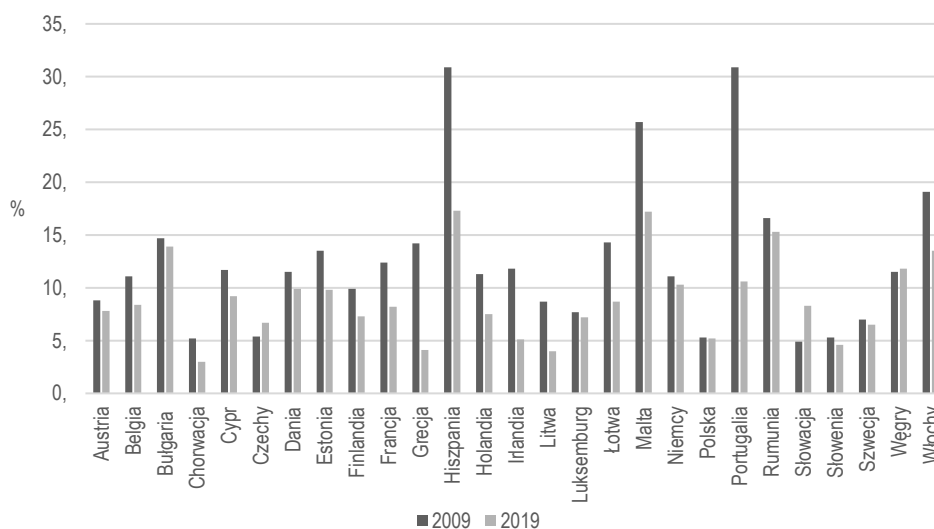
Wczesne zakończenie nauki może zwiększyć ryzyko bezrobocia, wykluczenia społecznego, ubóstwa i złego stanu zdrowia. W związku z tym strategiczne ramy współpracy europejskiej w zakresie kształcenia i szkolenia ustanowiły cel polegający na zmniejszeniu odsetka osób przedwcześnie kończących kształcenie i szkolenie do poniżej 9% do 2030 r.

Rysunek 31. Osoby wczesnie kończące edukację i szkolenia w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Od 2009 r. wskaźnik osób przedwcześnie kończących edukację lub szkolenia stale się zmniejszał, chociaż w ostatnich pięciu analizowanych latach wolniej (rys. 31). Z udziałem na poziomie 10,2% w 2019 r. UE jest na dobrej drodze do osiągnięcia celu na 2030 r. Jednak sytuacja w poszczególnych krajach członkowskich jest mocno zróżnicowana, o czym świadczą wartości minimalne i maksymalne. Zauważalne jest jednak zmniejszanie się różnic między krajami o najlepszej i najgorszej sytuacji w tym zakresie. Na początku analizowanego okresu maksymalna wartość analizowanego wskaźnika była ponad sześciokrotnie wyższa od wartości minimalnej. W 2019 r. wartość maksymalna zmniejszyła się o 13,6 p.p., tj. o 44%, natomiast wartość minimalna spadła o 1,9 p.p., tj. o niecałe 39%. Takie zmiany spowodowały, że na końcu analizowanego okresu wartość maksymalna analizowanego wskaźnika wynosiła 17,3% i była 5,8-krotnie wyższa od wartości minimalnej. Zauważalne jest znacznie szybsze tempo spadku wartości maksymalnej w latach 2009-2015 niż w okresie późniejszym. Natomiast wartość minimalna najbardziej zmniejszyła się między rokiem 2013 a 2014.

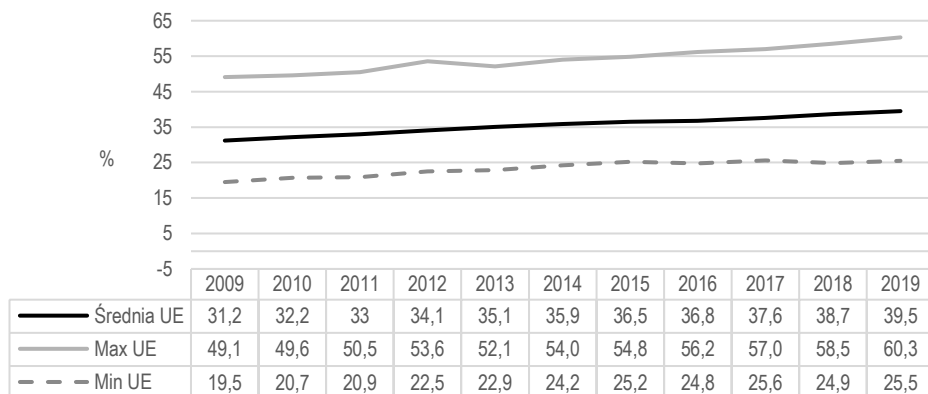

Rysunek 32. Osoby wcześnie kończące edukację i szkolenia w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W zdecydowanej większości państw członkowskich UE odsetek osób przedwcześnie kończących edukację i szkolenia w latach 2009-2019 się zmniejszył. Wyjątkiem były Czechy, Słowacja i Węgry (rys. 32). W 2009 r. największa wartość wskaźnika, powyżej 30% występowała w Hiszpanii i Portugalii. Wartości wskaźnika powyżej średniej UE występowały ponadto na Malcie, we Włoszech, w Rumunii, Bułgarii, Grecji i na Łotwie. Z kolei najlepsza sytuacja pod tym względem występowała w Słowacji – wartość wskaźnika poniżej 5% oraz w Chorwacji, Polsce, Słowenii i Czechach – nieco ponad 5%. W latach 2009-2019 największy relatywny spadek wskaźnika, o ponad 70% wystąpił w Grecji oraz spadek o ponad 50% – w Portugalii, Irlandii i na Litwie. Największy wzrost wskaźnika – o prawie 70% zaobserwowano na Słowacji. Takie zmiany spowodowały, że najmniejszy odsetek osób przedwcześnie kończących kształcenie i szkolenia w 2019 r. wystąpił na Chorwacji, Litwie, w Grecji i na Słowenii – poniżej 5%. Z kolei największa wartość wskaźnika występowała w Hiszpanii i na Malcie, w których ponad 17% osób w wieku 18-24 lata nie uczyło się i nie kształciło.

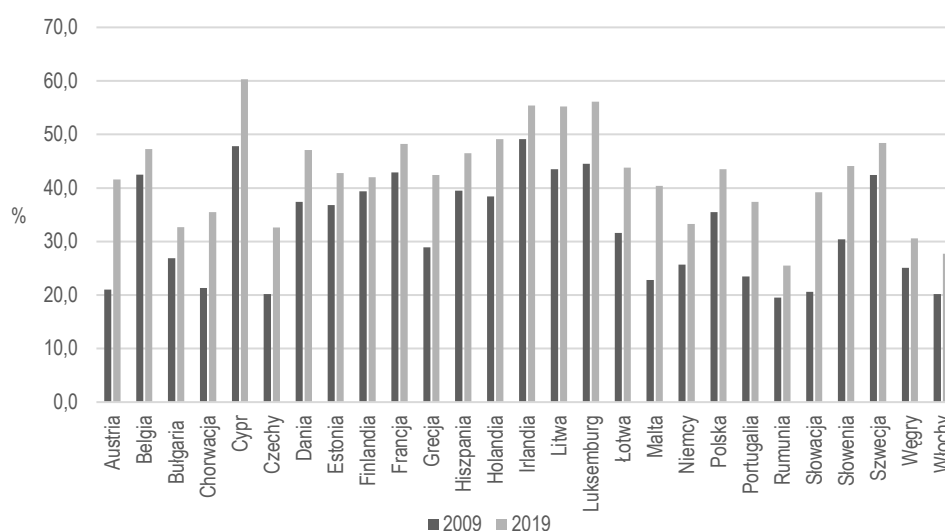
Kontynuowanie kształcenia po poziomie podstawowym jest ważne, ponieważ osoby legitymizujące się wyższymi kwalifikacjami są chętniej zatrudniane i mniej narażone na ubóstwo. Dlatego efektywne inwestowanie w systemy edukacji i szkoleń, które zapewniają wysokiej jakości usługi, są podstawą dobrobytu kraju. Wysoki odsetek osób z niskim wykształceniem może być przeszkodą w budowaniu konkurencyjności, innowacyjności i produktywności w gospodarce, a więc osłabiać potencjał jej wzrostu.

Rysunek 33. Osoby z wykształceniem wyższym w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Odsetek osób z wykształceniem wyższym w UE od 2009 r. zwiększył się o 8,3 p.p. i osiągnął poziom 39,5% w 2019 r. (rys. 33). Maksymalna wartości wskaźnika w 2009 r. wyniosła 49,1% i zwiększyła się o prawie 23% w analizowanym okresie. Z kolei wartość minimalna zwiększyła się w analizowanym okresie o prawie 31%, osiągając 25,5% w 2019 r. Oznacza to niewielkie zmniejszenie rozbieżności między tymi wartościami. W 2009 r. wartość maksymalna była 2,5-krotnie większa od wartości minimalnej, w 2019 r. relacja ta wynosiła prawie 2,4-krotność.

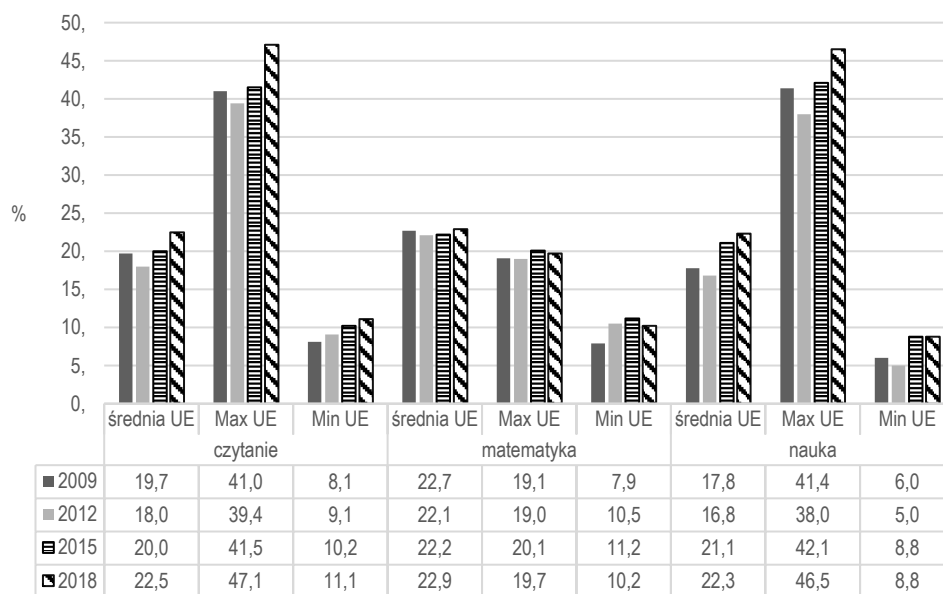
Rysunek 34. Osoby z wykształceniem wyższym w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Wśród krajów członkowskich UE największy odsetek osób z wykształceniem wyższym, powyżej 40% występował w 2009 r. w Szwecji, Belgii, Francji, na Litwie, w Luksemburgu, na Cyprze i w Irlandii (rys. 34). Najgorsza sytuacja pod tym względem występowała w Rumunii, gdzie niecałe 20% populacji legitymowało się wykształceniem wyższym oraz w Czechach, we Włoszech i w Słowacji, gdzie wskaźnik ten nieznacznie przekroczył 20%. Od 2009 r. we wszystkich krajach członkowskich wzrósł odsetek osób w wieku od 25 do 34 lat z wyższym wykształceniem. W latach 2009-2019 wartość wskaźnika prawie się podwoiła w Austrii i Słowacji, wzrosła o ponad 50% na Malcie, w Chorwacji, Czechach i Portugalii. Najmniejszy wzrost wskaźnika – o mniej niż 15% wystąpił w Finlandii, Belgii, Francji, Irlandii i Szwecji.

W efekcie w 2019 r. największy odsetek osób z wykształceniem wyższym, powyżej 50%, wystąpił na Litwie, w Irlandii, Luksemburgu i na Cyprze. Najmniejsza wartość wskaźnika – ale powyżej 25% wystąpiła w Rumunii i we Włoszech. Wzrost wskaźnika we wszystkich krajach członkowskich jest zapewne odzwierciedleniem inwestycji w szkolnictwo wyższe w celu zaspokojenia zapotrzebowania na lepiej wykwalifikowaną siłę roboczą.

Oprócz osiągniętego poziomu wykształcenia kluczowym celem wszystkich systemów edukacyjnych jest uzyskanie pewnego poziomu biegłości w zakresie podstawowych umiejętności. Umiejętności podstawowe, takie jak czytanie prostego tekstu czy wykonywanie prostych obliczeń, dają podstawy do nauki, zdobywania umiejętności specjalistycznych i rozwoju osobistego. Osoby osiągające gorsze wyniki w Programie Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów (PISA) OECD to uczniowie, którzy nie osiągnęli minimalnego poziomu biegłości niezbędnego do skutecznego uczestnictwa w społeczeństwie. Uczniowie ci będą mieli w przyszłości mniej możliwości, zarówno na poziomie osobistym, jak i zawodowym.

Rysunek 35. Odsetek osób o słabych osiągnięciach w czytaniu, matematyce lub naukach ścisłych w UE w latach 2009, 2012, 2015 i 2018 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W UE wyniki edukacyjne w czytaniu, matematyce i naukach ścisłych pogorszały się w latach 2009-2018 (rys. 35). W 2018 r. więcej niż jeden na pięciu 15-letnich uczniów wykazywał niewystarczające umiejętności w zakresie czytania, matematyki lub nauk ścisłych. Wyniki testów w tym roku wykazały, że 22,3% uczniów miało słabe wyniki w naukach ścisłych, 22,5% w czytaniu i 22,9% w matematyce. W porównaniu z 2009 r. wyniki były krokiem wstecz, wskazując, że UE pozostaje w tyle we wszystkich trzech dziedzinach, jeśli chodzi o osiągnięcie celu na poziomie UE na 2030 r., jakim jest zmniejszenie udziału 15-latków o słabych osiągnięciach w zakresie podstawowych umiejętności. Największy regres zaobserwowano w naukach ścisłych, następnie w czytaniu, a w matematyce wskaźnik pozostał na podobnym poziomie. Niskie umiejętności w naukach ścisłych najbardziej różnicują kraje członkowskie UE. Relacja między wartością maksymalną i minimalną dla tej umiejętności wynosiła w 2009 r. 6,9, a w 2018 r. 5,2. Również w czytaniu, mimo zmniejszenia się dysproporcji wartości minimalnych i maksymalnych pozostały one wysokie – odpowiednio 5 i 4,2. Najmniejsze różnice widoczne były w całym analizowanym okresie między niewystarczającymi umiejętnościami w zakresie matematyki.

W 2009 r. najlepsza sytuacja, a więc najmniejszy odsetek uczniów o niedostatecznych umiejętnościach w zakresie czytania, matematyki lub nauk ścisłych wystąpił w Finlandii, gdzie wskaźnik nie przekroczył 8,5% (tab. 15). Również dobra sytuacja wystąpiła w Estonii i Holandii, gdzie wskaźnik w każdym zakresie nie przekroczył 15%. Najgorsza sytuacja, znacznie odbiegająca od pozostałych krajów występowała w Bułgarii i Rumunii, w których odsetek osób o niewystarczających umiejętnościach przekraczał 40% (oprócz nauk ścisłych w Bułgarii, gdzie wyniósł 38,8%). Również zła sytuacja występowała na Malcie i Cyprze, gdzie wskaźnik w każdym zakresie przekraczał 30%. W większości krajów członkowskich UE w 2009 r. największy poziom trudności w osiągnięciu odpowiednich umiejętności zaobserwowano w matematyce. Na Chorwacji odsetek uczniów nieosiągających odpowiedniego poziomu umiejętności w tej dziedzinie wynosił ponad 33%, podczas gdy w czytaniu – 22,4%, a w naukach ścisłych – 18,5%.

W latach 2009-2018 w większości krajów członkowskich UE zaobserwowano wzrost odsetka osób o niedostatecznych umiejętnościach w czytaniu. Największy wzrost, o ponad 9 p.p. a więc pogorszenie się sytuacji wystąpiło w Grecji, Holandii, na Cyprze i Słowacji. Z kolei odwrotny do przeważającego trend – spadek odsetka osób o niedostatecznych umiejętnościach w czytaniu można zaobserwować w Irlandii.

dii, Czechach, Estonii, Polsce, na Słowenii, Chorwacji i Malcie. W zakresie umiejętności z matematyki w 17 krajach członkowskich sytuacja poprawiła się w latach 2009-2018. Wyjątek stanowiły takie kraje, jak: Belgia, Holandia, Niemcy, Austria, Luksemburg, Węgry, Słowacja, Grecja i Finlandia, w której odsetek osób o niedostatecznych umiejętnościach w zakresie matematyki się podwoił. Z kolei w największym stopniu sytuacja poprawiła się w Polsce, Irlandii, na Łotwie i Cyprze (spadek o ponad 5 p.p.). W zakresie nauk ścisłych w przeważającej liczbie krajów wzrósł odsetek osób o niedostatecznych umiejętnościach. Wyjątek stanowiły jedynie Słowenia i Szwecja, ale spadek był nieznaczny. Największy wzrost (o 10 p.p.) wystąpił na Węgrzech i Słowacji.

Tabela 15. Uczniowie o niedostatecznych osiągnięciach w czytaniu, matematyce lub naukach ścisłych w krajach UE w 2009 r. i 2018 r.

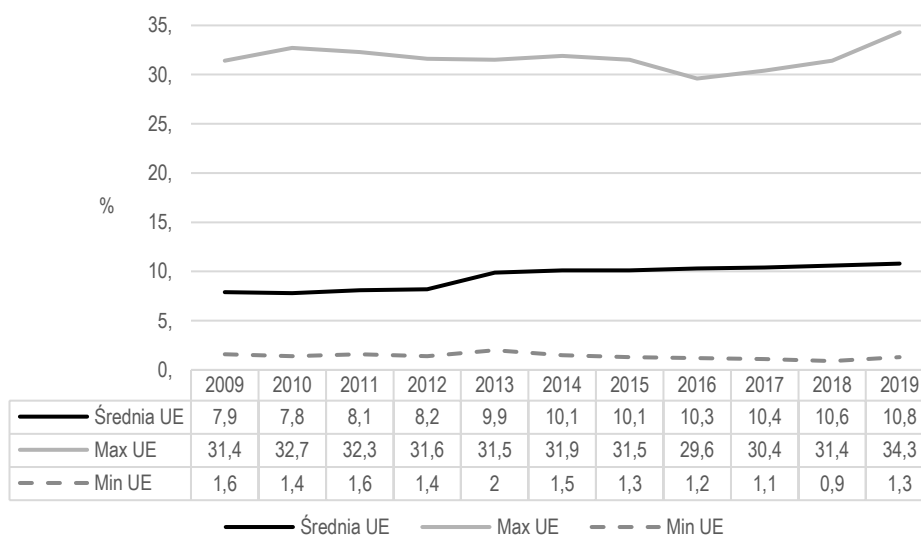
Wyszczególnienie	Odsetek uczniów w wieku 15 lat o niedostatecznych osiągnięciach w:					
	czytaniu		matematyce		naukach ścisłych	
	2009	2018	2009	2018	2009	2018
Austria	19,5	23,6	18,7	21,1	15,8	21,9
Belgia	17,7	21,3	19,1	19,7	18,0	20,0
Bułgaria	41,0	47,1	47,1	44,4	38,8	46,5
Chorwacja	22,4	21,6	33,2	31,2	18,5	25,4
Cypr	32,8	43,7	42,0	36,9	38	39,0
Czechy	23,1	20,7	22,4	20,4	17,3	18,8
Dania	15,2	16,0	17,1	14,6	16,6	18,7
Estonia	13,3	11,1	12,7	10,2	8,3	8,8
Finlandia	8,1	13,5	7,9	15,0	6,0	12,9
Francja	19,8	20,9	22,5	21,3	19,3	20,5
Grecja	21,3	30,5	30,4	35,8	25,3	31,7
Hiszpania	19,6	16,2	23,8	24,7	18,2	21,3
Holandia	14,3	24,1	13,4	15,8	13,2	20,0
Irlandia	17,2	11,8	20,9	15,7	15,2	17,0
Litwa	24,4	24,4	26,4	25,6	17,0	22,2
Luksemburg	26,0	29,3	23,9	27,2	23,7	26,8
Łotwa	17,6	22,4	22,6	17,3	14,7	18,5
Malta	36,3	35,9	33,7	30,2	32,5	33,5
Niemcy	18,5	20,7	18,7	21,1	14,8	19,6
Polska	15,0	14,7	20,5	14,7	13,1	13,8
Portugalia	17,6	20,2	23,8	23,3	16,5	19,6
Rumunia	40,4	40,8	47,0	46,6	41,4	43,9
Słowacja	22,2	31,4	21,0	25,1	19,3	29,3
Słowenia	21,2	17,9	20,4	16,4	14,8	14,6
Szwecja	17,4	18,4	21,1	18,8	19,1	19,0
Węgry	17,6	25,3	22,3	25,6	14,1	24,1
Włochy	21,0	23,3	25,0	23,8	20,6	25,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W wyniku różnych kierunków i skali zmian, w 2018 r. najmniej uczniów o niedostatecznych umiejętnościach w zakresie czytania, matematyki i nauk ścisłych wystąpił w Estonii, a następnie w Finlandii, Polsce, na Słowenii i w Irlandii.

Największy odsetek osób bez odpowiednich umiejętności występował wciąż w Bułgarii i Rumunii, a także w Luksemburgu, Grecji, na Słowacji, Malcie i Cyprze.

Aktualizowanie umiejętności w celu wspierania nieustannych poszukiwań wysokiej jakości siły roboczej jest jednym z celów uczenia się dorosłych. Kształcenie dorosłych obejmuje najdłuższy okres w życiu osoby uczącej się. Ma to kluczowe znaczenie dla utrzymania dobrego zdrowia, pozostawania aktywnym w społeczności i pełnego włączenia się we wszystkie aspekty społeczeństwa. Ponadto pomaga doskonalić i rozwijać umiejętności, dostosowywać się do zmian technologicznych, rozwijać karierę zawodową lub pomagać w powrocie na rynek pracy (podnoszenie umiejętności i przekwalifikowywanie).

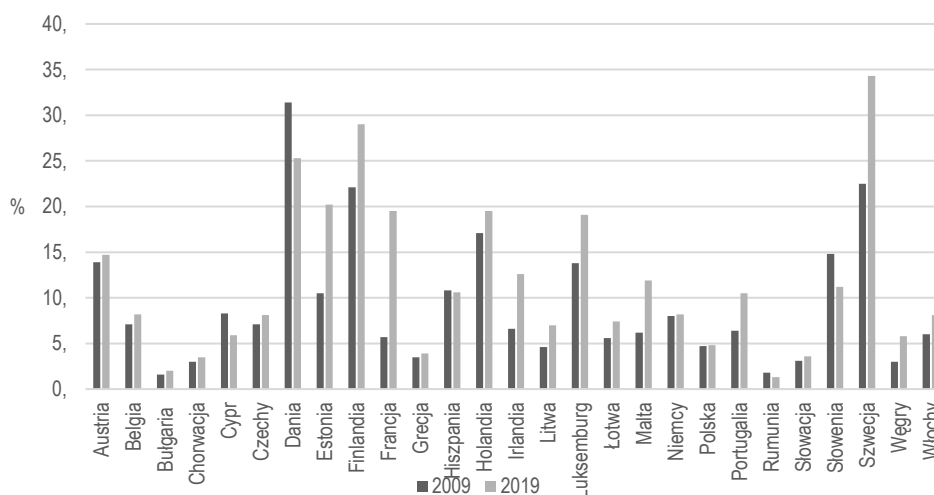
Rysunek 36. Odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Chociaż odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym rósł od 2009 r., kiedy wynosił 7,9%, pozostał na dosyć niskim poziomie, osiągając maksimum 10,8% w 2019 r. (rys. 36). Maksymalna wartość tego wskaźnika wyniosła 34,3% w 2019 r. przy czym trudno jednoznacznie określić tendencję zmian. W latach 2010-2016 można wyróżnić tendencję spadku wartości maksymalnej analizowanego

wskaźnika, od 2016 r. – tendencję wzrostową. Z kolei minimalna wartość wskaźnika oscylowała wokół 1,4% w latach 2009 – 2019.

W kształceniu ustawicznym widoczne jest duże zróżnicowanie między krajami członkowskimi (rys. 37). Wyraźnie wyróżniają się kraje skandynawskie i mimo spadku wskaźnika w Danii między 2009 r. a 2019 r. to kraje skandynawskie pozostawały w czołówce krajów z wysokim odsetkiem dorosłych podnoszących swoje kwalifikacje. Najgorsza sytuacja pod tym względem, zarówno w 2009, jak i w 2019 r. występowała w Bułgarii i Rumuni, gdzie wartość wskaźnika nie przekroczyła 2%. Niski odsetek osób dorosłych kształcących się, nieprzekraczający 4% występował również na Chorwacji, Słowacji i w Grecji. Patrząc na zmiany wskaźnika w czasie, można zauważyć, że największe nastąpiły głównie w krajach o przeciętnym poziomie wskaźnika w 2009 r. We Francji wskaźnik wzrósł prawie 2,5-krotnie do poziomu 19,5%, a w Estonii, na Malcie i w Irlandii prawie podwoił się do poziomu – odpowiednio: 20,2%, 11,9% i 12,6%. Spadek wskaźnika zaobserwowano na Cyprze, w Rumunii, na Słowenii, w Danii i Hiszpanii. W 2019 r. w 16 krajach członkowskich wartość wskaźnika była niższa od średniej dla UE. Można zatem wnioskować, że w tym zakresie cel 4 zrównoważonego rozwoju jest wciąż daleki od osiągnięcia satysfakcjonujących wyników.

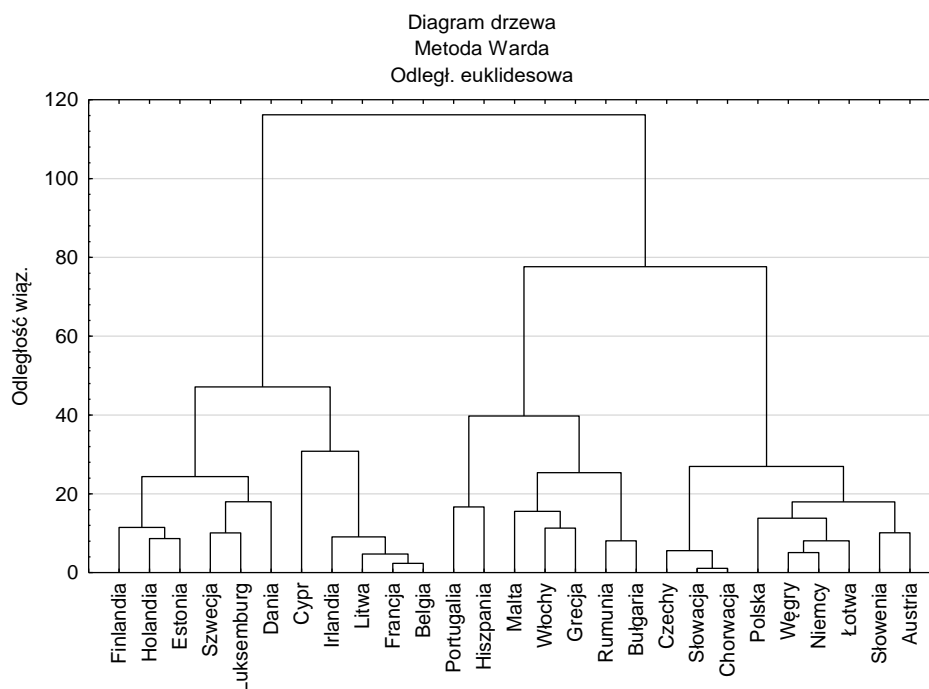

Rysunek 37. Odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W celu pogrupowania państw UE-27, ze względu na jakość edukacji przeprowadzono weryfikację zmienności cech oraz określono stopień ich skorelowania. Wartości współczynnika zmienności dla wskaźników wykorzystanych w analizie w 2009 i 2019 r. kształtowały się w zakresie powyżej 10%, nie było więc podstaw merytorycznych do eliminacji zmiennych. Natomiast na podstawie analizy współczynnika korelacji z dalszych badań w obydwu latach usunięto dwie zmienne: odsetek osób o słabych osiągnięciach w czytaniu oraz odsetek osób o słabych osiągnięciach w matematyce. Wartości współczynnika r przekraczały 0,89.

Uwzględniając podział o odległości wiązań na wysokości 45 uzyskana hierarchia pozwoliła na wyodrębnienie w 2009 r. czterech relatywnie jednorodnych grup państw o liczebności: 6, 5, 7, 9, różniących się między sobą jakością edukacji (rys. 38).

Rysunek 38. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2009 r. ze względu na jakość edukacji metodą Warda

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

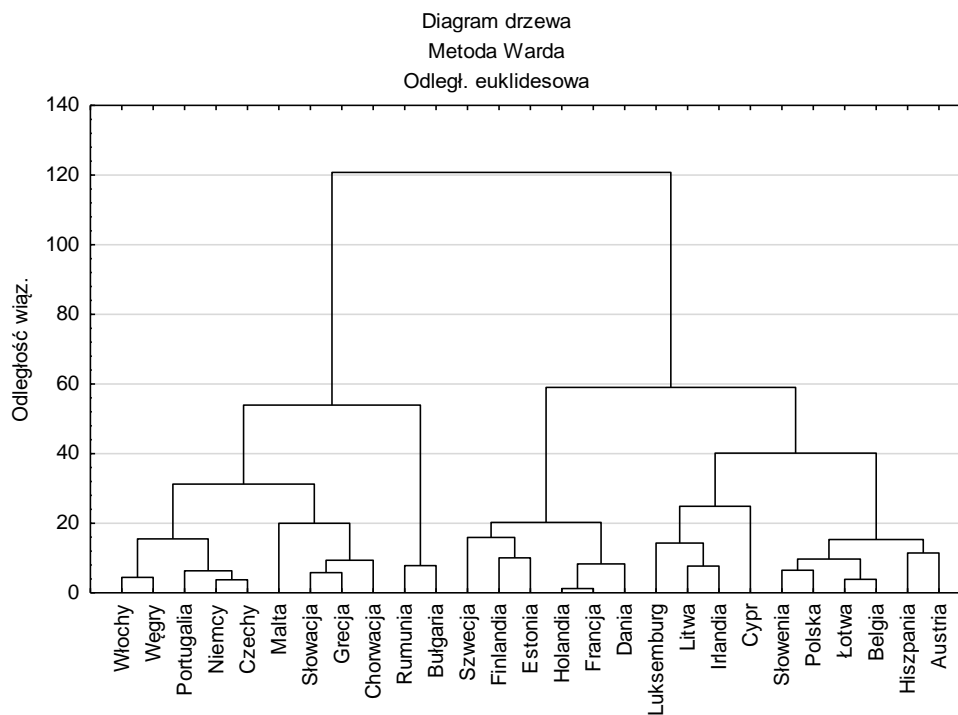
Kraje unijne z grupy pierwszej tj. Finlandia, Holandia, Estonia, Szwecja, Luksemburg oraz Dania charakteryzowały się najwyższym odsetkiem osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym, oraz najniższym udziałem osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych. Skupienie drugie obejmujące Cypr, Irlandię, Litwę, Belgię i Francję uzyskiwało najwyższe poziomy procenta osób z wyższym wykształceniem. Do grupy trzeciej przyporządkowano pięć krajów Europy Południowej tj. Portugalię, Hiszpanię, Malte, Włochy i Grecję oraz Rumunię i Bułgarię. Państwa te odznaczają się najwyższym odsetkiem osób przedwcześnie kończących edukację i szkolenia oraz osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych. Kraje w skupieniu czwartym (Czechy, Słowacja, Chorwacja, Polska, Węgry, Niemcy, Łotwa, Słowenia, Austria) odznaczały się najniższym udziałem osób przedwcześnie kończące edukację i szkolenia oraz osób legitymizujących się wykształceniem wyższym. W przypadku pozostałych zmiennych ich wartości plasowały się pomiędzy skupieniem pierwszym a drugim (tab. 16).

Tabela 16. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników jakości edukacji metodą Warda w 2009 r.

Charakterystyka skupienia	Skupienie 1	Skupienie 2	Skupienie 3	Skupienie 4
Skład skupienia	Finlandia, Holandia, Estonia, Szwecja, Luksemburg, Dania	Cypr, Irlandia, Litwa, Belgia, Francja	Portugalia, Hiszpania, Malta, Włochy, Grecja, Rumunia, Bułgaria	Czechy, Słowacja, Chorwacja, Polska, Węgry, Niemcy, Łotwa, Słowenia, Austria
Osoby przedwcześnie kończące edukację i szkolenia	10,15	11,14	21,73	7,98
Osoby z wyższym wykształceniem	39,82	45,16	25,90	25,71
Odsetek osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych	14,48	21,50	27,61	15,82
Odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym	19,57	6,46	5,19	7,02

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Analogiczne analizy przeprowadzono dla danych z 2019 r. Badanie odległości wiązań na dendrogramie wskazało istnienie czterech skupień, w tym dwa zbiory: dziesięcioelementowe oraz jeden sześćelementowy i dwuelementowy – rys. 39.

Rysunek 39. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2019 r. ze względu na jakość edukacji metodą Warda

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Dwa kraje ze skupienia drugiego (Rumunia i Bułgaria) cechował najwyższy wśród wszystkich grup odsetek osób przedwcześnie kończących edukację i szkoleni oraz procent osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych, przy jednocześnie najniższym udziale osób z wyższym wykształceniem oraz najmniejszym odsetkiem osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym – tab. 17. Kraje z grupy trzeciej tj. Szwecja, Finlandia, Dania, Estonia, Francja, Holandia uzyskiwały natomiast najwyższe wartości w odniesieniu do odsetka osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym, a najniższe w odniesieniu do udziału osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych. Państwa w skupieniu czwartym (Austria, Hiszpania, Belgia, Luksemburg, Łotwa, Polska, Słowenia, Cypr, Irlandia, Litwa) odznaczały się najniższym udziałem osób przedwcześnie kończących edukację i szkolenia oraz największą liczbą osób z wyższym wykształceniem. Skupienie czwarte obejmujące Węgry, Włochy, Portugalie, Niemcy, Czechy, Malte, Słowację, Grecję, Chorwację osiągało

wartości analizowanych mierników na poziomie średnim w stosunku do pozostałych skupień.

Tabela 17. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników jakości edukacji metodą Warda w 2019 r.

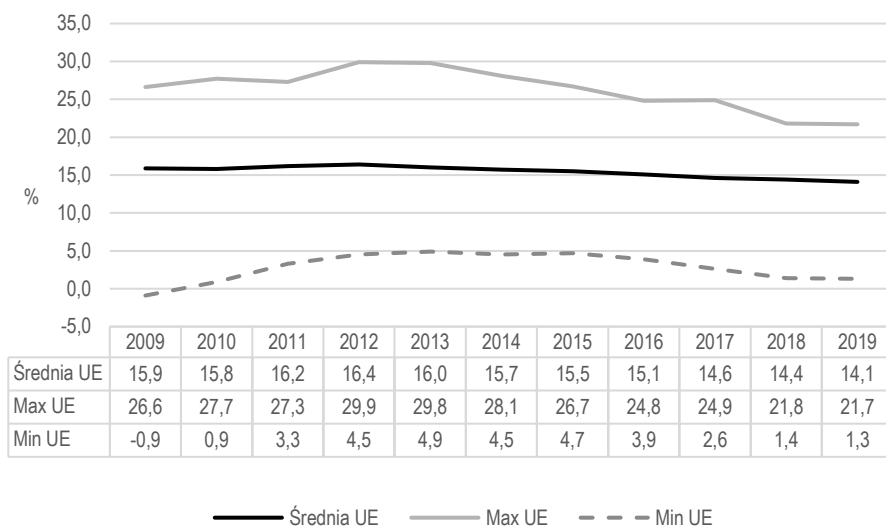
Charakterystyka skupienia	Skupienie 1	Skupienie 2	Skupienie 3	Skupienie 4
Skład skupienia	Węgry, Włochy, Portugalia, Niemcy, Czechy, Malta, Słowacja, Grecja, Chorwacja	Bułgaria, Rumunia	Szwecja, Finlandia, Dania, Estonia, Francja, Holandia	Austria, Hiszpania, Belgia, Luksemburg, Łotwa, Polska, Słowenia, Cypr, Irlandia, Litwa
Osoby przedwcześnie kończące edukację i szkolenia	9,50	14,60	8,20	7,75
Osoby z wyższym wykształceniem	35,46	29,10	46,27	49,38
Odsetek osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych	25,32	45,20	16,65	21,51
Odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym	7,07	1,65	24,63	10,15

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Odnosząc 2019 r. do 2009 r., można zauważyć, że kraje nordyckie (Szwecja, Finlandia, Dania, Holandia) oraz Estonia niezmiennie odznaczały się najwyższym udziałem osób w populacji, które uczestniczyły w kształceniu ustawicznym oraz odznaczały się najniższym odsetkiem osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych. Najniższy poziom edukacji, oceniany na podstawie wskaźników zrównoważonego rozwoju, w obydwu latach zaobserwowano w Rumunii i w Bułgarii (tab. 16 i 17).

4.4. CEL: Równość płci

Kobiety w UE w latach 2009-2019 zarabiały średnio 15% mniej na godzinę od mężczyzn. Od 2012 r. obserwuje się powolne, choć systematyczne zmniejszanie się luki płacowej w UE (EU-27) – rys. 40. Maksymalne wartości analizowanego wskaźnika w całym okresie badawczym obserwowano w Estonii (powyżej 26%). Natomiast wartości minimalne w latach 2009-2012 odnotowano w Słowenii, w 2013 i 2014 r. w Rumunii a od 2015 r. w Luksemburgu. Rozpiętość między maksymalną a minimalną wartością nieskorygowanej luki płacowej uległa w okresie badawczym regularnemu zmniejszaniu – 2010 r. wyniosła 26,8 p.p. a w 2019 r. 20,4 p.p.

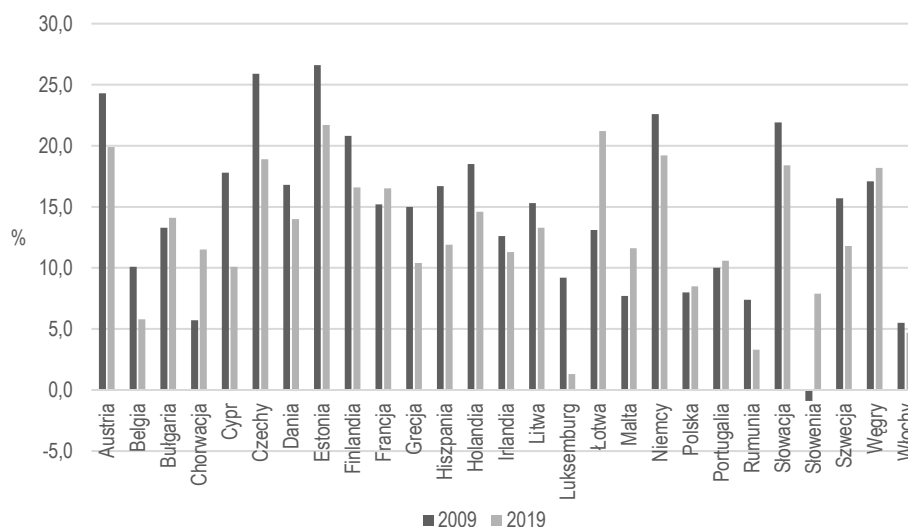
Rysunek 40. Luka płacowa w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W latach 2009-2019 wartości międzypłciowej luki płacowej w poszczególnych państwach członkowskich były bardzo zróżnicowane (rys. 15). W 2009 r. najwyższy poziom (powyżej 20%) odnotowano w Estonii (26,6%), w Czechach (25,9%), w Austrii (24,3%), w Niemczech (22,6%) oraz w Słowacji (21,9%). Najniższe różnice w wynagrodzeniu kobiet i mężczyzn wystąpiły we Włoszech (5,5%), w Chorwacji (5,7%), w Rumunii (7,4%), na Malcie (7,7%), w Polsce (8%) oraz w Luksemburgu (9,2%). Ujemną wartość luki płacowej (-0,9%) odnotowano w Słowenii, co oznacza, że w kraju tym wystąpiły dysproporcje w płacach na rzecz kobiet.

W 2019 r. spośród 27 krajów UE Estonia (21,7%) i Łotwa (21,2%) odnotowały największą różnicę w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn (rys. 41). Niemcy (19,2%), Czechy (18,9%), Słowacja (18,4%) i Węgry (18,2%) miały podobnie wysokie wyniki. W 2019 r. państwami UE o najmniejszej różnicy w zarobkach godzinowych brutto między płciami był Luksemburg (1,3%), Rumunia (3,3%) oraz Włochy (4,7%). W 2019 r. Polskę charakteryzowała również jedna z najniższych wartości luki płacowej w UE. Różnica w zarobkach wynosiła 8,5% na niekorzyść kobiet, podczas gdy średnia unijna wyniosła 14,1%.

W 2019 r. we wszystkich analizowanych krajach średnie wartości międzypłciowej luki płacowej były dodatnie. Oznacza to, że wynagrodzenie mężczyzn za tę samą powierzoną pracę było wyższe niż wynagrodzenie kobiet. Ponadto w 2019 r. tylko w sześciu analizowanych krajach UE średnie wartości międzypłciowej luki płacowej były na poziomie jednocyfrowym. Pozostałe kraje charakteryzowały się dysproporcją w wynagrodzeniach na poziomie dwucyfrowym. Niższa luka płacowa ze względu na płeć niekoniecznie oznacza, że w danym kraju panuje większa równość między płciami. Często niższa luka płacowa obserwowana jest w krajach, w którym kobiety są mniej aktywne na rynku pracy. Z kolei wyższa luka płacowa może oznaczać, że wiele kobiet wykonuje niskopłatne zawody lub pracuje w niepełnym wymiarze godzin.

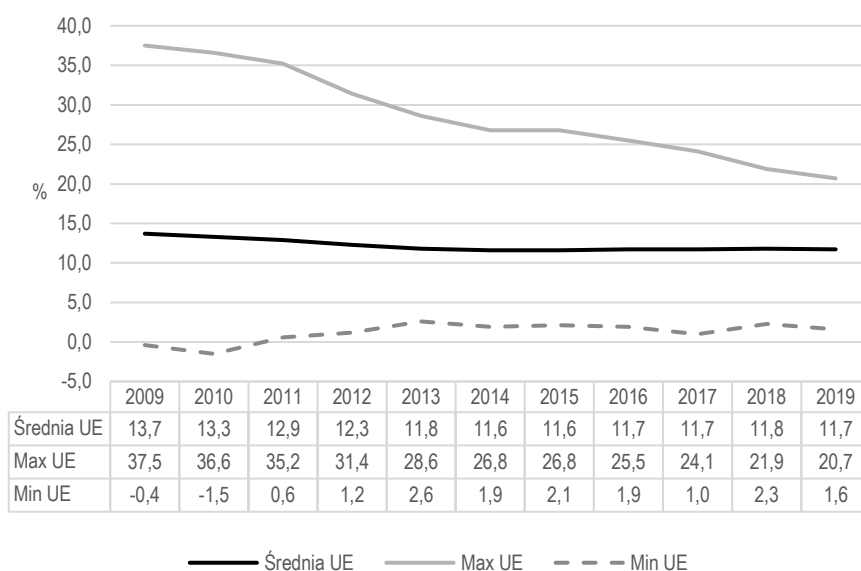

Rysunek 41. Luka płacowa w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2019 r. w porównaniu do 2009 r. w ośmiu państwach UE (Bułgaria, Chorwacja, Francja, Łotwa, Malta, Polska, Portugalia oraz Węgry) luka płacowa się powiększyła. Największy wzrost odnotowano w na Łotwie (8,1 p.p.) oraz w Chorwacji (5,8 p.p.). W pozostałych krajach zauważono zmniejszenie się dysproporcji w wynagrodzeniach ze względu na płeć. Największy spadek luki płacowej wystąpił w Czechach (7 p.p.), w Estonii (4,9 p.p.) oraz w Hiszpanii (4,8 p.p.).

Utrzymująca się w całym okresie badawczym różnica w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn w UE wynika z kilku przyczyn, wśród których są obowiązki rodzinne, role i tradycje związane z płcią, możliwości zawodowe w zakresie pracy w niepełnym wymiarze godzin, normy społeczne, które wpływają na wybory dotyczące edukacji i kariery zawodowej, oraz brak kobiet na stanowiskach kierowniczych i wykonawczych. Różnice w wynagradzaniu są zatem związane z wieloma czynnikami prawnymi, społecznymi i gospodarczymi, które wykraczają daleko poza pojedynczą kwestię równego wynagrodzenia za taką samą pracę.

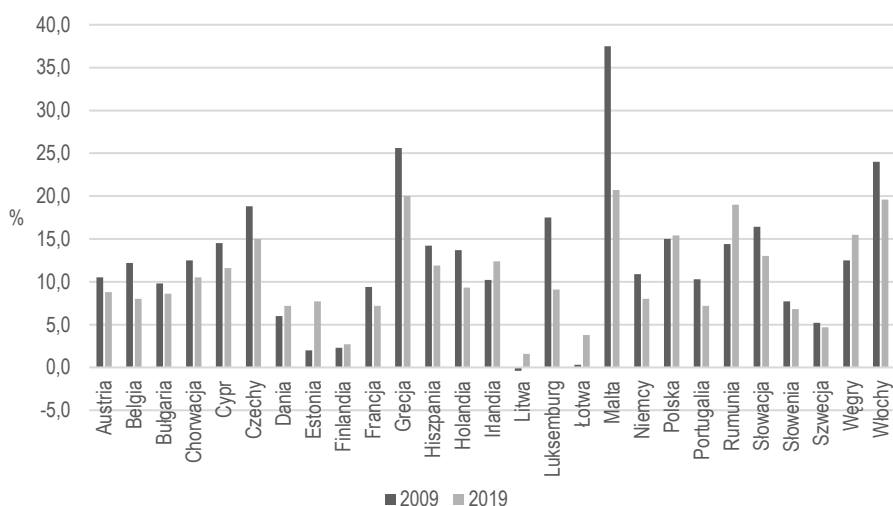
Rysunek 42. Luka w zatrudnieniu ze względu na płeć w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Kolejnym wskaźnikiem oceny poziomu równości płci jest luka w zatrudnieniu. Wysoka stopa zatrudnienia zarówno mężczyzn, jak i kobiet jest jednym z głównych celów zrównoważonego rozwoju UE. Jak wynika z danych Eurostatu, kobiety w UE są mniej obecne na rynku pracy niż mężczyźni (rys. 42). Średnie wartości międzypłciowej luki w zatrudnieniu w latach 2009-2019 oscylowały w granicach 11,6-13,7%. Przy czym wskaźniki zatrudnienia były niższe wśród kobiet niż wśród mężczyzn we wszystkich latach i wszystkich państwach, z dwoma wyjątkami: w 2009 r. na Litwie oraz w 2010 r. na Łotwie i Litwie. W okresie badawczym widoczne jest

zmniejszenie różnicy wskaźnika zatrudnienia między kobietami i mężczyznami. W większości krajów wynika to z rosnącego wskaźnika zatrudnienia kobiet (w największym stopniu na Malcie, na Węgrzech i w Czechach powyżej 10 p.p). Zdarza się, że mniejsza różnica wynika głównie z niższych wskaźników zatrudnienia wśród mężczyzn (Grecja i Cypr). Istnieje też grupa państw, w której zmiany wskaźników zatrudnienia kobiet i mężczyzn mają podobny charakter, co powoduje utrzymanie się stabilnego zróżnicowania sytuacji kobiet i mężczyzn pod względem wskaźnika zatrudnienia (Dania, Szwecja, Finlandia).

W całym okresie badawczym wartości maksymalne analizowanej luki obserwowane były na Malcie, a minimalne, z wyłączeniem lat 2014-2015, na Litwie. W latach 2009-2019 rozpiętość luki w zatrudnieniu ulegała wyraźnemu zmniejszaniu z 38 p.p. w 2010 r. do 18,4 p.p. w 2019 r. Należy również zauważyć, że obserwowane wartości maksymalne luki w zatrudnieniu uległy wyraźnemu zmniejszeniu – porównując lata skrajne, widoczny jest spadek o blisko 17 p.p. – rys. 42.

Rysunek 43. Luka w zatrudnieniu w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

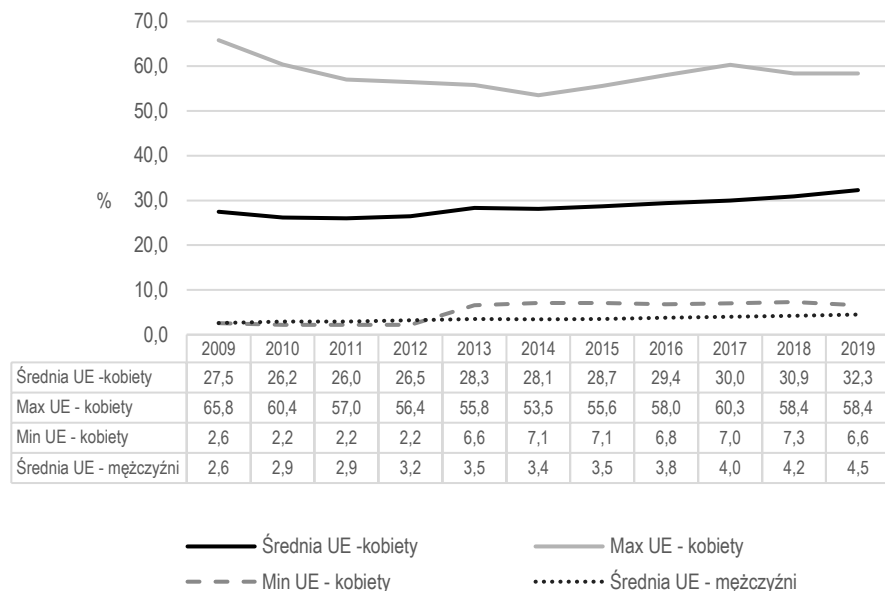
W 2009 r. na poziomie krajowym Malta charakteryzowała się najwyższym wskaźnikiem luki w zatrudnieniu w całej UE (EU-27) – rys. 43. Miernik ten osiągnął poziom 37,5%, przy czym wskaźnik zatrudnienia kobiet wynosił 40% a mężczyzn 77,5%. Wysokie wartości luki obserwowano także w Grecji 25,6% (gdzie wskaźnik zatrudnienia kobiet to 52,9%, a mężczyzn 78,5%) oraz we Włoszech 24% (poziom

wskaźnika zatrudnienia kobiet 49,7% i mężczyzn 73,7%). W Czechach, w Luksemburgu i w Słowacji wskaźnik kształtował się na poziomie powyżej 15%. Najniższą lukę w zatrudnieniu w 2009 r. odnotowano w krajach bałtyckich na Łotwie (0,3%, przy wskaźniku zatrudnienia kobiet na poziomie 66,5% i mężczyzn 66,8%), w Estonii (2% – przy wskaźniku zatrudnienia 69% u kobiet i 71% u mężczyzn). Na Liwie w 2009 r. luka była ujemna (-0,4%), co oznacza niekorzyść w poziomie zatrudnienia po stronie mężczyzn (wskaźnik zatrudnienia kobiet kształtował się na poziomie 67,2% a mężczyzn 66,8%).

W 2019 r. wskaźnik zatrudnienia mężczyzn był wyższy niż w przypadku kobiet we wszystkich 27 państwach członkowskich UE, o czym świadczy dodatnia luka zatrudnienia (rys. 43).

W 2019 r. w porównaniu do 2009 r. luka w zatrudnieniu wzrosła w ośmiu krajach Wspólnoty, w tym w największym stopniu w Estonii o 5,7 p.p., w Rumunii o 4,6 p.p. oraz na Węgrzech o 3 p.p. Z kolei największe spadki odnotowano na Malcie o 17 p.p. oraz w Luksemburgu o 8,4%. W Polsce luka w zatrudnieniu w całym okresie badawczym oscylowała w granicach 15%, była więc wyższa niż przeciętnie w Unii.

Jedną z głównych przyczyn niskiego udziału kobiet w rynku pracy jest to, że w porównaniu z mężczyznami wykonują one nieproporcjonalnie dużą część obowiązków związanych z opieką nad innymi osobami. Kobiety podejmują obowiązki opiekuńcze na różnych etapach życia, zwłaszcza jednak wtedy, gdy mają małe dzieci. W latach 2009-2019 w UE przeciętnie 30% kobiet biernych zawodowo było nieaktywnych zawodowo z powodu obowiązków opiekuńczych. Dla porównania mężczyzn biernych zawodowo z tych samych przyczyn było poniżej 5% (rys. 44). Odsetek mężczyzn pozostających poza siłą roboczą z powodu obowiązków opiekuńczych stale wzrastał od 2015 r.

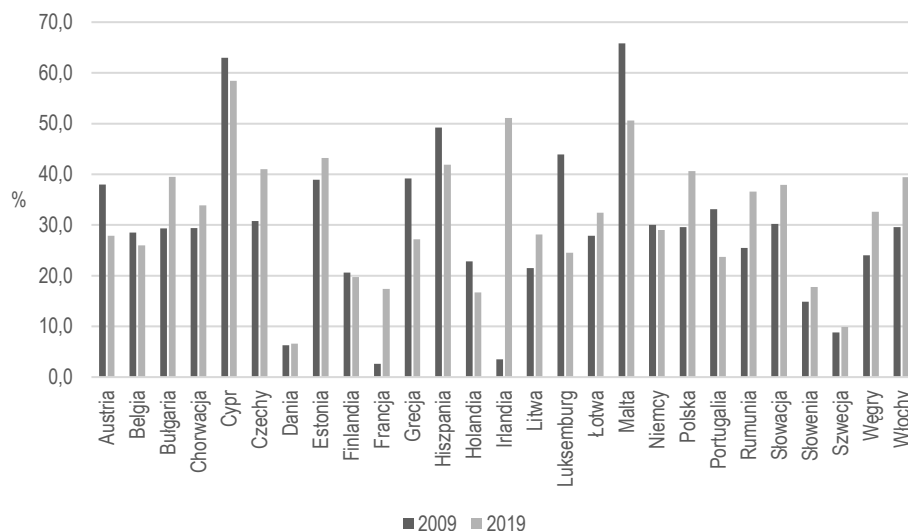

Rysunek 44. Ludność nieaktywna zawodowo ze względu na obowiązki opiekuńcze w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Wartości maksymalne analizowanego wskaźnika w przypadku kobiet w całym okresie badawczym kształtowały się na poziomie powyżej 50%, a minimalne poniżej 8%. Rozpiętość pomiędzy wartościami granicznymi była więc bardzo duża od 62 p.p. w 2009 r. do 46,4 p.p. w 2014 r.

W 2009 r. ponad połowa kobiet (w wieku 20-64 lat), które mogłyby potencjalnie prowadzić aktywność zawodową, na Cyprze (63%), na Malcie (65,8%) była bierna zawodowo z uwagi na konieczność sprawowania opieki nad dziećmi lub niesamodzielnymi osobami dorosłymi (rys. 45). Wysoki odsetek kobiet w takiej sytuacji życiowej występował również w Hiszpanii (49,2%), w Luksemburgu (43,9%), w Grecji (39,2%), w Estonii (38,9%) oraz w Austrii (38%). Najniższy odsetek biernych zawodowo kobiet z przyczyn opiekuńczych zaobserwowano we Francji (2,6%), w Irlandii (3,5%), w Danii (6,3%) oraz w Szwecji (8,8%). Różnice pomiędzy krajami w tym zakresie były więc bardzo duże. Na tle innych państw UE Polska pod względem bierności zawodowej kobiet ze względu na opiekę nad innymi wyraźnie wyróżnia się na minus – blisko 30% kobiet nie podejmuje aktywności zawodowej.

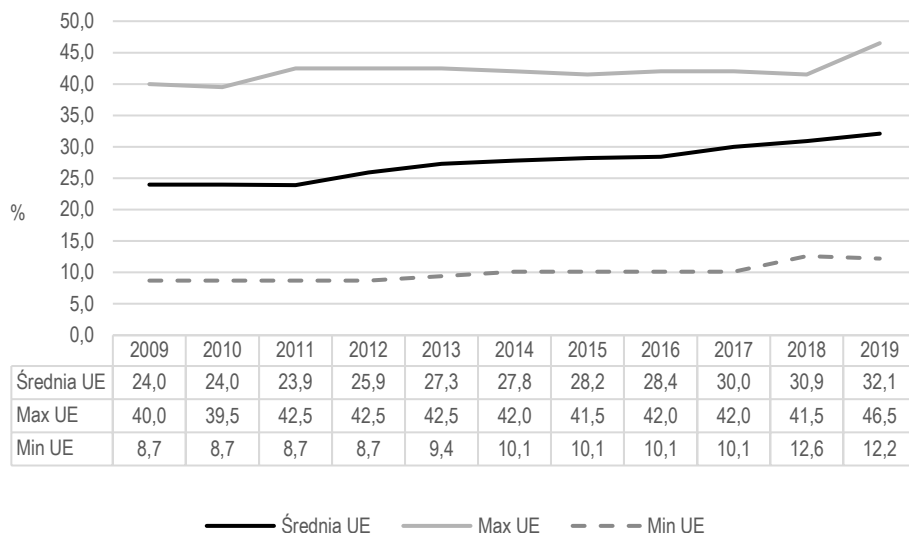

Rysunek 45. Kobiety nieaktywne zawodowo ze względu na obowiązki opiekuńcze w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2019 r. do grona państw (Malta, Cypr) o najwyższym odsetku kobiet biernych zawodowo z powodu opieki na innymi osobami dołączyła Irlandia, która w 2009 r. odznaczała się jednym z najniższych poziomów wskaźnika (rys. 45). Wysokie wartości (powyżej 40%) zaobserwowano również w Estonii, w Czechach, w Hiszpanii oraz w Polsce. Najniższe wartości (poniżej 10%) wystąpiły w dwóch krajach skandynawskich w Danii oraz w Szwecji.

Analizując przebieg zmian w czasie, w 2019 r. w stosunku do 2009 r., we wszystkich unijnych krajach nastąpiły zmiany w poziomie analizowanego wskaźnika. W dziesięciu krajach (Austria, Belgia, Cypr, Finlandia, Grecja, Hiszpania, Holandia, Luksemburg, Malta, Portugalia) odsetek kobiet biernych zawodowo ze względu na obowiązki opiekuńcze się zmniejszył. Największy spadek odnotowano w Luksemburgu – 19,4 p.p. oraz na Malcie 15,2 p.p. W pozostałych siedemnastu krajach UE w 2019 r. nastąpił wzrost liczby biernych zawodowo kobiet z przyczyn opiekuńczych. Największy w Irlandii o 47,6 p.p., we Francji o 14,8 p.p. oraz w Polsce i w Rumunii o 11 p.p. Niewielkie zmiany wystąpiły w krajach o najniższym poziomie wskaźnika w Danii (0,3 p.p.) oraz w Szwecji (1,1 p.p.).

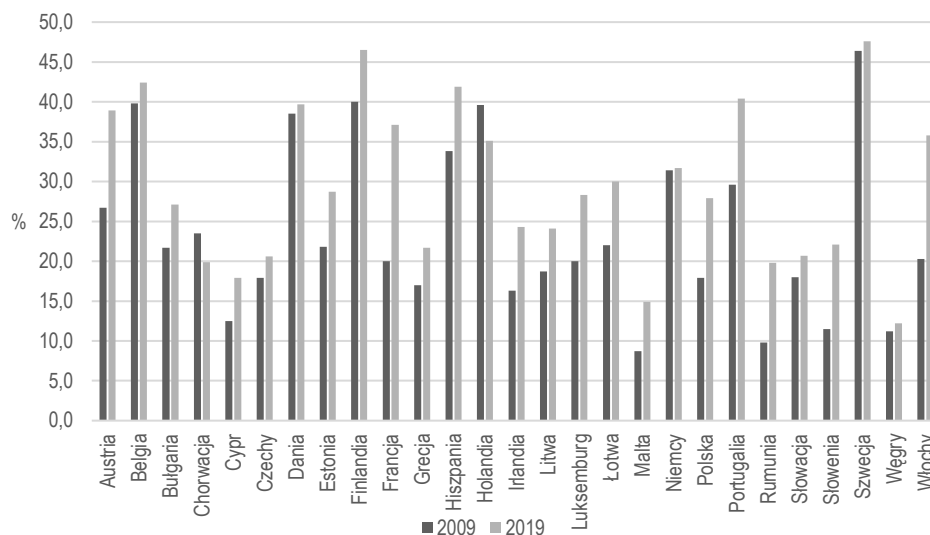

Rysunek 46. Miejsca zajmowane przez kobiety w parlamentach narodowych w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Kwestia zrównoważonej reprezentacji politycznej kobiet w UE jest kolejnym przedmiotem badań w ramach równości płci. Dane Eurostatu pokazują, że kobiety są mniej obecne w polityce i życiu publicznym na szczeblu lokalnym, krajowym i europejskim. W każdym parlamencie krajowym państw członkowskich UE jest więcej mężczyzn niż kobiet. W latach 2009-2019 kobiety zajmowały średnio 28% wszystkich miejsc w parlamentach (rys. 46). Od 2012 r. obserwuje się systematyczny wzrost wskaźnika, ale zmiany są bardzo powolne. Rozpiętość między wartościami maksymalnymi i minimalnymi w okresie badawczym utrzymywała się na poziomie ok. 33 p.p.

W 2009 r. Szwecja, Finlandia, Belgia, Holandia oraz Dania przodowały w przestrzeganiu standardów równości w tym zakresie – odpowiednio 46%, 40%, 39% kobiet zasiadało w parlamentach narodowych (rys. 47). Natomiast Malta i Rumunia pozostawały na ostatnich miejscach z zaledwie 8,7 i 9,8% miejsc w parlamentach narodowych zajmowane było przez kobiety. Węgry i Cypr miały również bardzo niski odsetek kobiet zatrudnionych na takich stanowiskach – odpowiednio 11 i 13%, a tuż przed nimi uplasowała się Irlandia, Grecja z 16 i 17% miejsc.

Rysunek 47. Miejsca zajmowane przez kobiety w parlamentach narodowych w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

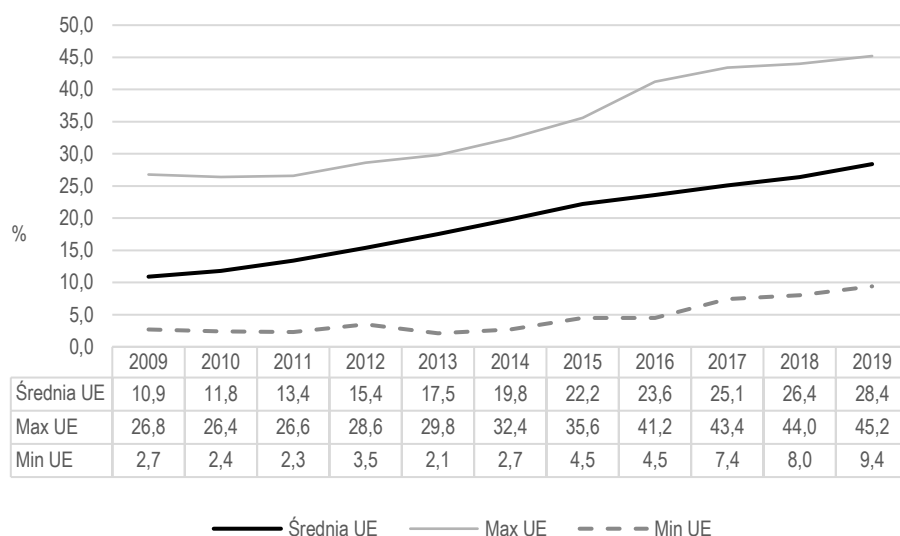
Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2019 r. najbardziej sfeminizowaną scenę polityczną miała ponownie Szwecja – 47,6%, Finlandia – 46,5% oraz Belgia – 42,4%. Najgorzej pod tym względem było na Węgrzech, w Chorwacji, na Cyprze, na Malcie i w Rumunii – odsetek miejsc zajmowanych w parlamentach przez kobiety wynosił poniżej 20%. W przypadku Polski wskaźnik wynosił 28% i był mniejszy od średniego poziomu w UE-27 o 4,2 p.p. – rys. 47.

W 2019 r. w porównaniu do 2009 r. odsetek miejsc zajmowanych w parlamentach narodowych zajmowanych przez kobiety zwiększył się w dwudziestu pięciu państwach Wspólnoty, a zmniejszył się w dwóch. Ten ogólny wzrost w całej UE był jednak bardzo nierówny. Największy wzrost wystąpił we Francji (17,1 p.p.), we Włoszech (15,5 p.p.), w Austrii (12,2 p.p.) oraz w Portugalii i w Słowenii (o ponad 10 p.p.). Natomiast najmniejszy w Niemczech (0,3 p.p.) oraz na Węgrzech (1 p.p.). Holandia i Chorwacja to dwa kraje, gdzie udział kobiet na analizowanych stanowiskach w latach 2009-2019 zmniejszył się – odpowiednio o 4,5 i 3,6 p.p.

Tradycyjne role płci, brak wsparcia, aby umożliwić kobietom i mężczyznom pogodzić obowiązki związane z opieką i z pracą, a także kultura polityczna i korpo-

racyjna to niektóre z powodów, dla których kobiety są niedostatecznie reprezentowane w procesach decyzyjnych. Promowanie równości kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji jest jednym z obszarów, które w UE uznano za priorytet w dążeniu do równości płci.

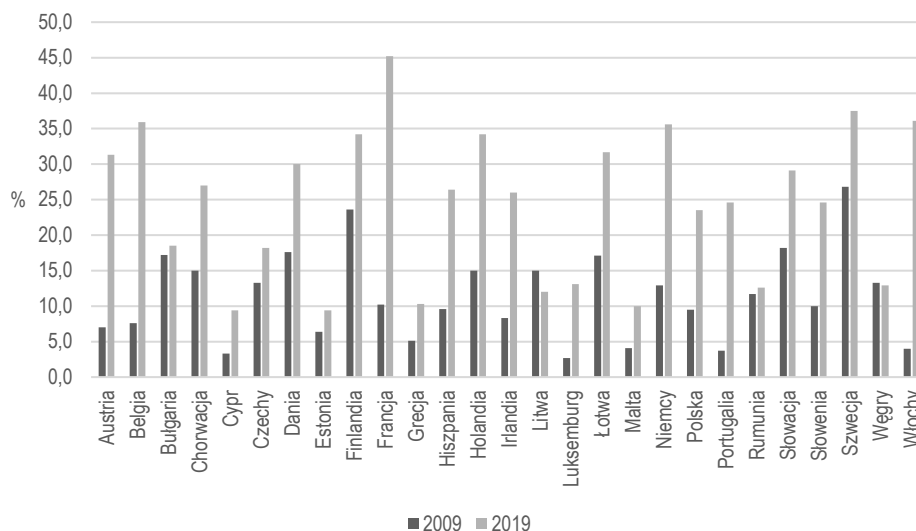

Rysunek 48. Udział kobiet w ogólnej liczbie osób zatrudnionych na stanowiskach wyższego szczebla w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Zrównoważony udział kobiet i mężczyzn na stanowiskach wyższego szczebla w krajach członkowskich UE (EU-27) ulega systematycznemu wzrostowi. W przyjętym okresie badawczym udział kobiet w ogólnej liczbie osób zatrudnionych na stanowiskach wyższego szczebla zwiększył się ponad dwukrotnie z 10,9% w 2009 r. do 28,4% w 2019 r. (rys. 48). Różnica pomiędzy wartościami minimalnymi a maksymalnymi w całym okresie badawczym ulegała systematycznemu powiększeniu z 24 p.p. w 2009 r. do 36 p.p. w 2019 r.

W 2009 r. kobiety zajmowały blisko jedną czwartą miejsc w organach dużych spółek notowanych na giełdzie jedynie w dwóch krajach Wspólnoty: w Finlandii oraz w Szwecji i niecałą jedną piątą w Bułgarii, w Danii, na Łotwie i w Słowacji. Na Cyprze, w Grecji, w Luksemburgu, na Malcie, w Portugalii oraz we Włoszech na 100 członków organów spółek przypadało mniej niż 5 kobiet (rys. 49).

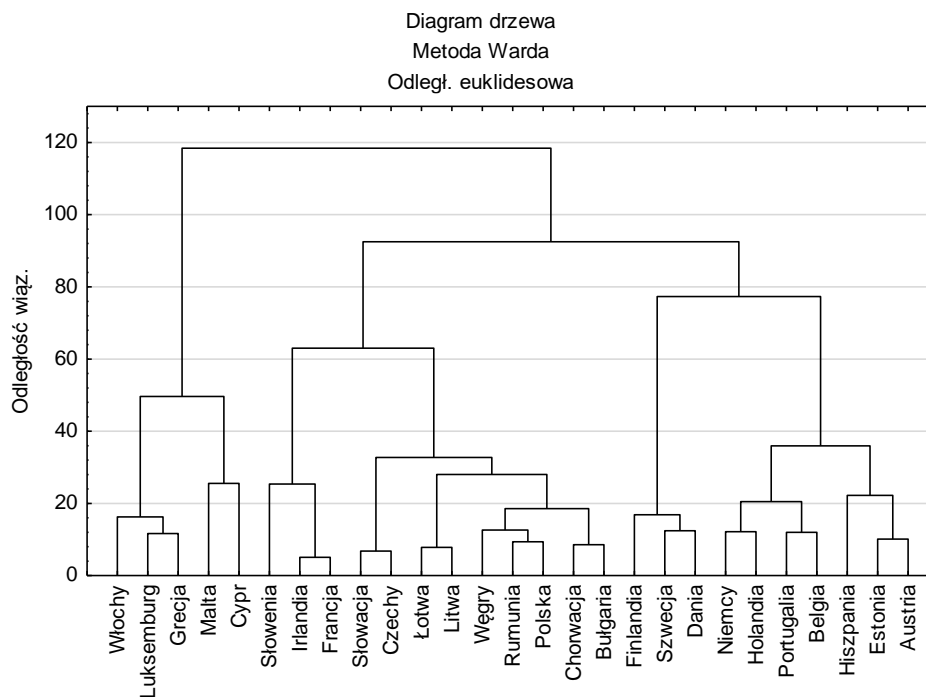

Rysunek 49. Udział kobiet w ogólnej liczbie osób zatrudnionych na stanowiskach wyższego szczebla w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

Wyniki badań Eurostatu, obejmujące największe spółki notowane na giełdach państw członkowskich UE, pokazują, że w 2019 r. nastąpił wzrost udziału kobiet zarówno wśród ogółu menedżerów, jak i wśród kadry wyższego szczebla (ang. *board members: chairpersons, non-executives, senior managers*) – rys. 49. Kraje, w których reprezentacja kobiet była najwyższa to Francja 45,2%, Szwecja 37,5%, Włochy 36,1% oraz Belgia 35,6%. Natomiast kraje, w których była ona bardzo niska to Cypr 9,4%, Estonia 9,4%, Malta 10%, a także Grecja 10,3%.

Porównując 2019 r. z 2009 r., wyraźny wzrost udziału kobiet w ogólnej liczbie osób zatrudnionych na stanowiskach wyższego szczebla odnotowano w dwudziestu pięciu krajach UE – największy we Francji o 35 p.p. oraz we Włoszech 32,1 p.p. Niewielki wzrost wystąpił w Bułgarii (1,3 p.p.) oraz w Estonii (3 p.p.). Na Litwie i na Węgrzech liczba kobiet zajmujących kierownicze stanowiska zmniejszyła się – odpowiednio o 3 i 0,4 p.p.

Rysunek 50. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2009 r. ze względu na poziom równości płci metodą Warda

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W celu określenia podobieństwa pomiędzy krajami pod względem równości płci dokonano ich podziału na skupienia przy wykorzystaniu metody Warda. Do sporządzenia rankingów wykorzystano 5 zmiennych diagnostycznych, które dobrano, kierując się przesłankami merytorycznymi. Współczynniki korelacji Pearsona pomiędzy zmiennymi przyjmują wartości w 2009 r. od -0,55 do 0,56 a w 2019 od -0,57 do 0,67. Można więc przyjąć, że nie ma między zmiennymi bardzo silnych związków liniowych²²⁷. Ponadto współczynniki zmienności w obydwu latach osiągnęły poziom powyżej 39%. Uznano więc, że do analizy skupień włączone zostaną wszystkie zmienne diagnostyczne.

²²⁷ E. Wasilewska, (2009): *Statystyka opisowa od podstaw, Podręcznik z zadaniami*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 286.

Uzyskana hierarchia pozwoliła na wyodrębnienie w 2009 r. czterech relatywnie jednorodnych grup krajów UE różniących się między sobą poziomem równości międzypłciowej (rys. 50).

Skupienie pierwsze składające się z pięciu krajów: Włoch, Luksemburga, Grecji, Malty oraz Cypru charakteryzowało się najniższymi wartościami dwóch stymulant tj. odsetka miejsc zajmowanych przez kobiety w parlamentach narodowych oraz udziału kobiet zatrudnionych na stanowiskach kierowniczych. Jednocześnie w krajach tych odnotowano najwyższy poziom dwóch z trzech destymulant tj. luki w zatrudnieniu oraz odsetek kobiet biernych zawodowo z przyczyn sprawowania opieki nad innymi osobami. Jednocześnie w krajach tym luka płacowa kształtowała się na najniższym poziomie (tab. 18).

Tabela 18. Wyniki grupowania krajów UE na podstawie wskaźników równości płci metodą Warda 2009 r.

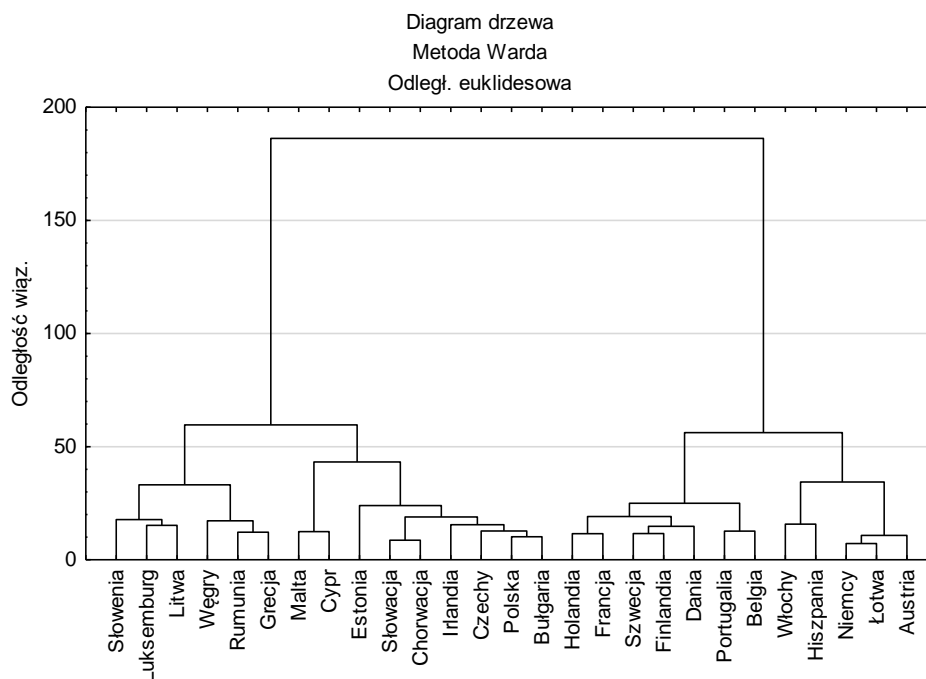
Charakterystyka skupienia	Skupienie 1	Skupienie 2	Skupienie 3	Skupienie 4
Skład skupienia	Włochy, Luksemburg, Grecja, Malta, Cypr	Słowenia, Irlandia, Francja, Słowacja, Czechy, Łotwa, Litwa, Węgry, Rumunia, Polska, Chorwacja, Bułgaria	Finlandia, Szwecja, Dania	Niemcy, Holandia, Portugalia, Belgia, Hiszpania, Estonia, Włochy
Luka płacowa	10,1	12,4	17,8	18,2
Luka w zatrudnieniu	23,4	11,2	4,5	10,3
Kobiety nieaktywne zawodowo ze względu na obowiązki opiekuńcze	50,6	25,9	11,9	33,5
Miejsca zajmowane przez kobiety w parlamentach narodowych	15,4	17,4	41,6	32,2
Udział kobiet w ogólnej liczbie osób zatrudnionych na stanowiskach wyższego szczebla	3,5	12,6	22,7	9,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Kraje w skupieniu drugim (Słowenia, Irlandia, Francja, Słowacja, Czechy, Łotwa, Litwa, Węgry, Rumunia, Polska, Chorwacja, Bułgaria) plasowały się w poziomie analizowanych wskaźników pomiędzy skupieniem pierwszym a czwartym.

Trzy kraje ze skupienia trzeciego (Finlandia, Szwecja, Dania) cechował najwyższy wśród wszystkich państw unijnych udział kobiet w parlamentach rządowych oraz odsetek kobiet w ogólnej liczbie osób zatrudnionych na stanowiskach wyższego szczebla. Ponadto grupa ta odznaczała się najniższą luką w zatrudnieniu oraz najniższym odsetkiem kobiet biernych zawodowo ze względu na obowiązki opiekuńcze.

Niemcy, Holandia, Portugalia, Belgia, Hiszpania, Estonia, Włochy zostały przyporządkowane do grupy czwartej, która odznacza się najwyższą różnicą w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn (tab. 18).

Rysunek 51. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2019 r. ze względu na poziom równości płci metodą Warda

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Analiza odległości wiązań na dendrogramie wskazała na istnienie w 2019 r. również czterech skupień państw UE – rys. 51. Holandia, Francja, Szwecja, Finlandia, Dania, Portugalia, Belgia to kraje, które znalazły się w skupieniu trzecim charakteryzującym się najniższym poziomem nierówności ze względu na płeć. Wskazuje na niski poziom luki w zatrudnieniu oraz stosunkowo niski odsetek kobiet biernych zawodowo. Jednocześnie w grupie tej udział kobiet zasiadających w parlamentach oraz pracujących na stanowiskach wyższego szczebla był najwyższy w całym zestawieniu.

Skupienia 1. i 2. to grupy państw odznaczające się największymi nierównościami międzypłciowymi. W 2019 r. w grupie pierwszej znalazło się pięć krajów

(Słowenia, Luksemburg, Litwa, Węgry, Rumunia, Grecja) odznaczających się najniższym udziałem miejsc zajmowanych przez kobiety w parlamentach narodowych oraz niskim udziałem kobiet w ogólnej liczbie osób zatrudnionych na stanowiskach wyższego szczebla. Natomiast skupienie drugie obejmujące Maltę, Cypr, Estonię, Słowację, Chorwację, Irlandię, Czechy, Polskę, Bułgarię charakteryzowało się najwyższą luką w zatrudnieniu oraz najwyższym odsetkiem kobiet nieaktywnych zawodowo ze względu na obowiązki opiekuńcze. Czwarta grupa państw tj. Włochy, Hiszpania, Niemcy, Łotwa, Austria wyróżniała się najwyższym średnim poziomem luki płacowej. Wartości pozostałych wskaźników oscylowały między skupieniem trzecim a pierwszym i drugim (tab. 19).

Tabela 19. Wyniki grupowania krajów UE na podstawie wskaźników równości płci metodą Warda 2019 r.

Charakterystyka skupienia	Skupienie 1	Skupienie 2	Skupienie 3	Skupienie 4
Skład skupienia	Słowenia, Luksemburg, Litwa, Węgry, Rumunia, Grecja	Malta, Cypr, Estonia, Słowacja, Chorwacja, Irlandia, Czechy, Polska, Bułgaria	Holandia, Francja, Szwecja, Finlandia, Dania, Portugalia, Belgia	Włochy, Hiszpania, Niemcy, Łotwa, Austria
Luka płacowa	9,1	14,0	12,8	15,4
Luka w zatrudnieniu	12,0	12,8	6,6	10,4
Kobiety nieaktywne zawodowo ze względu na obowiązki opiekuńcze	27,8	44,0	17,1	34,1
Miejsca zajmowane przez kobiety w parlamentach narodowych	21,4	22,4	41,3	35,7
Udział kobiet w ogólnej liczbie osób zatrudnionych na stanowiskach wyższego szczebla	14,3	19,0	34,5	32,2

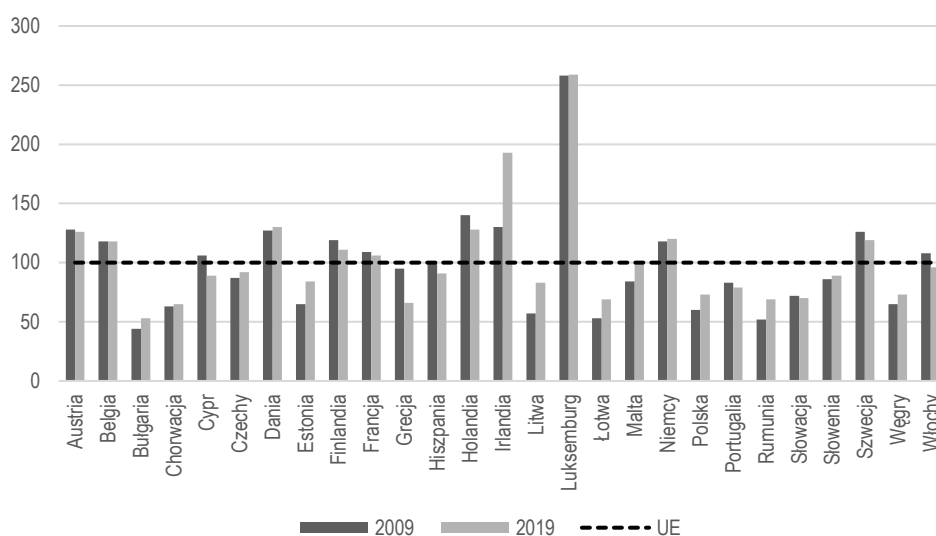
Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Porównując wyniki grupowania pomiędzy 2009 r. a 2019 r., zauważyć można, że w grupie trzeciej, charakteryzującej się najwyższym poziomem równości płci, niezmiennie znajdowały się trzy kraje: Finlandia, Szwecja, Dania oraz dołączyły do nich Holandia, Francja, Belgia oraz Portugalia. Ze skupień pierwszego i drugiego odznaczających się najniższym poziomem równości płci przesunęły się do grupy czwartej Włochy i Łotwa oraz do skupienia trzeciego Francja.

4.5. CEL: Redukcja nierówności

W debacie naukowej oraz politycznej panuje powszechna zgoda co do tego, że dobrobyt gospodarczy sam w sobie nie zapewni postępu społecznego, a ekonomiczny

wzrost gospodarczy, który nie obejmuje wszystkich części społeczeństwa, może powodować szereg problemów. Chociaż ekonomiści uważają, że pewne nierówności zachęcają przedsiębiorców do podejmowania ryzyka, a pracowników do większej produktywności, aby zwiększyć zyski finansowe, jednak stale powiększająca się przepaść między bogatymi a biednymi jest powodem do niepokoju.

Rysunek 52. PKB *per capita* skorygowany siłą nabywczą (PPS) w krajach UE w latach 2009 i 2019 (średnia UE=100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

PKB *per capita* jest jednym z najczęściej stosowanych na świecie wskaźników służących do pomiaru dobrobytu społeczeństwa. Wyrażona w cenach bieżących wartość produktu krajowego brutto w przeliczeniu na 1 mieszkańca, podobnie jak w przypadku produktu krajowego brutto ogółem, w krajach UE systematycznie wzrasta. Miernik ten wykazuje jednak znaczne różnice między państwami członkowskimi UE.

W 2009 r. PKB na mieszkańca wyrażony w PPS wahał się od 44% średniej UE w Bułgarii do 258% w Luksemburgu (rys. 52). Dwanaście państw członkowskich odnotowało w 2009 r. poziom PKB na mieszkańca powyżej średniej UE. W grupie tej oprócz Luksemburga znalazła się Austria, Belgia, Cypr, Dania, Holandia, Finlandia, Francja, Irlandia, Niemcy, Szwecja i Włochy z poziomami od 6 do 40% powyżej

średniej Wspólnoty. Wskaźnik PKB na mieszkańca w pięciu państwach członkowskich (Czechy, Grecja, Malta, Portugalia i Słowenia) znajdował się między średnią UE, a 25% poniżej. Chorwacja, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja oraz Węgry były w grupie państw, w których PKB *per capita* wyrażone w parytecie siły nabywczej zawarte było w przedziale od 25 do 50% poniżej średniej Wspólnoty. Wartość poniżej 50% średniej UE odnotowano jedynie w Bułgarii (44%).

W 2019 r. wiodącym krajem w rankingu PKB na mieszkańca wyrażonego w parytecie siły nabywczej był ponownie Luksemburg, gdzie wskaźnik PKB *per capita* w PPS był na poziomie 259% średniej Wspólnoty (rys. 52). Kolejne najzamożniejsze kraje UE to Irlandia (193%), Dania (130%), Holandia (128%) oraz Austria (126%). Najbiedniejszymi krajami według danych Eurostatu była Bułgaria i Chorwacja. W obu tych krajach PKB *per capita* w PPS był odpowiednio o 47 i 35% poniżej średniej UE. Równie niskie wartości obserwowano w Grecji, w Rumunii i na Łotwie, gdzie PKB *per capita* stanowił od 66 do 69% średniej UE. W Polsce PKB *per capita* w PPS w 2019 r. było na poziomie 73% średniej UE, co wśród wszystkich państw UE plasuje ją na 20. pozycji razem z Rumunią.

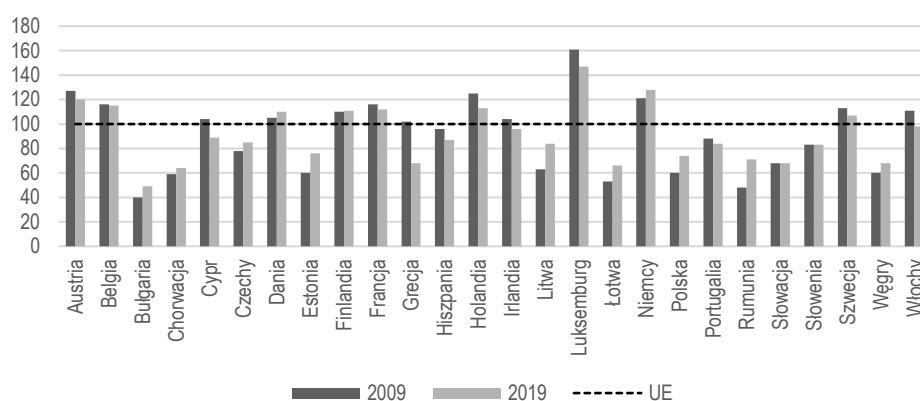
Ogólnie w 2009 r. wszystkie wschodnie i południowoeuropejskie, z wyjątkiem Francji, wykazywały poziom PKB na mieszkańca poniżej średniej UE, przy czym państwa członkowskie, które przystąpiły do UE po 2007 r. (Bułgaria, Rumunia i Chorwacja), wykazują największe różnice.

Porównując 2019 r. z 2009 r., PKB *per capita* wzrósł w 15. gospodarkach unijnych, w 11. uległ obniżeniu, a w jednej pozostał na tym samym poziomie. Największy postęp we wzroście PKB *per capita* wyrażonego w PPS dokonał się w Irlandii (63 p.p.), następnie na Litwie (26 p.p.). W Estonii (19 p.p.), w Rumunii (17 p.p.), na Łotwie i na Macie (po 16 p.p.). Największy spadek PKB *per capita* w relacji do średniej wartości w Unii odnotowano w Grecji (-29 p.p.) na Cyprze (-17 p.p.) oraz w Holandii i we Włoszech (po -12 p.p.). W Belgii pozostał na tym samym poziomie – 118%.

Kolejną miarą pozwalającą ocenić poziom zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym w poszczególnych krajach jest dochód do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych²²⁸. W bazach Eurostat dane na temat dochodów do dyspozycji udostępniane są m.in. w przeliczeniu na 1 mieszkańca według standardu

²²⁸ PKB *per capita* często jest stosowany do pomiaru wyników gospodarczych danego kraju (rozwoju gospodarczego), a dochód rozporządzalny brutto gospodarstw domowych wykorzystywany jest do oceny średniego dobrobytu materialnego społeczeństw.

siły nabywczej (PPS)²²⁹. W 2009 r. najniższe dochody uzyskiwały gospodarstwa domowe w Bułgarii (40% średniej unijnej), natomiast najwyższe – w Luksemburgu (161%) – rys. 53. Dochody powyżej średniej osiągnęły gospodarstwa domowe Austrii, Belgii, Cypru, Danii, Finlandii, Francji, Holandii, Irlandii, Luksemburga, Niemiec, Szwecji oraz Włoch. Za nimi uplasowała się Hiszpania z poziomem dochodu 98% średniej unijnej. W Portugalii i na Słowenii poziomy te były o 12 i 17% poniżej średniej UE, natomiast w Czechach i Słowacji o 22 i 32% poniżej. Polska wraz z Węgrami i Estonią była w grupie państw, w których dochód *per capita* wyrażony w parytecie siły nabywczej stanowił 60% średniego dochodu w Unii.

Rysunek 53. Dochód do dyspozycji brutto gospodarstw domowych *per capita* skorygowany siłą nabywczą (PPS) w krajach UE* w latach 2009 i 2019 (średnia UE = 100)

*brak danych dla Malty.

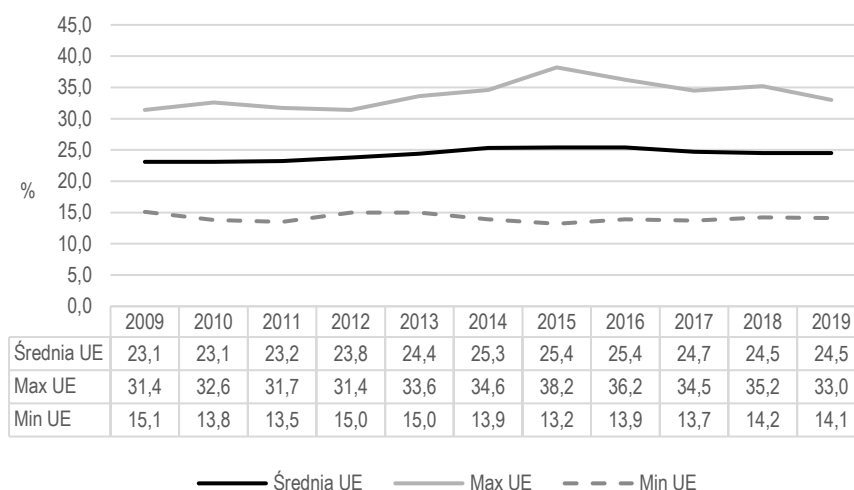
Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2019 r. układ państw osiągających najwyższe dochody do dyspozycji brutto w relacji do średniej unijnej był podobny, chociaż do grupy tej nie należał jednak Cypr, Irlandia oraz Włochy. Najwyższe dochody osiągnęły następujące kraje: Luksemburg, Austria, Dania, Finlandia, Francja, Holandia, Niemcy oraz Szwecja. Najniższe dochody odnotowano w Bułgarii – 49% średniej unijnej, a także w Chorwacji (64%).

²²⁹ U. Grzega, (2016), *Dochody i warunki życia ludności Unii Europejskiej – wybrane aspekty*, Europa Regionum, 27, s. 64.

Porównując lata skrajne, można zauważyć, że w 2019 r. dochody *per capita* spadły w jedenastu krajach Wspólnoty – w największym stopniu w Grecji (-34 p.p.), na Cyprze (-15 p.p.), w Luksemburgu (-14 p.p.), we Włoszech (13 p.p.) oraz w Holandii (-12 p.p.). Wzrost odnotowano w dwunastu krajach – największy na Liwie o 21 p.p., w Estonii 16 o p.p., w Polsce o 14 p.p. oraz na Łowie o 13 p.p. W dwóch państwach (w Słowacji i w Słowenii) dochód pozostał na niezmiennym poziomie 68 i 83% średniej unijnej (rys. 53).

Porównując omówione dwa wskaźniki, można stwierdzić, że w latach 2009-2019 obywatele UE mieszkający w północnej i zachodniej Europie o ponadprzeciętnym poziomie PKB *per capita* mieli najwyższy dochód do dyspozycji brutto na mieszkańca. Na drugim końcu skali znalazły się wschodnie i południowe kraje UE, w których dochody do dyspozycji brutto gospodarstw domowych oraz poziom PKB na mieszkańca poniżej średniej unijnej.

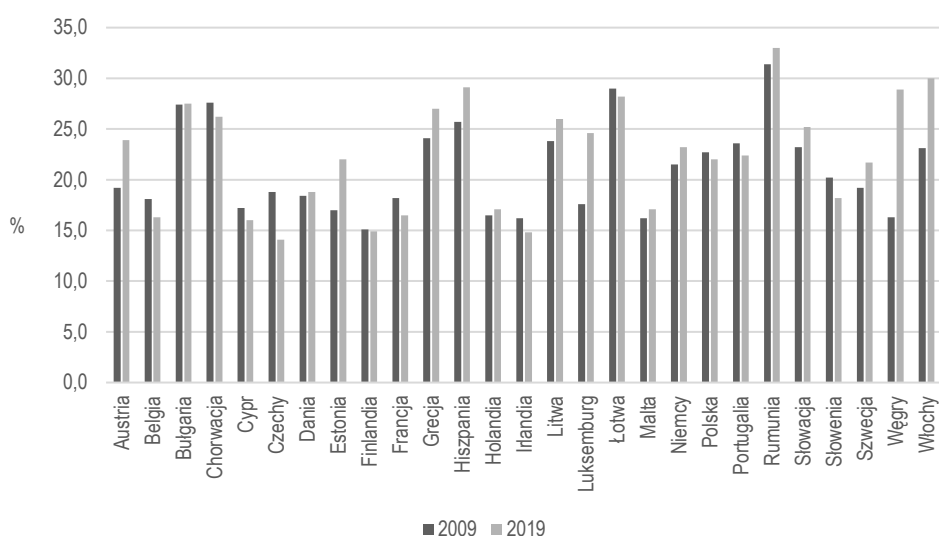

Rysunek 54. Względna luka zagrożenia ubóstwem (punkt odcięcia: 60% mediany dochodu ekwiwalentnego) w UE w latach 2009-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Kolejnym miernikiem ukazującym poziom nierówności jest względna luka zagrożenia ubóstwem. Wskaźnik ten pomaga określić ilościowo, jak biedni są ubodzy poprzez pokazanie odległość między medianą dochodów osób żyjących poniżej progu ubóstwa a samym progiem.

W latach 2009-2019 w UE przeciętna odległość między medianą ekwiwalentnego całkowitego dochodu netto osób poniżej progu zagrożenia ubóstwem a samym progiem zagrożenia ubóstwem ulegała niewielkim zmianom – średnia wartość wskaźnika kształtowała się na poziomie od 23,1% w 2009 i 2010 r. do 25,4% w 2015 i 2016 r. (rys. 54). Maksymalne wartości analizowanego wskaźnika w całym okresie badawczym obserwowano w Rumunii, a wartości minimalne w Finlandii. Największą rozpiętość między wartościami skrajnymi – 25 p.p. odnotowano w 2015 r.

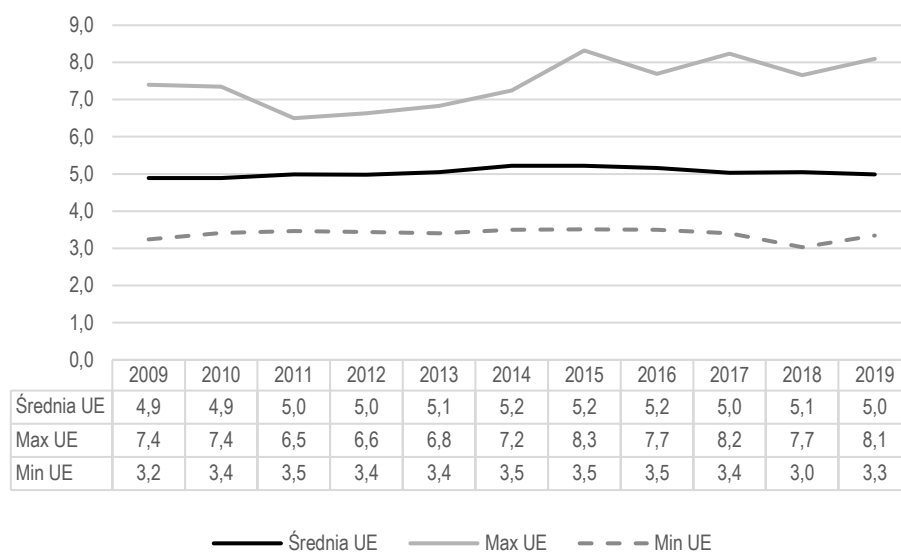
Rysunek 55. Względna luka zagrożenia ubóstwem (punkt odcięcia: 60% mediany dochodu ekwiwalentnego) w krajach UE w latach 2009 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2009 r. najniższe poziomy względnej luki zagrożenia ubóstwem (poniżej 17%) odnotowano w Finlandii, na Malcie, w Irlandii, na Węgrzech oraz w Holandii (rys. 55). Wskaźnik luki ubóstwa był również podobnie niski w Estonii (17%), na Cyprze (17,2%) oraz w Luksemburgu (17,6%). Natomiast najwyższa luka ubóstwa (powyżej 26%) obserwowana była w Rumunii, na Łotwie, w Chorwacji oraz w Bułgarii. Wartości przekraczające 20% zaobserwowano w ośmiu państwach (Hiszpania, Grecja, Litwa, Portugalia, Słowacja, Włochy, Polska, Niemcy).

W 2019 r. największą względną lukę ubóstwa miała ponownie Rumunia (33%), Włochy (30%) oraz Hiszpania (29,1%). Najmniejsza natomiast wystąpiła w Finlandii (14,9%), w Irlandii (14,8%) oraz w Czechach (14,1%). W Polsce luka ubóstwa zmniejszyła się z 22,7% do poziomu 22%.

Zestawiając 2019 r. z 2009 r., można zauważyć wzrost względnej średniej luki zagrożenia ubóstwem w trzynastu krajach unijnych, z tym że wzrost w czterech państwach (w Bułgarii, w Danii, w Holandii i na Malcie) był poniżej 1 p.p. W największym stopniu luka zagrożenia ubóstwem zwiększyła się na Węgrzech blisko 13 p.p. oraz we Włoszech 7 p.p. W pozostałych krajach UE przeciętna odległość między medianą ekwiwalentnego całkowitego dochodu netto osób poniżej progu zagrożenia ubóstwem a samym progiem zagrożenia ubóstwem ulegała spadkowi. Największe zmniejszenie się względnej luki zagrożeniem ubóstwem odnotowano w 2019 r. w Czechach 4,7 p.p. oraz na Słowenii o 2 p.p. (rys. 55).

Rysunek 56. Wskaźnik dystrybucji dochodów w UE w latach 2009-2019

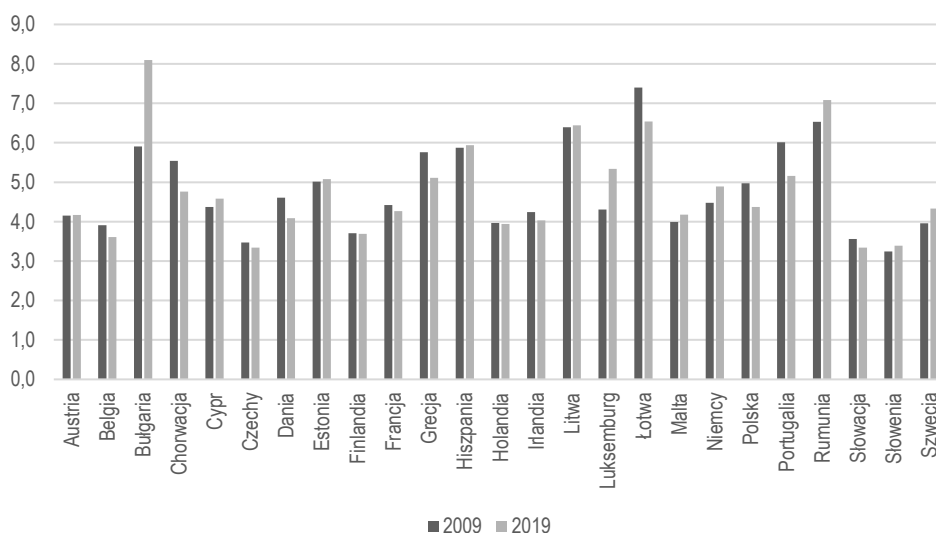
Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W latach 2009-2019 wśród ludności UE-27 istniały duże nierówności w rozkładzie dochodów: 20% ludności o najwyższym zrównoważonym dochodzie rozporządzalnym otrzymało od 4,9 do 5,2 razy wyższy dochód niż 20% ludności o najniższym dochodzie (rys. 56). W okresie badawczym wartości maksymalne wskaźnika

były ponad dwukrotnie wyższe niż wartości minimalne. Największa rozpiętość (bli-
sko 5) pomiędzy wartościami skrajnymi wystąpiła w 2015 i 2019 r.

Wskaźnik dystrybucji dochodów jest bardzo różny dla poszczególnych państw
członkowskich. W 2009 r. wynosił od 3,2 dla Słowenii, 3,5 dla Republiki Czeskiej
i dla Węgier, do 5,8 dla Grecji, 5,9 dla Bułgarii, 6,0 dla Hiszpanii i Portugalii, 6,3 dla
Litwy, 6,7 dla Rumunii oraz dla Łotwy 7,3 (rys. 57).

W 2019 r. najniższe wyniki wskaźnika odnotowano w Holandii, w Finlandii,
w Belgii, w Słowenii, w Czechach oraz w Słowacji, gdzie dochody „górných” 20%
ludności (o najwyższym ekwiwalentnym dochodzie do dyspozycji) były 4 razy wyż-
sze niż dochody „dolnych” 20% (o najniższym ekwiwalentnym dochodzie do dys-
pozycji). Natomiast najgorszą sytuację obserwowano w Rumunii i w Bułgarii, gdzie
wskaźnik przekroczył poziom 6,5. Polska charakteryzowała się podobnym pozio-
mem dystrybucji dochodów, jaka była przeciętnie w krajach Wspólnoty.

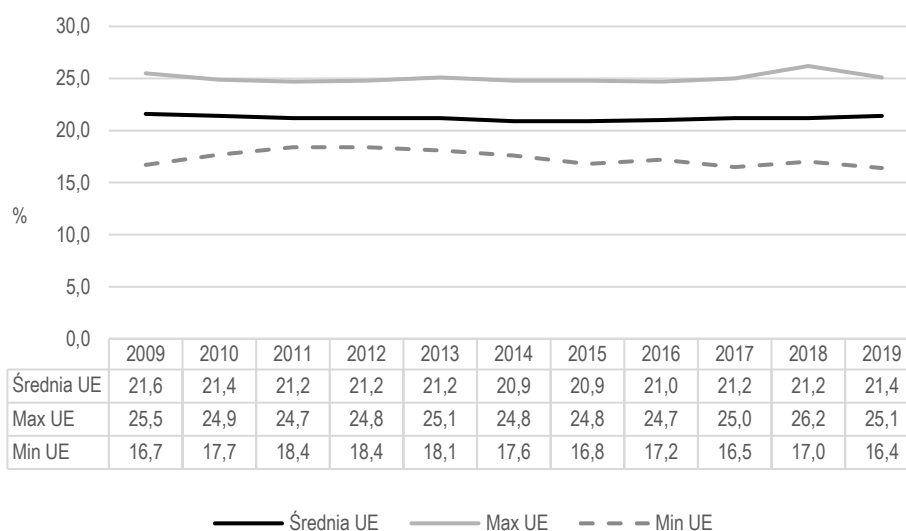
Rysunek 57. Wskaźnik dystrybucji dochodów w krajach UE w latach 2009 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Porównując 2009 r. z 2019 r., można zauważyć wzrost nierówności dochodo-
wych mierzonych wskaźnikiem dystrybucji dochodów w trzynastu krajach Wspól-
noty, w tym największy w Bułgarii o 2,2 punkty i w Luksemburgu o 1 punkt,
w jedenastu krajach spadek (największy 0,9 punktu w Portugalii i na Łotwie),

a w trzech – w Austrii, Finlandii, i Holandii – blisko ten sam poziom nierówności (rys. 57).

W latach 2009-2019 udział dochodów uzyskiwanych przez najbiedniejsze 40% populacji w całkowitym dochodzie rozporządzalnym w UE utrzymywał się na przeciętnym poziomie ok. 22% (rys. 58). Udział ten w przyjętym okresie badawczym charakteryzował się względną stabilnością i nie ulegał gwałtownym zmianom. Wartości minimalne analizowanego wskaźnika obserwowane były w czterech krajach Europy Wschodniej: na Łotwie i Litwie, w Rumunii oraz w Bułgarii. Najwyższy udział w dochodach 40% najbiedniejszej części populacji odnotowywano w poszczególnych latach na Słowenii, w Czechach i na Słowacji. Największa rozpiętość pomiędzy wartościami maksymalnymi i minimalnymi udziału dochodów uzyskiwanych przez najbiedniejsze 40% populacji w dochodzie rozporządzalnym na poziomie 9,2 p.p. wystąpiła w 2018 r.

Rysunek 58. Udział dochodów najbiedniejszych 40% populacji w dochodach w UE w latach 2009-2019 [w %]

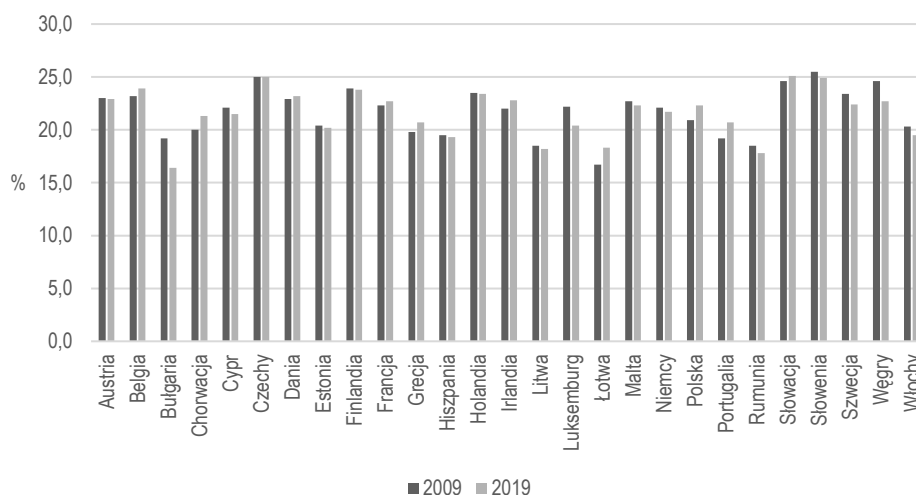
Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2009 r. w siedemnastu krajach UE (Węgry, Finlandia, Holandia, Szwecja, Belgia, Austria, Dania, Malta, Francja, Luksemburg, Cypr, Niemcy, Irlandia, Polska, Estonia, Włochy, Chorwacja) udział dochodów 40% najbiedniejszych stanowił ponad 20% dochodu rozporządzalnego osiąganego w danym kraju. W pozostałych

państwach udział ten kształtował się od 19,5% w Rumunii do 16,7% na Łotwie (rys. 59).

W 2019 r. w 21 z 27 państw członkowskich udział dochodów najbiedniejszych 40% populacji w dochodach ogółem osiągnął wartość powyżej 20%, w tym w Słowacji w Czechach powyżej 25%. Włochy, Hiszpania, Łotwa, Litwa, Rumunia oraz Bułgaria charakteryzowały się najniższym wskaźnikiem udziału dochodów.

Porównując 2019 r. z 2009 r., nie zaobserwowano zasadniczych różnic w poziomie analizowanego wskaźnika. W większości krajów nastąpił spadek udziału dochodów analizowanej subpopulacji w dochodach ogółem. Zmiany te wносиły od -0,1 p.p. w Holandii do -2,8 p.p. w Bułgarii. Wzrost wartości odnotowano na Łowie (1,6 p.p.), Portugalii (1,5 p.p.), w Polsce (1,4 p.p.), w Chorwacji (1,3 p.p.), w Grecji (0,9 p.p.), w Irlandii (0,8 p.p.), w Belgii (0,7 p.p.), w Słowacji (0,5 p.p.), we Francji (0,4 p.p.) oraz w Danii (0,3 p.p.). W Czechach udział dochodów najbiedniejszych w dochodach pozostał na tym samym poziomie 25%.

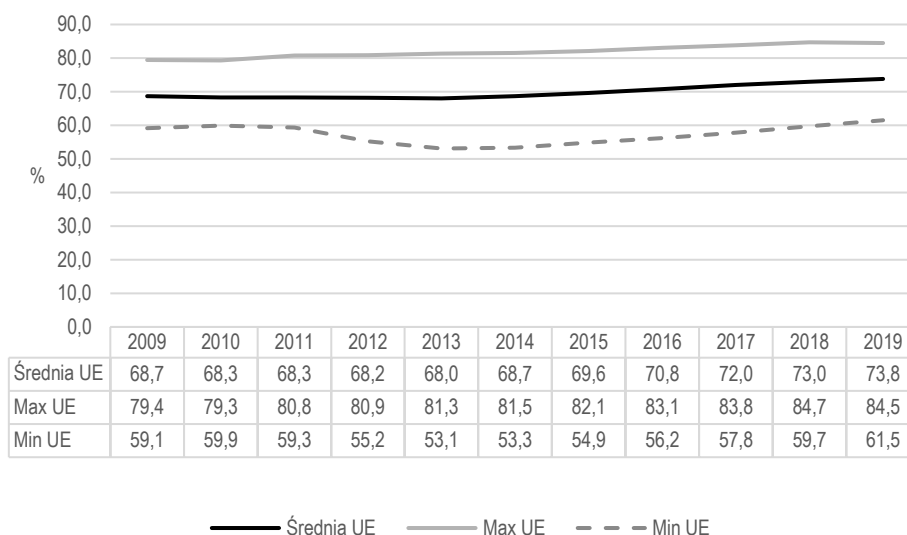

Rysunek 59. Udział dochodów najbiedniejszych 40% populacji w dochodach w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W latach 2009-2019 w UE-27 wskaźnik zatrudnienia osób w wieku od 20 do 64 lat, wynosił przeciętnie od 68 do 73,8% (rys. 60). Od 2013 r. wartość wskaźnika charakteryzowała się tendencją rosnącą. Ogólnie w latach 2009-2019 wskaźnik zatrudnienia wzrósł o 5,1 p.p. Za powyższą wartością średnią kryją się znaczne różnice

między wartościami maksymalnymi a minimalnymi. Rozpiętość pomiędzy wartościami skrajnymi od 2012 r. wynosiła ponad 25 p.p., co wynika w głównej mierze z ze spadku wartości minimalnych obserwowanych w latach 2013-2014 w Grecji.

Rysunek 60. Wskaźnik zatrudnienia w UE w latach 2009-2019 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

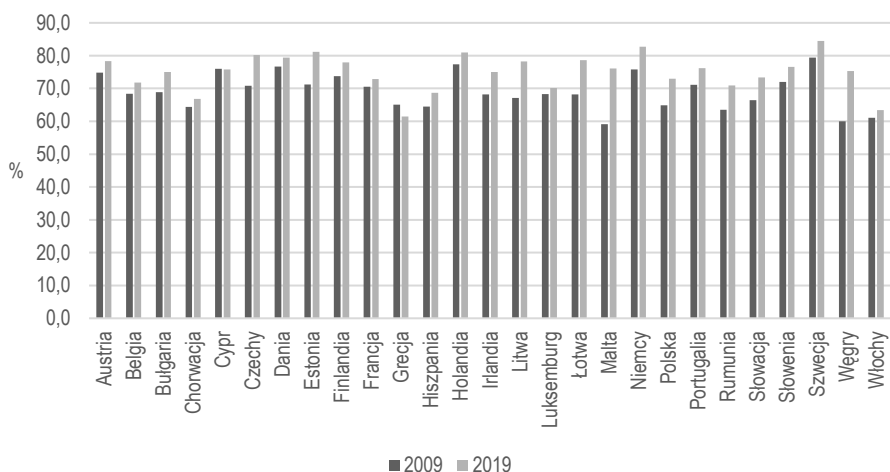
W 2009 r. w dwunastu krajach unijnych wskaźnik zatrudnienia kształtował się na poziomie powyżej 70%, w tym w pięciu przekroczył poziom 75% (Szwecja 79,4%, Holandia 77,4%, Dania 76,7%, Cypr 76%, Niemcy 75,8%) – rys. 61. Najniższe wartości wskaźnika odnotowano na Węgrzech 60% oraz na Malcie 59,1%. Polska z poziomem wskaźnika 64,9% znajdowała się na 20 pozycji w UE pod względem poziomu zatrudnienia.

W 2019 r. pięć państw członkowskich miało wskaźnik zatrudnienia powyżej 80% – Szwecja 84,5%, Niemcy 82,7%, Estonia 81,2%, Holandia 81% oraz Czechy 80,2%. Wysokie wartości odnotowano również w Danii 79,4%, na Łotwie 78,6%, w Austrii 78,3%, na Litwie 78,2% oraz w Finlandii 77,9%. Najniższe wartości wskaźnika zatrudnienia (poniżej 70%) zaobserwowano w czterech krajach Europy Południowej w Hiszpanii, w Chorwacji, we Włoszech oraz w Grecji.

W 2010 r. Rada Europejska przyjęła strategię „Europa 2020”, której jednym z celów jest zwiększenie do 2020 r. wskaźnika zatrudnienia ludności w wieku 20-64

lat do co najmniej 75%²³⁰. W 2019 r. UE-27 jako całość nie osiągnęła celu, 17 państw członkowskich UE osiągnęło lub nawet przekroczyło cel strategii „Europa 2020”. Do państw tych należą trzy państwa nordyckie: Szwecja, Dania i Finlandia, trzy państwa bałtyckie: Estonia, Litwa and Łotwa, jak również Holandia, Niemcy, Czechy, Słowenia, Portugalia, Cypr, Węgry, Malta, Irlandia, Austria i Bułgaria (rys. 61).

Porównując 2019 r. z 2009 r. widać, że 25 państw UE-27 odnotowało stabilny wzrost wskaźnika zatrudnienia. Największe zmiany na plus wystąpiły na Malcie (17 p.p.) oraz na Węgrzech (15,3 p.p.), a najmniejsze we Włoszech (2,3 p.p.) oraz we Francji (2,4 p.p.). Grecja i Cypr to dwa kraje unijne, gdzie na przestrzeni okresu badawczego odnotowano spadek wskaźnika zatrudnienia odpowiednio o 3,6 i 0,2 p.p.

Rysunek 61. Wskaźnik zatrudnienia w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]

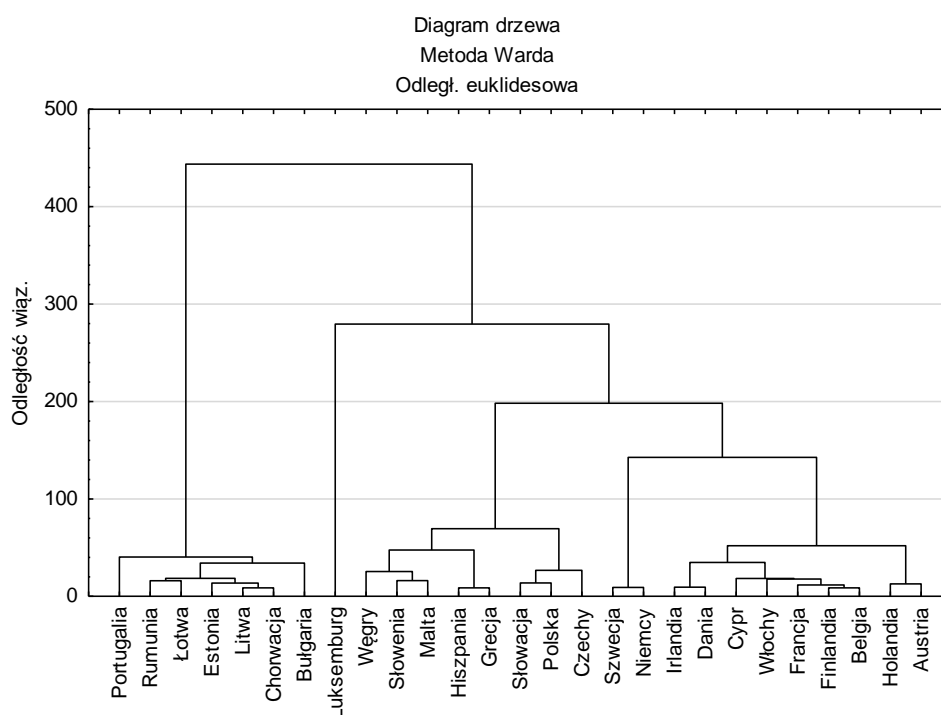
Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Kraje UE (EU-27) pogrupowano metodą Warda, co pozwoliło określić najbardziej podobne do siebie państwa pod względem wyznaczonych cech diagnostycznych. Zbadano zdolność dyskryminacyjną zmiennych oraz ich pojemność, czyli stopień skorelowania z innymi zmiennymi. W wyniku procedury badawczej wyjściowy zestaw cech diagnostycznych w obydwu latach zredukowano o jeden wskaźnik –

²³⁰ Europa 2020: strategia Unii Europejskiej na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia, <http://publications.europa.eu/resource/cellar>, (dostęp: 20.07.2021).

dystrybucję dochodu. Miernik ten wykazywał wysoki poziom skorelowania ($r_{xy} > 0,7$) ze względną medianą zagrożenia ubóstwem oraz udziałem w dochodach najbiedniejszej 40% populacji.

Dendrogram stopnia podobieństwa państw sporządzony ze względu na poziom nierówności w 2009 r. wykazał trzy skupienia państw oraz jeden kraj odstający od pozostałych (rys. 62). W tabeli 20 podano średnie wartości uwzględnionych zmiennych w poszczególnych grupach.

Rysunek 62. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2009 r. ze względu na poziom nierówności metodą Warda

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Pierwsze wydzielenie stworzyły trzy kraje bałtyckie: Łotwa, Litwa, Estonia oraz kraje Europy Południowej: Portugalia, Rumunia, Chorwacja i Bułgaria. To jedna z najgorszych agregacji w kontekście użytych wskaźników. Wpływ na strukturę tego skupienia wykazały niekorzystne wartości cech, z czego zwłaszcza dwie charakterystyki wykazywały niepokojąco niski poziom (PKB *per capita* w PPS oraz dochód do dyspozycji brutto gospodarstw domowych *per capita* w PPS). Ponadto w grupie

tej względna luka zagrożenia ubóstwem była najwyższa ze wszystkich wyróżnionych skupień (tab. 20).

Cechą charakterystyczną grupy 3. obejmującej jedenaście państw (Szwecja, Niemcy, Irlandia, Dania, Cypr, Francja, Finlandia, Belgia, Holandia, Włochy, Austria) był wysoki poziom PKB *per capita* – we wszystkich krajach kształtował się powyżej średniej UE-27. Ponadto w krajach tych poziom dochodu do dyspozycji *per capita*, a także wskaźnik zatrudnienia osiągał równie wysokie wartości. Kraje wchodzące w skład tego skupienia charakteryzowały się ponadto najmniejszą luką zagrożenia ubóstwem.

Tabela 20. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników nierówności metodą Warda w 2009 r.

Charakterystyka skupienia	Skupienie 1	Skupienie 2	Skupienie 3	Skupienie 4
Skład skupienia	Portugalia, Rumunia, Łotwa, Litwa, Estonia, Chorwacja, Bułgaria	Węgry, Słowenia, Malta, Grecja, Hiszpania, Słowacja, Polska, Czechy	Szwecja, Niemcy Irlandia, Dania, Cypr, Francja, Finlandia, Belgia, Holandia, Austria, Włochy	Luksemburg
PKB <i>per capita</i> w PPS	59,6	81,3	122,1	258,0
Dochód do dyspozycji brutto <i>per capita</i> w PPS	55,9	99,0	102,7	161,0
Względna średnia luka zagrożenia ubóstwem	25,7	20,9	18,0	17,6
Udział w dochodach najbiedniejszych 40% populacji	18,9	22,8	22,8	22,2
Wskaźnik zatrudnienia	67,8	65,3	74,1	68,3

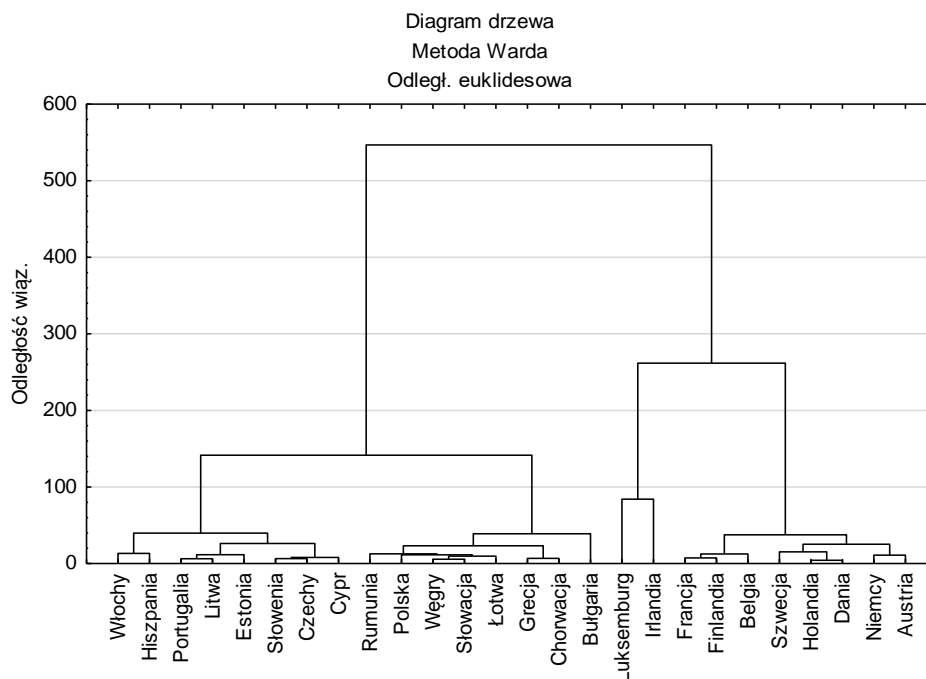
Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W skład grupy 2. wyszło osiem państw: Węgry, Słowenia, Malta, Grecja, Hiszpania, Słowacja, Polska, Czechy. W rankingu państw członkowskich kraje te pod względem poziomu zatrudnienia zajmują ostatnie miejsca. Wskaźnik zatrudnienia wahał się w tej grupie od 72% na Słowenii do 59,1% na Malcie. Pozostałe wskaźniki kształtowały się pomiędzy grupą 1. a 3.

Krajem, który nie został przyporządkowany do żadnego skupienia, jest Luksemburg. Za dystans dzielący ten kraj od pozostałych państw Unii odpowiada bardzo wysoki poziom PKB *per capita* i poziom dochodu do dyspozycji brutto gospodarstw domowych *per capita*, skorygowane, wyrażone w PPS.

Proces grupowania krajów członkowskich UE-27 w 2019 r. wyodrębnił 4. skupienia łączące kraje o najlepszej, średniej i najgorszej sytuacji pod względem analizowanych kryteriów (rys. 63). Grupa 1. obejmująca Rumunię, Polskę, Węgry, Sło-

wację, Łotwę Grecję, Chorwację oraz Bułgarię charakteryzuje się: najniższym poziomem PKB i dochodem do dyspozycji *per capita* w PPS, najmniejszym udziałem dochodów najbiedniejszych 40% populacji w dochodach oraz niskim wskaźnikiem zatrudnienia. Skupienie pierwsze objęło zatem kraje wykazujące na ogół najwyższe nierówności w świetle przyjętych zmiennych diagnostycznych (tab. 21).

Rysunek 63. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2019 r. ze względu na poziom nierówności metodą Warda

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Skupienie 2. obejmujące siedem państw (Portugalia, Włochy, Litwa, Estonia, Słowenia, Czechy, Cypr) charakteryzowało się umiarkowanymi wartościami analizowanych wskaźników. W większości analizowane miary plasowały się pomiędzy skupieniem pierwszym a trzecim.

Do grupy krajów charakteryzujących się najniższym poziomem nierówności zalicza się skupienie 3. i 4. Dwa państwa z grupy 4. (Luksemburg, Irlandia) odznaczały się znacząco najwyższym w całej UE-27 poziomem dochodu i PKB *per capita*. Natomiast Szwecja, Niemcy, Dania, Francja, Finlandia, Belgia, Holandia, Austria to

kraje zaliczone do grupy trzeciej wyróżniającej się najniższym poziomem luki zagrożenia ubóstwem. Ponadto w państwach tych udział dochodów 40% najbiedniejszej populacji ludności w dochodach oraz wskaźnik zatrudnienia był najwyższy.

Tabela 21. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników nierówności metodą Warda w 2019 r.

Charakterystyka skupienia	Skupienie 1	Skupienie 2	Skupienie 3	Skupienie 4
Skład skupienia	Rumunia, Polska, Węgry, Słowacja, Łotwa, Grecja, Chorwacja, Bułgaria	Portugalia, Włochy, Litwa, Estonia, Słowenia, Czechy, Cypr	Szwecja, Niemcy, Dania, Francja, Finlandia, Belgia, Holandia, Austria	Luksemburg, Irlandia
PKB <i>per capita</i> w PPS	67,3	87,9	115,0	226,0
Dochód do dyspozycji brutto <i>per capita</i> w PPS	66,0	85,8	111,4	121,5
Względna średnia luka zagrożenia ubóstwem	27,3	22,2	18,5	19,7
Udział w dochodach najbiedniejszych 40% populacji	20,6	21,2	23,2	21,6
Wskaźnik zatrudnienia	71,8	75,0	78,7	72,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W 2019 r. w porównaniu do 2009 r. widoczna jest pewna dwubiegunowa zmiana kształtowania się zjawiska nierówności w krajach UE-27. Utrwalił się i pogłębił podział zarówno w przypadku korzystnych, jak i niekorzystnych tendencji. Niski poziom nierówności pozostał w krajach Europy Zachodniej i Północnej. Wzrósł stan zagrożenia ubóstwem w krajach śródziemnomorskich, które utworzyły spójną agregację z państwami nadbałtyckimi. Zauważalne jest nasilające się zjawisko heterogeniczności w Europie Zachodniej i Środkowo-Wschodniej.

Rozdział 5. RANKING PAŃSTW UE Z WYKORZYSTANIEM METODY PORZĄDKO- WANIA LINIOWEGO – TOPSIS

W celu ustalenia kolejności krajów UE-26²³¹ ze względu na poziom rozwoju społecznego dokonano porządkowania liniowego przy wykorzystaniu metody TOPSIS. W pierwszym etapie badań dokonano wyboru cech opisujących kraje UE w zakresie zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym. Na podstawie analizy merytorycznej wstępnie przyjęto do badań 31 potencjalnych cech diagnostycznych (tab. 22). Wskaźniki zostały dobrane tak, aby według kryteriów formalnych i merytorycznych były najważniejsze z punktu widzenia prowadzonych badań, spełniały odpowiednie własności statystyczne takie jak: uniwersalność, porównywalność, słabe skorelowanie zmiennych ze sobą oraz odpowiednie zróżnicowanie²³².

W celu eliminacji zmiennych nadmiernie skorelowanych wyznaczono macierz współczynników korelacji między przyjętymi zmiennymi. Na podstawie analizy do dalszych badań usunięto zmienne: $x_2, x_3, x_7, x_8, x_9, x_{12}, x_{13}, x_{16}, x_{18}, x_{26}, x_{28}, x_{29}, x_{30}$. Z tytułu niewielkiego stopnia zróżnicowania odrzucono zmienną x_{31} . W rezultacie, do badania przyjęto 17 cech, z których sześć uznano za stymulanty, natomiast jedenaście za destymulanty. Dla wszystkich zmiennych przyjęto takie same wagi.

W kolejnym etapie badania wartości cech poddano normalizacji. Następnie ustalono wzorzec, przyjmując wartości maksymalne cech w zbiorze stymulant i wartości minimalne w zbiorze destymulant oraz antywzorzec, który stanowiły wartości minimalne stymulant i maksymalne destymulant. Obliczone odległości od wzorca i antywzorca rozwoju stanowiły podstawę do obliczenia wartości cechy syntetycznej – syntetycznego miernika poziomu rozwoju społecznego dla krajów UE-26.

²³¹ Ze względu na brak kompletnych danych dla przyjętego okresu badawczego z badania została usunięta Malta.

²³² E. Roszkowska, M. Filipowicz-Chomko, (2016): *Ocena, rozwoju społecznego województw Polski w latach 2005 oraz 2013 w kontekście realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem metody TOPSIS*, *Ekonomia i Środowisko*, 2(57), s. 138.

Tabela 22. Wskaźniki statystyczne dotyczące zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym przyjęte w badaniu

SYMBOL CECHY	NAZWA CECHY	CHARAKTER CECHY*
UBÓSTWO		
X ₁	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	D
X ₂	Ubóstwo dochodowe	D
X ₃	Deprywacja materialna	D
X ₄	Niska intensywność pracy	D
X ₅	Ubóstwo pracujących	D
X ₆	Mieszkania o złym stanie	D
X ₇	Ludność bez sanitariatów	D
X ₈	Ludność niezdolna do odpowiedniego ogrzania domu	D
X ₉	Ludność żyjąca w przeludnionych mieszkaniach	D
EDUKACJA		
X ₁₀	Osoby przedwcześnie kończące edukację i szkolenia	D
X ₁₁	Osoby z wyższym wykształceniem	S
X ₁₂	Odsetek osób o słabych osiągnięciach w czytaniu	D
X ₁₃	Odsetek osób o słabych osiągnięciach w matematyce	D
X ₁₄	Odsetek osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych	D
X ₁₅	Odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym	S
ZDROWIE I DOBRE SAMOPOCZUCIE		
X ₁₆	Oczekiwana długość życia w chwili narodzin (HLY)	S
X ₁₇	Własna ocena stanu zdrowia	S
X ₁₈	Niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki medycznej według subiektywnej oceny	D
X ₁₉	Ludność mieszkająca w gospodarstwach domowych uznająca, że cierpi z powodu hałasu	D
X ₂₀	Narażenie na zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym	D
RÓWNOŚĆ PŁCI		
X ₂₁	Luka płacowa	D
X ₂₂	Luka w zatrudnieniu	D
X ₂₃	Ludność nieaktywna zawodowo z powodu obowiązków opiekuńczych według płci	D
X ₂₄	Miejsca zajmowane przez kobiety w parlamentach i rządach krajowych	S
X ₂₅	Stanowiska zajmowane przez kobiety na wyższych stanowiskach kierowniczych	S
REDUKCJA NIERÓWNOŚCI		
X ₂₆	PKB <i>per capita</i> skorygowany siłą nabywczą (PPS)	S
X ₂₇	Skorygowany dochód do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę (PPS)	S
X ₂₈	Względna mediana zagrożenia ubóstwem	D
X ₂₉	Dystrybucja dochodu	D
X ₃₀	Udział w dochodach najbardziejniejszej 40% populacji	D
X ₃₁	Wskaźnik zatrudnienia	S

* D – destymulanta, S – stymulanta

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

W wyniku przeprowadzonych obliczeń, w tabeli 23 oraz na rysunku 64 zamieszczono wartości wskaźnika syntetycznego (Si) określającego poziom zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym, a także określono ranking państw UE-26 w 2009 i 2019 r.

Tabela 23. Klasyfikacja typologiczna państw UE-26 ze względu poziom zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym na podstawie wartości miernika syntetycznego TOPSIS w latach 2009 i 2019

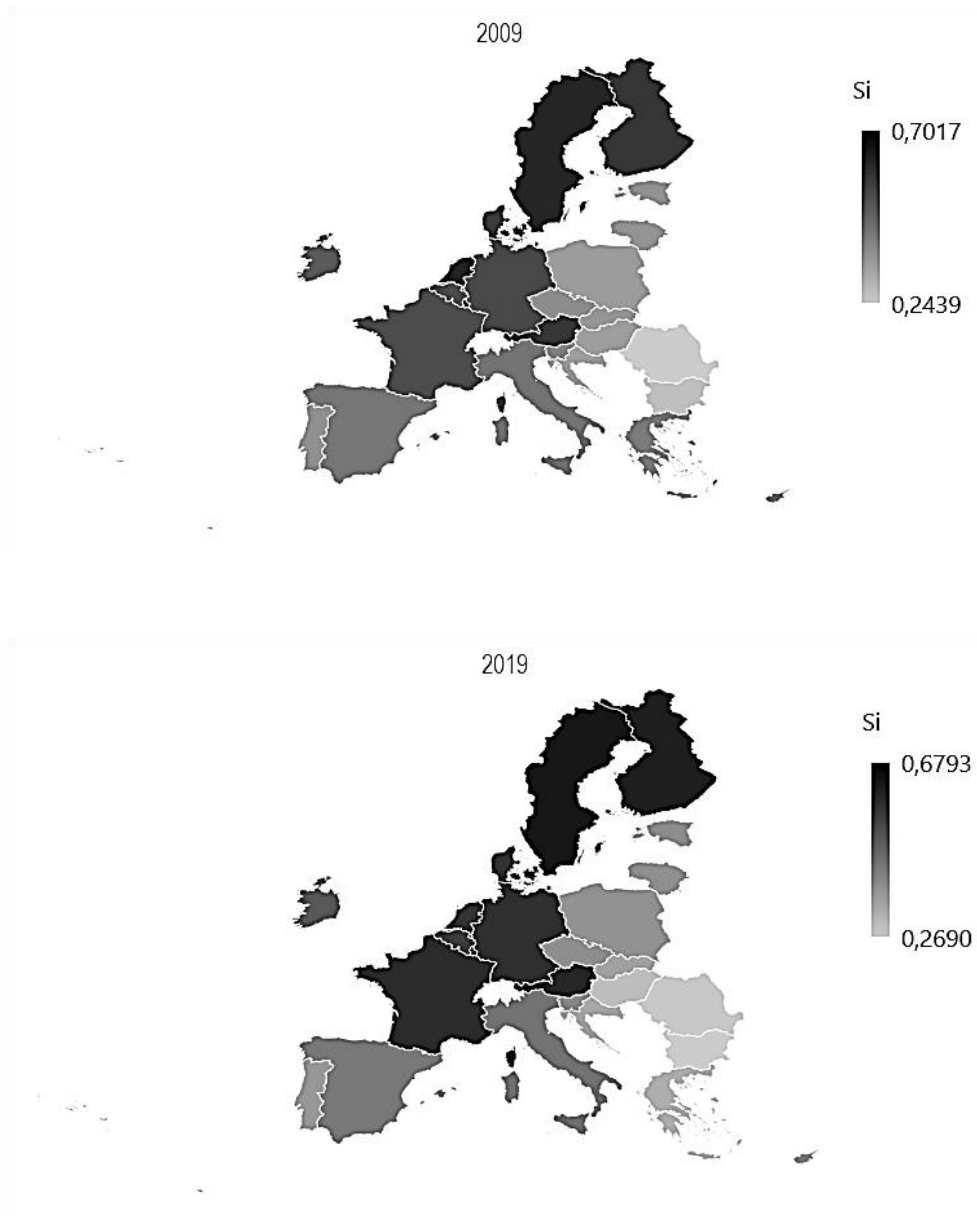
2009				2019				
RANGA	KRAJ	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA SYNTETYCZNEGO (Si)	GRUPA TYPOLOGICZNA	RANGA	KRAJ	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA SYNTETYCZNEGO (Si)	GRUPA TYPOLOGICZNA	ZMIANA W RANKINGU 2019/2009
1.	Luksemburg	0,7017	I.	1.	Luksemburg	0,6793	I.	bz.
2.	Holandia	0,6201		2.	Szwecja	0,6331		↑ 1
3.	Szwecja	0,6166		3.	Finlandia	0,6179		↑ 1
4.	Finlandia	0,5807		4.	Austria	0,6000		↑ 1
5.	Austria	0,5785		5.	Francja	0,5911		↑ 4
6.	Dania	0,5657		6.	Niemcy	0,5837		↑ 1
7.	Niemcy	0,5385	II.	7.	Dania	0,5736	II.	↑ 1
8.	Belgia	0,5291		8.	Holandia	0,5736		↓ 6
9.	Francja	0,5279		9.	Belgia	0,5565		↓ 1
10.	Irlandia	0,4974		10.	Irlandia	0,4998		bz.
11.	Cypr	0,4440	III.	11.	Włochy	0,4482	III.	↑ 1
12.	Włochy	0,4411		12.	Hiszpania	0,4369		↑ 1
13.	Hiszpania	0,4336		13.	Słowenia	0,4077		↓ 2
14.	Grecja	0,4232		14.	Cypr	0,4008		↓ 3
15.	Słowenia	0,4107		15.	Czechy	0,3937		↑ 1
16.	Czechy	0,3861		16.	Estonia	0,3928		↑ 2
17.	Portugalia	0,3773		17.	Litwa	0,3893		↑ 2
18.	Estonia	0,3722		18.	Polska	0,3861		↑ 3
19.	Litwa	0,3669		19.	Portugalia	0,3744		↓ 1
20.	Słowacja	0,3660		20.	Słowacja	0,3544		bz.
21.	Polska	0,3516		21.	Łotwa	0,3443		↑ 3
22.	Węgry	0,3473		22.	Chorwacja	0,3412		↑ 1
23.	Chorwacja	0,3433		23.	Grecja	0,3280		↓ 9
a24.	Łotwa	0,3263	IV.	24.	Węgry	0,2997	IV.	↓ 2
25.	Bulgaria	0,2739		25.	Rumunia	0,2775		↑ 1
26.	Rumunia	0,2439		26.	Bulgaria	0,2690		↓ 1

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Syntetyczny wskaźnik zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym przyjmuje wartości z przedziału [0,2439; 0,7017] dla 2009 r. oraz z przedziału [0,2690; 0,6793] dla 2019 r.

W 2009 r. w rankingu najlepszą pozycję (**I klasa**) zajmowało sześć krajów Wspólnoty: Luksemburg, Szwecja, Holandia, Austria, Finlandia oraz Dania. Państwa te charakteryzowały się najwyższym poziomem skorygowanego dochodu do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę (zmienna x_{27}) – przeciętny poziom dochodu w tych krajach przekroczył 123% średniego poziomu unijnego. Jednocześnie w państwach tych wskaźniki zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (zmienna x_1) oraz udział mieszkań o złym stanie (zmienna x_6) osiągnęły najniższą wartość – odpowiednio 17,4 i 11%. W państwach tych także dwa wskaźniki monitorujące równość płci tj. odsetek miejsc zajmowanych w parlamencie przez kobiety (zmienna x_{24}) oraz udział kobiet na stanowiskach wyższych kierowniczych (zmienna x_{25}), osiągnęły najwyższe wartości w całej Unii. Cechą tej klasy państw jest także najwyższy przeciętny odsetek osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia (zmienna x_{17}) – 73,5% oraz najniższy udział ludności narażonej na zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym (zmienna x_{20}) – 13%. W obszarze edukacji kraje z tej grupy odznaczają się także najniższym odsetkiem osób przedwcześnie kończących edukację i szkolenia – zmienna x_{10} (9,4%), odsetkiem osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych – zmienna x_{14} – (15,7%), a także najwyższym udziałem osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym – zmienna x_{15} – (21%) – tab. 24.

Klasa II., do której należą państwa o średnio wyższym poziomie rozwoju społecznego, (na co wskazuje poziom miernika syntetycznego oscylującego w granicach 0,5385-0,4974), obejmuje: Niemcy, Belgię, Francję oraz Irlandię (tab.13). Grupę tę odróżnia od klasy pierwszej nieco niższy poziom skorygowanego dochodu do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę wyrażony w standardzie siły nabywczej (x_1) – 114% oraz niższe poziomy wskaźników równości płci (x_{23} - x_{25}). Kraje należące do klasy wyróżniają się także najwyższym w całej Unii wskaźnikiem niskiej intensywności pracy (x_4) – 12% oraz najniższym w całym zestawieniu średnim poziomem ubóstwa pracujących (x_5) – ponad 5,8%. W krajach tych można zauważyć także istotnie najwyższy odsetek osób z wykształceniem wyższym (x_{11}) ponad 40% ludności – tab. 24.

Rysunek 64. Delimitacja przestrzenna zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym w krajach UE (UE-26) w 2009 i 2019 r.

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Rozwój społeczny w **klasie III** ze względu na wartość miernika S_i można uznać za średni niższy (tab. 23). W skład tej grupy weszło trzynaście państw unijnych – sześć krajów Europy Południowej: Cypr, Włochy, Hiszpania, Grecja, Portugalia, Chorwacja oraz siedem krajów Europy Środkowo Wschodniej: Słowenia, Czechy, Estonia, Litwa, Słowacja, Polska, Węgry. W grupie tej skorygowany dochód do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę (x_{27}) jest o ponad 44 i 35 p.p. niższy niż grupie pierwszej i drugiej. W krajach tych można zauważyć również istotnie niższy niż w dwóch pierwszych grupach poziom luki w zatrudnieniu (x_{22}), czy procent ludności biernej zawodowo ze względu na sprawowanie opieki nad innymi osobami (x_{23}). Klasa III charakteryzuje się także najniższym odsetkiem stanowisk kierowniczych zajmowanych przez kobiety (x_{25}) – 9,7% oraz najmniejszą liczbą osób oceniających swoje zdrowie jako dobre lub bardzo dobre (x_{17}).

Klasa IV charakteryzuje się najniższym poziomem rozwoju społecznego w UE (wartość miernika syntetycznego poniżej 0,3433). W skład tej grupy wchodziły tylko trzy państwa – Bułgaria, Rumunia oraz Łotwa. Kraje te pod kątem wszystkich badanych cech osiągają najłabsze wyniki. Skorygowany dochód do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę (x_{27}) stanowił przeciętnie 40% średniej unijnej, wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (x_1) wynosił ponad 42% a poziom ubóstwa pracujących (x_5) wynosił blisko 12%. Mieszkańcy tych krajów w najwyższym stopniu narażeni byli na zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym (x_{20}) oraz wysoki hałas w miejscu zamieszkania (x_{19}). Jednocześnie w państwach tych obserwowano najniższy poziom luki płacowej (x_{21}) i luki w zatrudnieniu (x_{22}). Klasa ta jest najmniej zróżnicowana pod względem obranych cech (tab. 24).

Rok 2019 przyniósł zmiany w rankingu krajów UE. Do **I klasy** ($S_i > 0,5565$) zaklasyfikowano osiem państw: Luksemburg, Szwecję, Finlandię, Austrię, Francję, Niemcy, Danię oraz Holandię (rys. 64). Grupa ta charakteryzuje się najwyższym poziomem rozwoju społecznego w UE-26. Wskazuje na to ponad 2-krotnie wyższy w porównaniu do klasy IV poziom dochodów do dyspozycji brutto gospodarstw domowych w PPS (x_{27}) oraz najmniejsze zagrożenie ubóstwem i wykluczeniem społecznym (x_1) – 17,5% – blisko 11 p.p. niższe niż w klasie IV. Ponadto w klasie I luka w zatrudnieniu (x_{22}) była najmniejsza w całym zestawieniu państw (7,1%). Państwa z tej klasy odznaczały się także najwyższym udziałem kobiet w parlamencie (x_{24}) oraz odsetkiem kobiet zatrudnionych na wyższych stanowiskach kierowniczych (x_{25}) – odpowiednio 38 i 32,6% (tab. 25).

Rozwój społeczny w **klasie II** ze względu na wartość miernika syntetycznego na poziomie 0,4998-0,5565 należy uznać za średni-wyższy. Grupa ta obejmuje jedynie dwa państwa: Belgię i Irlandię. Kraje te na tle innych grup odznaczają się najwyższym odsetkiem ludności biernej zawodowo ze względu na opiekę nad innymi osobami (x_{23}) – 27,1%, odsetkiem osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia (x_{17}) – 79% oraz odsetkiem osób z wyższym wykształceniem (x_{11}) – ponad 51%. Jednocześnie w państwach tych luka płacowa (x_{21}), ubóstwo osób pracujących (x_5) oraz odsetek osób przedwcześnie kończących edukację i szkolenia (x_{10}) osiągnęły najniższe poziomy w całym rankingu.

W najbardziej licznej **grupie III** (o średnio-niższym poziomie rozwoju) znalazło się dwanaście krajów Wspólnoty Europejskiej – Włochy, Hiszpania, Słowenia, Cypr, Czechy, Estonia, Litwa, Polska, Portugalia, Słowacja, Łotwa oraz Chorwacja. Kraje te odróżnia od dwóch poprzednich klas znacznie niższy poziom dochodu do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę korygowanego siłą nabywczą (x_{27}) – wszystkie kraje odnotowały w 2019 r. poziom poniżej średniej UE, wyższy poziom zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym (x_1) – 21,4% oraz poziom ubóstwa wśród osób pracujących (x_5) – 7,9%. Klasę te cechowały również najniższe poziomy odsetka osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia (x_{17}) – 61,9% oraz niskiej intensywności pracy (x_4) – 6,9% (tab. 25).

Klasa IV o niskim poziomie miernika syntetycznego obejmuje Grecję, Węgry, Rumunię oraz Bułgarię. Kraje te odznaczają się najgorszymi wynikami w całej UE (UE-26) pod względem rozwoju społecznego. Świadczy o tym najniższym poziom korygowanego dochodu do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę (x_{27}) – 64%, najmniejszy udział miejsc zajmowanych przez kobiety w parlamentach narodowych (x_{24}) oraz obejmujących stanowiska kierownicze (x_{25}), a także najniższy odsetek osób legitymizujących się wykształceniem wyższym (x_{11}). Ponadto w państwach tych luka w zatrudnieniu (x_{22}), wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (x_1), ubóstwo pracujących (x_5), odsetek osób przedwcześnie kończących edukację i szkolenia (x_{10}) oraz odsetek osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych (x_{14}) osiągają najwyższe poziomy.

Tabela 24. Międzyklasowe zróżnicowanie ze względu na wybrane zmienne w 2009 r.

GRUPA TYPOLOGICZNA	STATYSTYKI OPISOWE	ZMIENNE DIAGNOSTYCZNE																
		X1	X4	X5	X6	X10	X11	X14	X15	X17	X19	X20	X21	X22	X23	X24	X25	X27
I.	Średnia	17,4	7,9	6,7	11,0	9,4	37,2	15,7	20,1	73,6	19,3	13,1	17,6	9,2	15,3	35,2	15,5	123,5
	Minimum	15,1	6,3	3,7	4,9	7,0	21,0	6,0	13,8	69,0	14,3	7,4	9,2	2,3	4,3	20,0	2,7	105,0
	Maksimum	19,1	8,8	10,0	17,5	11,5	44,5	23,7	31,4	78,2	25,3	18,9	24,3	17,5	29,5	46,4	26,8	161,0
	Odchylenie standardowe	1,3	1,0	2,3	5,2	1,9	8,4	5,9	6,7	3,8	4,2	5,3	5,1	5,7	10,1	9,8	9,3	20,3
	Współczynnik zmienności	7,6	12,6	34,2	46,9	19,8	22,5	37,8	33,3	5,2	21,5	40,5	29,1	62,4	66,4	27,9	60,3	16,4
II.	Średnia	21,1	12,9	5,8	13,8	11,6	40,1	16,8	6,9	72,7	18,6	16,2	15,1	10,7	11,0	26,9	9,8	114,3
	Minimum	18,5	8,4	4,6	12,6	11,1	25,7	14,8	5,7	65,2	10,4	11,1	10,1	9,4	1,8	16,3	7,6	104,0
	Maksimum	25,7	20,0	6,8	15,2	12,4	49,1	19,3	8,0	83,4	25,8	18,9	22,6	12,2	20,4	39,8	12,9	121,0
	Odchylenie standardowe	3,2	5,0	1,1	1,1	0,6	10,0	2,2	1,0	7,9	6,3	3,5	5,4	1,2	10,0	10,8	2,4	7,2
	Współczynnik zmienności	15,0	38,8	18,1	8,2	5,4	25,1	13,0	14,0	10,9	33,9	21,7	35,7	11,1	91,5	40,0	24,3	6,3
III.	Średnia	24,5	7,4	8,3	19,3	12,8	30,3	18,5	6,6	59,8	19,6	18,7	14,2	13,3	23,4	19,5	9,7	79,4
	Minimum	14,0	4,0	3,2	6,6	4,9	20,2	8,3	3,0	47,8	12,2	6,2	-0,9	-0,4	10,7	11,2	3,3	59,0
	Maksimum	31,1	13,9	13,8	30,6	30,9	47,8	38,0	14,8	75,7	30,6	30,0	26,6	25,6	46,2	33,8	18,2	111,0
	Odchylenie standardowe	5,1	2,7	3,2	6,2	9,2	9,5	7,1	3,6	9,8	5,6	6,7	8,2	7,5	9,2	6,6	5,0	19,2
	Współczynnik zmienności	20,7	35,9	38,0	31,8	71,4	31,5	38,3	55,2	16,3	28,7	35,8	57,9	56,0	39,5	33,9	51,1	24,2
IV.	Średnia	42,4	7,5	11,9	23,8	15,2	26,0	31,6	3,0	59,9	23,5	19,8	11,3	8,2	18,8	17,8	15,3	47,0
	Minimum	37,9	6,9	7,4	21,7	14,3	19,5	14,7	1,6	46,1	16,2	15,8	7,4	0,3	16,3	9,8	11,7	40,0
	Maksimum	46,2	8,1	17,4	25,9	16,6	31,6	41,4	5,6	68,3	35,1	24,7	13,3	14,4	21,0	22,0	17,2	53,0
	Odchylenie standardowe	4,2	0,6	5,1	2,1	1,2	6,1	14,7	2,3	12,0	10,1	4,5	3,4	7,2	2,4	7,0	3,2	6,6
	Współczynnik zmienności	9,9	8,1	42,9	8,8	8,1	23,5	46,5	75,1	20,1	43,1	22,7	29,7	88,1	12,6	39,0	20,5	14,0

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Tabela 25. Międzyklasowe zróżnicowanie ze względu na wybrane zmienne w 2019 r.

GRUPA TYPOLOGICZNA	STATYSTYKI OPISOWE	ZMIENNE DIAGNOSTYCZNE																
		X1	X4	X5	X6	X10	X11	X14	X15	X17	X19	X20	X21	X22	X23	X24	X25	X27
I.	Średnia	17,5	8,5	7,2	11,1	8,1	45,7	19,9	21,2	70,6	20,0	9,4	14,2	7,1	12,4	38,1	32,6	118,5
	Minimum	15,6	7,5	2,9	4,1	6,5	33,3	12,9	8,2	65,5	12,8	5,1	1,3	2,7	4,9	28,3	13,1	107,0
	Maksimum	20,6	9,7	12,1	15,4	10,3	56,1	26,8	34,3	76,0	26,6	12,0	19,9	9,3	19,3	47,6	45,2	147,0
	Odchylenie standardowe	1,6	0,9	2,6	4,1	1,3	6,8	3,8	8,2	3,7	4,6	2,5	5,9	2,3	5,3	6,7	9,1	13,3
	Współczynnik zmienności	9,1	10,2	36,1	36,5	16,6	14,8	19,3	38,7	5,2	23,1	26,6	41,2	32,6	43,0	17,5	28,0	11,2
II.	Średnia	20,1	13,0	4,6	14,6	6,8	51,4	18,5	10,4	79,0	12,1	10,0	8,6	10,2	27,5	33,4	31,0	105,5
	Minimum	19,5	12,4	4,3	12,5	5,1	47,3	17,0	8,2	74,0	8,2	8,8	5,8	8,0	17,2	24,3	26,0	96,0
	Maksimum	20,6	13,6	4,8	16,7	8,4	55,4	20,0	12,6	84,0	16,0	11,1	11,3	12,4	37,7	42,4	35,9	115,0
	Odchylenie standardowe	0,8	0,8	0,4	3,0	2,3	5,7	2,1	3,1	7,1	5,5	1,6	3,9	3,1	14,5	12,8	7,0	13,4
	Współczynnik zmienności	3,9	6,5	7,8	20,3	34,6	11,2	11,5	29,9	9,0	45,6	16,3	45,5	30,5	52,8	38,4	22,6	12,7
III.	Średnia	21,5	7,0	8,0	15,5	8,4	42,4	21,4	8,4	61,7	13,2	13,0	13,2	10,3	25,6	27,5	22,7	79,8
	Minimum	12,5	4,2	3,5	5,7	3,0	27,7	8,8	3,5	46,2	8,2	4,8	4,7	1,6	12,4	17,9	9,4	64,0
	Maksimum	27,3	10,8	12,7	31,1	17,3	60,3	39,0	20,2	77,8	22,7	19,3	21,7	19,6	42,9	41,9	36,1	98,0
	Odchylenie standardowe	4,9	2,1	3,1	7,3	4,1	9,1	7,9	4,5	10,6	3,8	3,7	5,6	5,2	7,9	8,2	8,7	10,3
	Współczynnik zmienności	23,0	30,3	39,2	47,1	49,3	21,4	37,0	53,9	17,1	28,7	28,3	42,0	49,9	30,9	29,7	38,3	12,9
IV.	Średnia	28,2	8,5	10,8	14,0	11,3	32,8	36,6	3,3	69,0	14,1	16,1	11,5	15,8	24,6	20,2	13,6	64,0
	Minimum	18,9	5,0	8,4	9,4	4,1	25,5	24,1	1,3	58,3	8,9	14,1	3,3	8,6	19,0	12,2	10,3	49,0
	Maksimum	32,8	13,8	15,7	22,3	15,3	42,4	46,5	5,8	79,3	19,7	19,6	18,2	20,0	29,9	27,1	18,5	71,0
	Odchylenie standardowe	6,3	4,0	3,4	5,7	5,0	7,1	10,5	2,0	8,7	5,6	2,5	6,3	5,2	4,6	6,2	3,5	10,1
	Współczynnik zmienności	22,4	46,5	31,1	41,0	44,3	21,6	28,8	62,3	12,7	39,7	15,7	55,0	32,7	18,7	30,5	25,7	15,8

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>, (dostęp: 13.07.2021).

Lata 2009 i 2019 cechowały się zmianami w pozycjach poszczególnych krajów w rankingu. Piętnaście krajów odnotowało wzrost pozycji, osiem spadek, a trzy kraje nie zmieniły swojej lokaty w rankingu (tab. 23). Największy wzrost dokonała Francja, która w 2009 r. znajdowała się na 9. pozycji, a w 2019 r. awansowała na miejsce 5. oraz Polska, która awansowała z pozycji 21. na 18. To, co było głównym przyczynkiem zmian w rankingu i miało pozytywny skutek w rozwoju społecznym w tych krajach, to przede wszystkim w przypadku Francji i Polski zwiększenie udziału kobiet w parlamencie oraz obejmujących stanowiska kierownicze, a w przypadku Polski także wzrost skorygowanego dochodu do dyspozycji brutto gospodarstw domowych *per capita* oraz spadek wskaźnika zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Zmiany pozycji Francji w 2019 r. nastąpiły z klasy II do klasy I odznaczającej się najwyższym poziomem rozwoju społecznego. Natomiast w przypadku Polski zmiany dokonały się w obrębie tej samej klasy III o poziomie rozwoju średnio-niższym.

Największy spadek (o 9 miejsc) w pozycji rankingu odnotowała Grecja, która w 2009 r. znajdowała się na 14. miejscu, a w 2019 r. spadła na miejsce 23. Lokata ta zaliczana jest do klasy państw o najniższym poziomie rozwoju społecznego. Na zmianę pozycji Grecji w dużej mierze wpłynął spadek skorygowanego dochodu do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę (w PPS) oraz wzrost wskaźnika zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym (tab. 23).

W obydwu latach pozycję lidera w rankingu utrzymał Luksemburg, gdzie skorygowany dochód do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę znacznie odbiegał od innych państw UE-26 – w 2009 r. stanowił 161% średniej unijnej, a w 2019 r. 147%. Z kolei dwa ostatnie miejsca zarówno w 2009, jak i 2019 r. zajmowała Bułgaria i Rumunia (tab. 23). Kraje te charakteryzuje wysoki poziom stymulant (m.in. wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, niska intensywność pracy, ubóstwo pracujących, mieszkania o złym stanie) oraz niski poziom stymulant (np. skorygowany dochód do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na osobę, osoby z wyższym wykształceniem, odsetek osób o słabych osiągnięciach w naukach ścisłych, odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym) charakteryzujących rozwój zrównoważony w obszarze społecznym.

Liczebność poszczególnych klas państw w 2019 r. w porównaniu 2009 r. również uległa zmianie. Klasa pierwsza o najwyższym rozwoju społecznego powiększyła się z 6 do 8 krajów. Do Luksemburga, Holandii, Szwecji, Finlandii, Austrii oraz Danii dołączyły z klasy II. Francja i Niemcy. Klasa II zmniejszyła się zatem

z czterech do dwóch krajów. Ogólnie liczebność krajów o wysokim poziomie rozwoju społecznego w ciągu analizowanych lat nie uległa zmianie i obejmowała 10 krajów zaliczanych do krajów tzw. Starej UE. Klasa III (poziom rozwoju średni niższy) zmniejszyła się z 13 do 11 krajów. W obydwu latach grupa ta składała się z krajów Europy Środkowo Wschodniej oraz Europy Południowej. W klasie IV o najniższym poziomie rozwoju społecznego w 2019 r. do Bułgarii i Rumunii dołączyły z grupy III. Grecja oraz Węgry. Natomiast Łotwa awansowała z 24. miejsca w rankingu na pozycję 21. zaliczaną do klasy III (tab. 23).

W obydwu analizowanych latach zmienną mającą zasadniczy wpływ na osiągniętą rangę przez dane państwo w zakresie rozwoju okazał się w dużej mierze poziom skorygowanego dochodu, wskaźnik ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz wskaźniki monitorujące równość płci.

Ponadto należy zaznaczyć, że na końcowy ranking państw zasadniczy wpływ miał nie tylko początkowy wybór zmiennych diagnostycznych, ale także sposób ujednolicenia i unormowania zmiennych.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Chociaż integracja europejska na początku była nastawiona przede wszystkim na cele ekonomiczne i polityczne, to komponent społeczny stał się jednym z najważniejszych filarów Wspólnoty. Pod koniec lat 90. XX w. w dokumentach wspólnotowych pojawiła się koncepcja Europejskiego Modelu Społecznego, która jest realizowana do chwili obecnej, mimo dużego zróżnicowania systemów społecznych krajów członkowskich. Prowadzenie polityki społecznej UE opiera się przede wszystkim na wspólnych zasadach, tj. solidarności społecznej, oznaczającej prawo każdego obywatela Wspólnoty do otrzymania pomocy w trudnej sytuacji życiowej. Mimo uznania znaczenia aspektu społecznego w rozwoju, w krajach UE wciąż istnieją problemy społeczne mające istotny wpływ na dobrobyt jednostki. Zasadne zatem było dokonanie wielowymiarowej oceny realizacji wybranych celów społecznych zrównoważonego rozwoju w krajach UE. Ukazano różnice występujące między krajami członkowskimi w zakresie osiągnięcia ładu społecznego.

Analizą porównawczą poziomu rozwoju społecznego w kontekście zrównoważonego rozwoju objęto kraje UE (UE-27) w 2009 oraz 2019 r. Na podstawie przeprowadzonej analizy zmian, jakie zachodziły w realizacji celów zrównoważonego rozwoju w łaździe społecznym, można stwierdzić, że odnotowano postęp we wszystkich analizowanych obszarach.

W UE w analizowanym okresie pomimo wielu pozytywnych zmian w obszarze „*koniec z ubóstwem*” (cel 1 zrównoważonego rozwoju) zagrożenie ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pozostaje jednym z najważniejszych wyzwań dla spójności społecznej. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym zmniejszył się jedynie o 2,4 p.p. Spadek tego wskaźnika wynikał głównie z poprawienia się sytuacji w zakresie deprywacji materialnej (spadek o 3 p.p.) oraz odsetka osób w gospodarstwach domowych o niskiej intensywności pracy (0,9 p.p.) natomiast poziom zagrożenia ubóstwem dochodowym nie tylko nie zmniejszył się w latach 2009-2019, ale nieznacznie wzrósł (o 0,1 p.p.). Wzrosło również zagrożenie ubóstwem wśród osób pracujących (o 1,4 p.p.). Wyraźną poprawę widać natomiast we wskaźnikach odnoszących się do warunków mieszkaniowych. Na podstawie wy-

ników analizy należy podkreślić znaczenie polityki zatrudnienia w zwalczaniu ubóstwa. Praca w najmniejszym stopniu chroniła przed ryzykiem ubóstwa przede wszystkim w krajach, które najpóźniej wstąpiły do Wspólnoty oraz w tych, w których pojawiły się trudności gospodarcze. Można zatem stwierdzić, że brak pracy jest fundamentalnym problemem XXI w. oraz istotnym zagrożeniem dla modelu społecznego UE.

W 2019 r. w porównaniu z 2009 r. UE odnotowała ogółem wyraźny postęp w dziedzinie „dobre zdrowie i jakość życia” (cel 3 zrównoważonego rozwoju). Oczekiwanie, że ludzie będą żyli w dobrym zdrowiu bez niepełnosprawności, wzrosło o 3,6 lat. Podobnie zwiększył się odsetek osób, które postrzegają swój stan zdrowia jako dobry lub bardzo dobry (o 2,6%). Subiektywna ocena niezaspokojenia potrzeb w zakresie opieki medycznej uległa znacznemu obniżeniu (o ponad 51%). Narażenie na zanieczyszczenie powietrza drobnym pyłem zawieszonym uległo zmniejszeniu (o 32%). Postrzegane przez gospodarstwa domowe narażenie na hałas również uległo obniżeniu (o 14%).

W zakresie dostępu do „dobrej jakości edukacji” (cel 4 zrównoważonego rozwoju) nastąpiła poprawa w większości analizowanych obszarów. Zmniejszył się odsetek osób przedwcześnie kończących edukację (o 3,8 p.p.), coraz większy odsetek obywateli UE legitymuje się wykształceniem wyższym (wzrost o 8,3 p.p.) oraz zwiększa się odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym (wzrost o 2,9 p.p.). Z kolei niepokój budzi coraz większy odsetek młodzieży o niedostatecznych umiejętnościach w czytaniu, matematyce lub naukach ścisłych. Największy regres wystąpił w zakresie nauk ścisłych, następnie w czytaniu, a w matematyce wskaźnik pozostał na podobnym poziomie.

W dziedzinie „równość płci” (cel 8 zrównoważonego rozwoju) odnotowano postęp w UE w czterech z pięciu analizowanych wskaźników. Luka płacowa oraz luka w zatrudnieniu uległy zmniejszeniu (odpowiednio o 11 i 14,5%), a odsetek miejsc zajmowanych przez kobiety w parlamentach i rządach krajowych oraz udział kobiet na wyższych stanowiskach kierowniczych zwiększył się odpowiednio o 34 i 160%. Jedynym miernikiem, który spowodował regres w tej dziedzinie to wzrost odsetka kobiet nieaktywnych zawodowo z powodu obowiązków opiekuńczych o 17,5%.

W odniesieniu do obszaru „zmniejszanie nierówności” (cel 10 zrównoważonego rozwoju), liczba wskaźników pokazujących postępy jest mniej więcej taka sama jak liczba wskaźników odbiegających od swoich celów. Różnice w PKB, w dochodzie do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na mieszkańca między

państwami członkowskimi się zmniejszyły. Względna mediana zagrożenia ubóstwem wzrosła o 6%, dystrybucja dochodu o 2%. Udział w dochodach najbiedniejszej 40% populacji zmniejszył się o niecały 1%, a wskaźnik zatrudnienia zwiększył się o 7%.

Reasumując w latach 2009-2019 UE w obszarze społecznym zrównoważonego rozwoju poczyniła znaczne postępy w kierunku ogólnej realizacji celu 3 „dobre zdrowie i jakość życia” oraz umiarkowane postępy w realizacji celu 1, „zero ubóstwa”, 4. „edukacja wysokiej jakości”, 8. „równość płci” oraz 10. „zmniejszenie nierówności”. Należy zauważyć, że postęp w realizacji danego celu nie musi oznaczać, że status tego celu jest zadowalający dla UE.

Przeprowadzone badania zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym pokazały, że pozycje poszczególnych krajów unijnych są zróżnicowane ze względu na poszczególne wskaźniki indywidualne, co miało wpływ na budowę oraz analizę miernika syntetycznego, do którego konstrukcji wykorzystano metodę TOPSIS.

Wyniki badań wskazały ponadto, że mimo różnych tendencji zmian w obrębie poszczególnych obszarów tematycznych, w 2019 r. w stosunku do 2009 r. nastąpił wzrost ogólnego poziomu rozwoju społecznego we wszystkich krajach UE, co może świadczyć o pozytywnych zmianach dokonujących się w rozwoju społecznym w UE. Poziom miernika syntetycznego rozwoju społecznego kształtował się powyżej 0,65 dla sześciu państw UE w 2009 r., a w 2019 r. dla ośmiu krajów. W przedstawionym rankingu państw UE, przy wykorzystaniu metody TOPSIS, przodują kraje Europy Zachodniej: Luksemburg, Szwecja, Finlandia, Austria, Francja, Niemcy, Dania oraz Holandia, a ostatnie miejsca zajmują: Grecja, Węgry, Rumunia oraz Bułgaria. Można zatem wskazać kraje Europy Zachodniej jako grupę krajów stanowiących pozytywny wzorzec w UE pod względem rozwoju społecznego.

Przeprowadzona ocena rozwoju społecznego w krajach Wspólnoty przy zastosowaniu miernika syntetycznego TOPSIS pozwala ponadto stwierdzić, że w 2019 r. kraje o bardzo niskim i bardzo wysokim poziomie rozwoju społecznego stanowiły odpowiednio 15 i 30% krajów ogółem. Najliczniej, bo w ponad 46%, reprezentowane były kraje o przeciętnym poziomie rozwoju społecznego (średnim-niższym). Można przewidywać, że dysproporcje w rozwoju zrównoważonym w ocenianym obszarze społecznym, w krajach UE (UE-26) będą ulegać w najbliższych latach dalszym zmianom. Różnice pomiędzy poszczególnymi państwami powinny się zacieśniać, co zdeterminowane jest w dużej mierze europejską polityką zrównoważonego rozwoju. Jest to jednak proces powolny i długotrwały.

Przeprowadzone analizy w opracowaniu dostarczają informacji na temat zmiennych makroekonomicznych, które są istotne dla oceny zrównoważonego rozwoju w obszarze ładu społecznego w krajach UE. Monitoring zmian zachodzących w zakresie rozwoju społecznego w poszczególnych krajach unijnych jest ważnym czynnikiem, który warunkuje ocenę i weryfikację skuteczności prowadzonych działań w ramach Wspólnej Polityki UE.

Obszar badawczy, w który wpisuje się niniejsze opracowanie, jest niezwykle szeroki. Planowane jest dalsze rozszerzenie analizy z wykorzystaniem procedury TOPSIS na inne obiekty badawcze (m.in. wszystkie kraje europejskie). Proponowana metoda badawcza może być także wykorzystana do analizy i oceny innych regionalnych lub światowych problemów w dziedzinie zrównoważonego rozwoju. Przyszłe cele badawcze z wykorzystaniem metody porządkowania liniowego będą obejmowały również inne algorytmy normalizacji i nadawania różnicowanych wag zmiennym diagnostycznym.

Dotychczas nie prowadzono badań problemów społecznych występujących w UE wyłącznie na podstawie celów zrównoważonego rozwoju. Opracowanie wypełnienia więc lukę badawczą i pozwala na lepsze zrozumienie istoty zrównoważonego rozwoju oraz wyciągnięcie wniosków o charakterze aplikacyjnym.

Należy mieć jednak na uwadze, że niniejsze badanie ma pewne ograniczenia. W pracy wykorzystano jedynie kompletne, dla przyjętego okresu badawczego, wskaźniki zrównoważonego rozwoju publikowane przez Eurostat. Ponadto Autorki mają świadomość, że nie wszystkie problemy społeczne występujące w krajach unijnych (m.in. kwestie zatrudnienia i bezrobocia) zostały uwzględnione w niniejszej monografii czy też omówione w wystarczającym stopniu. Należy jednak zauważyć, że dobór zmiennych w przekroju międzynarodowym jest trudny i był podyktowany przede wszystkim dostępnością i kompletnością danych statystycznych w bazie Eurostatu.

BIBLIOGRAFIA

- 20 zasad Europejskiego Filaru Praw Socjalnych, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_pl.
- A Europe fit for the Digital Age, <https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age>.
- Adamczyk J., (2017): *Dyfuzja koncepcji zrównoważonego rozwoju i społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw*, Marketing i Rynek, 24(11), 5-15.
- Adamiszyn A., (2021): *Rozwój polityki równości płci w Unii Europejskiej*, Refleksje, 23, 45-58.
- Atkinson A.B., (2014): *After Piketty?*, The British Journal of Sociology, 65(14), 619-638.
- Babiak J., (2012): *Problem ubóstwa w Unii Europejskiej*, Przegląd Politologiczny 4, 113-122.
- Balcerzak A.P., (2011): *Taksonomiczna analiza jakości kapitału ludzkiego w Unii Europejskiej w latach 2002-2008*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 176, 456-467.
- Ban A.I., Ban O.I., Bogdan V., Sabau Popa D.C., Tuse D., (2020): *Performance evaluation model of Romanian manufacturing listed companies by fuzzy AHP and TOPSIS*, Technological and Economic Development of Economy, 26(4), 808-836, doi.org/10.3846/tede.2020.12367.
- Batóg J., (2013): *Analiza krańcowej pionowej konwergencji dochodowej typu β w krajach Unii Europejskiej w latach 1993-2010*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, 31(1), 39-47.
- Biała Księga, *Razem na rzecz zdrowia: Strategiczne podejście dla UE na lata 2008–2013*, http://ec.europa.eu/health/ph_overview/Documents/strategy_wp_pl.pdf.
- Błądowski P., Szatur-Jaworska B., Szweda-Lewandowska Z., (2012): *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, IPiSS, http://senior.gov.pl/source/raport_osoby%20starsze.pdf.
- Boeri T., Conde-Ruiz J.I., Galasso V., (2012): *The political economy of flexicurity*, Journal of the European Economic Association, 10(4), 684-715.

- Borys T., (2011): *Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany*, Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development, 6(2), 75-81.
- Borys T., (2015): *Zrównoważony rozwój organizacji – co chcemy lub powinniśmy równoważyć?*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 376, 13-24.
- Brzeziński M., (2017): *Czy Polska jest krajem o dużych nierównościach ekonomicznych*, IBS Policy Paper, 1, https://ibs.org.pl/app/uploads/2017/06/IBS_Policy_Paper_01_2017_pl.pdf.
- Buchowska N., (2013): *Relacja między realizacją praw kobiet a stereotypami płci w świetle standardów ONZ i Unii Europejskiej*, Nauka, 2, 85-113.
- Burchard-Dziubińska M., Rzeńca A., Drzazga D., (2014): *Zrównoważony rozwój – naturalny wybór*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Burzyńska M., Marcinkowski J.T., Bryła M., Maniecka-Bryła I., (2010): *Life Expectancy i Healthy Life Years jako podstawowe miary oceny sytuacji zdrowotnej ludności*, Problemy Higieny i Epidemiologii, 91(4), 530-536.
- Cele zrównoważonego rozwoju*, un.org.pl.
- Charzyńska E., (2007): *Stereotypy a przemoc*, Niebieska Linia 6/2007; <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4548-stereotypy-plci-a-przemoc-domowa>.
- Chasek P., (2020): *Stockholm and the Birth of Environmental Diplomacy*, https://www.iisd.org/system/files/2020-09/still-one-earth-stockholm-diplomacy_0.pdf.
- Conrads J., Rasmussen M., Winters N., Geniet A., Langer L., (2017): *Digital Education Policies in Europe and Beyond: Key Design Principles for More Effective Policies*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, ISBN 978-92-79-77246-7, doi:10.2760/462941, JRC109311.
- Council of the European Union (2021): *Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021–2030)*, (2021/C 66/01).
- Council Resolution of 29 June 2000 on action on health determinants (2000/C 218/03)*, Official Journal of the European Communities, 31.7.2000, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2000:218:0008:0009:EN:PDF>.
- Cusack S., Cook R.J., (2009): *Stereotyping Women in the Health Sector: Lessons from CEDAW*, Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice, 16, 47-78.
- Czynniki społeczne i nierówności w zakresie zdrowia*, https://ec.europa.eu/health/social_determinants/overview_pl.
- Dąbrowska A., Byłok F., Janoś-Kresło M., Kiełczewski D., Ozimek I., (2015): *Kompetencje konsumentów: innowacyjne zachowania, zrównoważona konsumpcja*, PWE, Warszawa.

- de la Porte C., Jensen M.D., (2021): *The next generation EU: An analysis of the dimensions of conflict behind the deal*, Social Policy & Administration, 55(2), 388–402, <https://doi.org/10.1111/spol.12709>.
- Development Reports UNDP, <http://hdr.undp.org/en/humandev/>.
- Dębniak P., (2016): *Wady i zalety funkcjonowania semestru europejskiego jako elementu unijnego zarządzania gospodarczego*, Przedsiębiorczość i Zarządzanie, 17(8.2), 187-196.
- Drabarczyk K., (2017): *Zrównoważony rozwój województw – analiza porównawcza*, Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie 25 (2), 23-34.
- Dyrekcja Generalna ds. Zdrowia i Konsumentów Komisji Europejskiej: http://ec.europa.eu/dgs/health_consumer/index_pl.
- Dyrektywa 1979/7/EWG – Dyrektywa Rady 1979/7/EWG z dnia 19 grudnia 1978 r. w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego, (Dz.U.U.E.L.1979.6.24).
- Dyrektywa 1992/85/EWG – Dyrektywa Rady Europy 1992/85/EWG z dnia 19 października 1992 r. w sprawie wprowadzenia środków służących wspieraniu poprawy w miejscu pracy bezpieczeństwa i zdrowia pracownic w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły i pracownic karmiących piersią, (Dz.U.U.E.L.1992.348.1).
- Dyrektywa 2004/113/WE – Dyrektywa Rady 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 r. wprowadzającą w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług, (Dz.U.U.E.L.2004.373.37).
- Dyrektywa 2010/41/UE – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/41/UE z dnia 7 lipca 2010 r. w sprawie stosowania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn prowadzących działalność na własny rachunek oraz uchylającą dyrektywę Rady 1986/613/EWG, (Dz.U.U.E.L.2010.180.1).
- Dyrektywa 2011/36/UE – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującą decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW; dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. ustanawiającą europejski nakaz ochrony; dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, (Dz.U.U.E.L.2011.101.1).
- Dyrektywa 2019/1152/UE – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1152 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie przejrzystych i przewidywalnych warunków pracy w Unii Europejskiej, (Dz.U.U.E.L.2019. 186.105).

- Dyrektywa 2019/1158 – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1158 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów oraz uchylająca dyrektywę Rady 2010/18/UE, (Dz.U.UE.L.2019.188.79). Działania UE przeciwko otyłości i na rzecz zdrowego trybu życia, https://ec.europa.eu/health/newsletter/114/focus_newsletter_pl.htm.
- Esping-Andersen G., (1990): *The three worlds of welfare capitalism*, Princeton University Press.
- European Commission, *Noise*, https://ec.europa.eu/environment/noise/index_en.htm.
- Europa 2020, Strategia Unii Europejskiej na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia*, https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf.
- European Commission, (2010): *Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels.
- European Commission, (2019): *The European Green Deal*, Brussels.
- European Commission, (2013): *Survey of Schools: ICT in Education*, European Commission/European Schoolnet, Brussels, http://www.eun.org/documents/411753/817341/Survey+of+Schools-ICT+in+Education_summary2013/3e8082fc-7aaf-4e00-955f-dca445c9b53b.
- European Commission, (2018): *Communication from the European Parliament, the Council. The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Digital Education Action Plan*, COM/2018/022 final, Brussels.
- European Commission, (2020): *Digital Education Action Plan 2021-2027*, https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/deap-communication-sept2020_en.pdf.
- European Commission, (2020): *Joint Employment Report 2020*, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8270&furtherPubs=yes>.
- European Education Area*, https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area_en.
- European Research Area*, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/era_en.
- European Skills Agenda*, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&langId=en>.
- European Parliament, (2020): *Tackling violence against women and domestic violence in Europe*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658648/IPOL_STU\(2020\)658648_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658648/IPOL_STU(2020)658648_EN.pdf).
- Europejski Fundusz Społeczny*, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/ofunduszach/europejski-fundusz-spoleczny/przeczytaj-o-europejskim-funduszu-spolecznym/>.

- Komisja Europejska, *Europejski plan walki z rakiem*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/european-health-union/cancer-plan-europe_pl.
- Europejski Zielony Ład*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl#w-centrum-uwagi.
- Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>.
- Eurostat (2021): *Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context. 2021 edition*.
- Fair Society. *Healthy Lives. Strategic Review of Health Inequalities in England post 2010*. The Marmot Review Team, February 2010, <http://www.marmotreview.org/Asset-Library/pdfs/Reports/FairSocietyHealthyLives.pdf>.
- Ferrera M., (2018): *The European Social Union: how to piece it together*, [w:] Vanhercke B., Ghailani D., Sabato S. (red.): *Social policy in the European Union: state of play 2018*, European Trade Union Institute, Bruksela, 17-33.
- Fonseca L.M., Domingues J.P., Dima A.M., (2020): *Mapping the Sustainable Development Goals Relationships*, *Sustainability* 12, 3359, <https://doi.org/10.3390/su12083359>.
- Gefter A., (2010): *Jeremy Rifkin and the Third Industrial Revolution*, *New Scientist* 205(2747), 46, doi:10.1016/s0262-4079(10)60370-3.
- Głąbicka K., (2012): *Ochrona zdrowia w Unii Europejskiej*, *Studia Medyczne* 26(2), 93-106.
- Godek K., (2021): *Strategie społeczne Unii Europejskiej—Wyzwania i perspektywy*, *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 36, 23-40. <https://doi.org/10.19195/1733-5779.36.2>.
- Golinowska S., (2018): *Modele polityki społecznej w Polsce i Europie na początku XXI wieku*, Fundacja im. Stefana Batorego, <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/Modele%20polityki%20spo%C5%82ecznej.pdf>.
- Góes C., (2016): *Testing Piketty's Hypothesis on the Drivers of Income Inequality: Evidence from Panel VARs with Heterogenous Dynamics*, *International Monetary Fund Working Paper*, 16/160.
- Górka K., (2007): *Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego*, *Ekonomia i Środowisko*, 2(32), 8-20.
- Grosse T.G. (red.), (2016): *Polityki europejskie w dobie kryzysu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar Sp. z o.o, Warszawa.
- Grosbeck G., Tiru L.G., Bran R.A., (2019): *Education for Sustainable Development: Evolution and Perspectives: A Bibliometric Review of Research, 1992-2018*, *Sustainability* 11, 6136, <https://doi.org/10.3390/su11216136>.
- Grzega U., (2016): *Dochody i warunki życia ludności Unii Europejskiej – wybrane aspekty*, *Europa Regionum*, 27, 63-76.

- Harasim A. (2012): *Metodyczne aspekty oceny zrównoważenia rozwoju rolnictwa na różnych poziomach zarządzania*, Studia i Raporty IUNG-PIB, 29(3), doi: 10.26114/sir.iung.2012.29.03, 49-63.
- Horrigan J., (2016): *Digital Readiness Gaps*, Pew Research Centre. Internet and Technology. 20 September 2016. <https://www.pewresearch.org/internet/2016/09/20/the-meaning-of-digital-readiness/>.
- Hwang C.L., Yoon K., (1981): *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*, Springer Verlag, Berlin.
- Instrument SURE, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_pl.
- Jahanshahloo G.R., Lotfi F.H., Izadikhah M., (2006): *An Algorithmic Method to Extend TOPSIS for Decision-Making Problems with Interval Data*, Applied Mathematics and Computation, 175, 1375-1384, doi:10.1016/j.amc.2005.08.048.
- Jakubowska A., (2017): *Status społeczno-ekonomiczny jako determinanta zdrowia: przykład gospodarek UE*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pragmata tes Oikonomias, 1(11), 9-21.
- Kaelble H., (2004): *Das europäische Sozialmodell – eine historische Perspektive*, [w:] Kaelbe H., Schmid G. (red.): *Das europäische Sozialmodell. Auf dem Weg zum transnationalen Sozialstaat*, Berlin, 31–32.
- Kalinowski S., (2018): *Problem ubóstwa i wykluczenia społecznego w krajach Unii Europejskiej w kontekście zrównoważonego rozwoju*, Wieś i Rolnictwo, 3(180), 93-112, doi: 10.53098/wir032018/04.
- Kalinowski S., Łuczka-Bakuła W., (2005): *Wybrane monetarne wskaźniki społecznego wykluczenia w nowych krajach UE*, Polityka Społeczna, 7, 5-8.
- Kaźmierczak-Kałużna I., (2012): *Ubóstwo jako problem społeczny. Kwestie terminologiczne i ustalenia empiryczne*, Kultura i Społeczeństwo, 1, 147-157.
- Kasprzyk B., Wojnar J., (2010): *Nierówności dochodowe gospodarstw domowych w regionie podkarpackim*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, 17, 476-480.
- Kielczewski D., (2003): *O pojęciu trwałego rozwoju*, Studia Ecologiae et Bioethicae, 1, 341-365.
- Kisielińska J., (2017): *Ranking województw ze względu na potencjał rolnictwa*, Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, 104(1), 56-71.
- Klarin T. (2018): *The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues*, Zagreb International Review of Economics & Business, 21(1), 67-94.

- Kobiety na rynku pracy*, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_labour-force-participation-women_pl.pdf.
- Kolonko J., (1980): *Analiza dyskryminacyjna i jej zastosowania w ekonomii*, PWN, Warszawa.
- Komisja Europejska, *Podejście UE do zrównoważonego rozwoju*, <https://ec.europa.eu/>.
- Komisja Europejska, *Poważne i przewlekłe choroby – Zdrowie publiczne*, https://ec.europa.eu/health/non_communicable_diseases/overview_pl.
- Komisja Europejska, *Zagrożenie hałasem w UE*, https://ec.europa.eu/environment/basics/health-wellbeing/noise/index_pl.htm.
- Komisja Europejska, Zdrowie Publiczne, <http://zdrowiepubliczne.wsiz.edu.pl>.
- Komisja Wspólnot Europejskich, (2001): *Zrównoważona Europa dla lepszego świata: Strategia Zrównoważonego Rozwoju Unii Europejskiej*, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0658:FIN:PL:PDF>.
- Konkluzje Rady Europy, *Zdrowe starzenie się w ciągu całego cyklu życia*, (Dz.U.UE.L.2012.C.396.8).
- Kowalski P., Golinowska S., Błaszczuk B., (2019): *Nasza Europa: 15 lat Polski w Unii Europejskiej [Dokument elektroniczny]*, Warszawa: CASE-Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych-Fundacja Naukowa, http://www.pte.pl/pliki/2/1/raport_ue_polska.pdf.
- Kozera-Kowalska M., Kalinowski S., (2016): *Wiedzożłonność obszarów wiejskich w warunkach zrównoważonego rozwoju*, *Handel wewnętrzny*, 4(363), 88-100.
- Krstić M., Filipe J.A., Chavaglia J., (2020): *Higher Education as a Determinant of the Competitiveness and Sustainable Development of an Economy*, *Sustainability*, 12(16), 6607.
- Kryk E., (2017): *Cele społeczne zrównoważonego rozwoju. Polska na tle UE*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 465, 87-95.
- Kulik T., Janiszewska M., Piróg E., Pacian A., Stefanowicz A., Żołnierczuk-Kieliszek D., Pacian J., (2011): *Sytuacja zdrowotna osób starszych w Polsce i innych krajach europejskich*, *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 17 (2), 90–95.
- Latoszek E., (2016): *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w teorii i praktyce ONZ* [w:] Latoszek E., Proczek M., Krukowska M. (red.): *Zrównoważony rozwój a globalne dobra publiczne w teorii i praktyce organizacji międzynarodowych*, Elipsa, Warszawa.
- Laurisz N., (2020): *Społeczne problemy i wyzwania początku XXI wieku*, [w:] Laurisz N. (red.): *Wyzwania i problemy społeczne początku XXI wieku*, Fundacja gospodarki i administracji publicznej, Kraków.
- Lorek E., (2016): *Inteligentny i trwały rozwój warunkiem wzmocnienia konkurencyjności regionu śląskiego*, *Ekonomia i Środowisko*, 3(58), 172-185.

- Łuczak A., Wysocki F., (2015): *Zintegrowane podejście do ustalania współczynników wagowych dla cech w zagadnieniach porządkowania liniowego obiektów*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 385, Taksonomia 25, 156-165, doi: 10.15611/pn.2015.385.17.
- Mackenbach J.P., (2006): *Health Inequalities: Europe in Profile*, An independent, expert report EU, http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/socio_economics/documents/ev_060302_rd06_en.pdf.
- Majewski E., Sulewski P., Wąs A., (2018): *Ewolucja Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej w kontekście wyzwań Trwałego Rozwoju*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Majewski E., (2008): *Trwały rozwój i trwałe rolnictwo – teoria i praktyka gospodarstw rolniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Majewski E., (2009): *Ekonomiczna a ekologiczna trwałość gospodarstwa rolniczego*, Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G, 96(3), 140-151.
- Matuszczak A., (2009): *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w obszarze ekonomicznym, środowiskowym i społecznym*, Roczniki Ekonomiczne Kujawskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, 2, 125-141.
- Mering T., (2007): *Europejski model społeczny w świetle założeń Strategii Lizbońskiej*, Problemy Polityki Społecznej, 10, 198-201.
- Mikuła A., (2016): *Zrównoważony rozwój w krajach Unii Europejskiej – obszar integracji społecznej*, Konsumpcja i Rozwój, 1(14), 5-18.
- Mikuła A., Raczkowska M., Utzig M., (2021): *Pro-Environmental Behaviour in the European Union Countries*, Energies 2021, 14, 5689.
- Młodak A., (2019): *Wykorzystanie miernika kompleksowego w ocenie straty informacji na skutek kontroli ujawniania mikroorganizmów*, Przegląd Statystyczny, LXVI(1), 7-26, doi: 10.5604/01.3001.0013.8285.
- Murzyn D., (2018): *Spójność społeczna i inkluzywność jako priorytety polityki spójności UE*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, (537), 66-75.
- Nagórny W., (2011): *Polityka społeczna a zrównoważony rozwój*, Prace Naukowe im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Pragmata tes Oikonomias, 5, 137-146.
- Next Generation EU*, https://europa.eu/next-generation-eu/index_en.
- Nierówności zdrowotne w UE*, Komunikat komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Solidarność w Zdrowiu, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52009DC0567&from=LT>.
- OECD (2010): *Are the new millennium learners making the grade*. Technology and educational performance in PISA 2006. Paris.
- ONZ (1972): *Deklaracja Sztokholmska*, Uchwała Konferencji Sztokholmskiej z dnia 14.06.1972 r.

- ONZ (2000): *Deklaracja Milenijna Narodów Zjednoczonych, Rezolucja przyjęta na 55 sesji zgromadzenia ogólnego ONZ*, <https://www.unic.un.org.pl/milenium2000>.
- ONZ (2015): *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, A/RES/70/1.
- Parlińska M., Jaśkiewicz J., Rackiewicz I., (2020): *Wyzwania dla rolnictwa związane ze strategią Europejski Zielony Ład w okresie pandemii*, *Problemy Rolnictwa Światowego*, 20(2), 22-36.
- Parlińska M., Pietrych Ł., Petrovska I., (2014): *Ocena zróżnicowania produkcji mlecznej w Ukrainie z zastosowaniem wielowymiarowych metod statystycznych*, *Metody ilościowe w badaniach ekonomicznych*, XV(4), 229-235.
- Parlińska M., Wasilewska E., (2016): *Analiza skupień jako przykład zastosowania w ocenie rozwoju regionów*, *Zeszyty Naukowe WSE-S w Ostrołęce*, 20, 153-167.
- Pawłowski A., (2006): *Wielowymiarowość rozwoju zrównoważonego*, *Problemy Ekorozwoju* 1(1), 23-32.
- Piketty T., (2014): *Capital in the Twenty-First Century*, Harvard University Press, London.
- Piketty T., (2015): *Kapitał w XXI wieku*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Podgórska-Rykała J., (2015): *Polityka równości płci – wybrane regulacje prawa międzynarodowego i europejskiego*, *Roczniki Administracji i Prawa*, XV (2), 57-74.
- Polakowski M., Szelewa D., (2014): *Polityka społeczna a proces integracji europejskiej*, *Warszawskie Debaty o polityce społecznej*, 14, Friedrich-Ebert-Stiftung, Warszawa <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/warschau/11375.pdf>.
- Polakowski M., Szelewa D., Polak A., Szarfenberg R., Sutowski M., (2019): *Europejski wymiar polityki społecznej*, *Warszawskie Debaty o polityce społecznej*, 32, Friedrich-Ebert-Stiftung, Warszawa, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/warschau/15924.pdf>.
- Prawa kobiet: czy równouprawnienie płci jest już rzeczywistością w Europie?*, https://europa.eu/youth/get-involved/your%20rights%20and%20inclusion/womens-rights-gender-equality-reality-europe_pl.
- Proces Boloński 2020 – Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego w nowej dekadzie*, Komunikat z konferencji europejskich ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe, Leuven i Louvain-la-Neuve, 28–29 kwietnia 2009 r., <http://konferencje.frse.org.pl/img/default/Mfile/155/file.pdf>.
- Propagowanie równości kobiet i mężczyzn*, https://what-europe-does-for-me.eu/data/pdf/focus/focus10_pl.pdf.
- Przemoc domowa i przemoc wobec kobiet*, https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/02/Przemoc_wobec_kobiet_FIN.pdf.

- Raczkowska M., (2017): *Nierówności ekonomiczne a jakość życia w krajach Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, 18(67), 146-157.
- Raczkowska M., Wrzezińska-Kowal J., (2018): *Nierówności i ubóstwo ekonomiczne na obszarach wiejskich w Polsce*, Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, 105(1), 7-17.
- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku Obserwatorium Integracji Społecznej, (2012): *Wielowymiarowa analiza poziomu ubóstwa w województwie podlaskim w latach 2009-2010*, Białystok.
- Rezolucja Rady UE w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia na rzecz europejskiego obszaru edukacji i w szerszej perspektywie (2021–2030), (Dz.U.U.E.2021.C 66.01).
- Rogall H., (2010): *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Zysk i S-ka, Poznań.
- Rokicka E., Woźniak W. (2016): *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, konteksty*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rosati D.K., (2009): *Europejski Model Społeczny. Osiągnięcia, problemy i kierunki zmian*, [w:] Rosati D.K. (red.): *Europejski Model Społeczny. Doświadczenia i przyszłość*, PWE, 23-66.
- Roszkowska E., Filipowicz-Chomko M., (2016): *Ocena realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju województw Polski w zakresie poziomu rozwoju społecznego w roku 2005 oraz 2013*, Optimum, Studia Ekonomiczne, 3(81), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 94-118.
- Roszkowska E., Filipowicz-Chomko M., (2016): *Ocena, rozwoju społecznego województw Polski w latach 2005 oraz 2013 w kontekście realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem metody TOPSIS*, Ekonomia i Środowisko, 2(57), 134-149.
- Roszkowska E., Misiewicz E.I., Karwowska R., (2014): *Analiza poziomu zrównoważonego rozwoju województw Polski w 2010 roku*, Ekonomia i Środowisko, 2, 168—190.
- Rozporządzenie 2019/1149 – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1149 z 20 czerwca 2019 r. ustanawiające Europejski Urząd ds. Pracy, zmieniające rozporządzenia (WE) nr 883/2004, (UE) nr 492/2011 i (UE) 2016/589 oraz uchylające decyzję (UE) 2016/344 (Dz.U.U.E L.2019.186.21).
- Rozwiązanie problemu nierówności*, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_addressing-inequalities_pl.pdf.
- Rydz-Żbikowska A., (2012): *Geneza koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz proces jej kształtowania się poprzez zawieranie globalnych porozumień*, Gospodarka w Praktyce i Teorii, 1, 83-99.

- Scharpf F.W., (2002): *The European Social Model*, JCMS: Journal of Common Market Studies, 40(4), 645–670. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00392>.
- Schimanek T., (2015): *Diagnozowanie problemów społecznych*, Wydawnictwo FISE, Warszawa, http://www.ekonomiaspoleczna.pl/files/ekonomiaspoleczna.pl/public/Biblioteka/2015_4.pdf.
- Scripcar M., Ciobanu R., (2021): *Can Income Inequality Be Reduced Through Economic Development And Education? An Eu-27 Panel Analysis*, Cross Cultural Management Journal, (2), 157-169.
- Siuta-Tokarska B., (2021): *Przemysł 4.0 i sztuczna inteligencja: szansa czy zagrożenie dla realizacji koncepcji zrównoważonego i trwałego rozwoju?*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, 65(1), 7-26.
- Skrodzka I., (2014): *Zastosowanie wybranych metod klasyfikacji do analizy kapitału ludzkiego krajów Unii Europejskiej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 328, Taksonomia (23), 316-325.
- Stanny M., Czarnecki A., (2011): *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Zielonych Płuc Polski. Próba analizy empirycznej*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Stereotypy nadal blokują awans zawodowy kobiet*, http://praca.gazetaprawna.pl/wywiady/404249,sterotypy_nadal_blokują_awans_zawodowy_kobiet.html.
- Suchecki B., Lewandowska-Gwarda K., (2010): *Klasyfikacja, wizualizacja i grupowanie danych przestrzennych*, [w:] Suchecki B. (red.): *Ekonometria Przestrzenna. Metody i modele analizy danych przestrzennych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, 56-69.
- Sulich A., (2018): *Znaczenie koncepcji ekonomii zrównoważonego rozwoju*, Rynek Społeczeństwo-Kultura, 4(30), 24-27.
- Sustainable development indicators*, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>.
- Szarfenberg R., (2012): *Status społeczno-ekonomiczny w kontekście polityki antydyskryminacyjnej oraz społecznej*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Ubostwo%20-%20polityka%20spoleczna%20a%20polityka%20antydyskryminacyjna_RSzarfenberg.pdf.
- Szczepaniak M., (2010): *Nierówności dochodowe w wybranych krajach na tle systemów społeczno-gospodarczych*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, 55, 173-186.
- Sztumski J., (1977): *Problem społeczny jako przedmiot badań socjologii*, Studia Socjologiczne, 3, 215–224.
- Sztumski W., (2006): *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia*, Problemy Ekorozwoju 1(2), 73-76.
- Szymczak D., (2018): *Milenijne cele rozwoju – realne zobowiązania czy jedynie deklaracje?* [w:] Szewczyk M., Okraszewska E., Dziuba R. (red.): *Ekonomia*

- zrównoważonego rozwoju: *Gospodarka. Środowisko. Inwestycje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- The European Pillar of Social Rights Action Plan*, <https://op.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/en/>.
- The reinforced youth guarantee*, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079&langId=en>.
- The right to disconnect*, Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 21 stycznia 2021 r. zawierające zalecenia dla Komisji w sprawie prawa do bycia offline, [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2019/2181\(INL\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2019/2181(INL)).
- Total population living in a dwelling with a leaking roof, damp walls, floors or foundation, or rot in window frames or floor*, https://ec.europa.eu/eurostat/data-browser/view/ilc_mdho01/default/table?lang=en.
- Tracey S., Anne B. (2008): *OECD insights sustainable development linking economy, society, environment: Linking economy, society, environment*. OECD Publishing.
- Tracz-Dral J., (2018): *Starzenie się ludności w Unii Europejskiej – stan obecny i prognoza*, Biuro analiz, dokumentacji i korespondencji, Senat Rzeczypospolitej, Warszawa.
- Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana)*, (Dz.U.UE.2016.C 202.02).
- Trzepacz P. (red.), (2012): *Zrównoważony rozwój – wyzwania globalne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- United Nations, (1987): *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.
- United Nations, (1992): *Agenda 21*, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
- United Nations, (2012): *The future we want*, Resolution adopted by General Assembly on 27 July 2012, 66/288.
- United Nations, (2015): *The Millenium Development Goals Report 2015*, New York.
- United Nations, (2015): *Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development*, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>.
- United Nations, (2021): *The Sustainable Development Goals Report 2021*.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska*, Dz. U. 2001 nr 62 poz. 627.
- Utzig M., (2019): *Wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe w gospodarstwach domowych krajów Unii Europejskiej w kontekście globalizacji*, [w:] Kacperska E. (red.): *Zmiany na wybranych rynkach rolno-żywnościowych w krajach Unii Europejskiej*, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, 78-93.

- Walka z ubóstwem, wykluczeniem społecznym i dyskryminacją*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/60/walka-z-ubostwem-wykluczeniem-spo-lecznym-i-dyskryminacja>.
- Wasilewska E., (2009): *Statystyka opisowa od podstaw, Podręcznik z zadaniami*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Wiśniewski J., (2007): *Europejski model społeczny w kontekście integracji europejskiej*, *Problemy Polityki Społecznej*, 10, 202-208.
- WHO, (1948): *Preambuła Konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia*, Dz.U. 1948 nr 61 poz. 477.
- WHO, (2010): *Equity, social determinants, and public health programmes*, Genewa.
- WHO, (2016): *Ambient air pollution: A global assessment of exposure and burden of disease*, <http://www.who.int/phe/publications/air-pollution-global-sessment/en/>.
- Wieczorek P., (2020): *Wielowymiarowa ocena stopnia wykorzystania technologii w przedsiębiorstwach krajów Unii Europejskiej*, *Studia Ekonomiczne Gospodarka Społeczeństwo Środowisko*, 1(5), 72-84.
- Wiśniewska-Paluszak J., (2017): *Koncepcja sieci w badaniach zrównoważonego rozwoju agrobiznesu*, *Gospodarka Narodowa*, 1(287), 119-145.
- Wiśniewska-Paluszak J., (2017): *Teorie sieci gospodarczej współcześnie – założenia i konkretyzacja*, *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 7, 318-329.
- Wiśniewska-Paluszak J., (2018): *Sieci agrobiznesu w świetle teorii ekonomii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Wiśniewska J., (2011): *Economic sustainability of agriculture conceptions and indicators*, *Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia* 10(1), 119-137.
- Wittenberg-Cox A., Maitland A., (2010): *Kobiety i ich wpływ na biznes. Nowa rewolucja gospodarcza*, Oficyna Wydawnicza Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Włodarczyk W.C., (2011): *Problemy nierówności w zdrowiu. Perspektywa Unii Europejskiej*, *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie*, IX (2), 5-21.
- Woźniak M., Brukwicka I., Kopański Z., Kollár R., Kollárová M., Bajger B., (2015): *Działania Unii Europejskiej na rzecz promocji zdrowego stylu życia*, *Journal of Clinical Healthcare*, 4, 21-26.
- Wysocki F., Lira J., (2003): *Statystyka opisowa*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu.
- Wysokińska Z., Witkowska J., (2016): *Zrównoważony rozwój. Wybrane aspekty makro- i mikroekonomiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Zalecenie Rady z dnia 8 listopada 2019 r. w sprawie dostępu pracowników oraz osób samozatrudnionych do ochrony socjalnej (Dz.U.UE.2019.C.387.01).

- Zalite G.G., Zvirbule A., (2020): *Digital readiness and competitiveness of the EU higher education institutions: The COVID-19 pandemic impact*, Emerging Science Journal, 4(4), 297-304, <https://doi.org/10.28991/esj-2020-01232>.
- Zatrudnienie i polityka społeczna: zasady ogólne, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/52/zatrudnienie-i-polityka-spoeczna-zasady-ogolne>.
- Zaucha J., (2012): *Synteza aktualnego stanu wiedzy dot. rozwoju sustensywnego i spójności terytorialnej w planowaniu przestrzennym (analiza dokumentów UE, BSR i polskich)*, Instytut Rozwoju, Working Paper 001/2012 (005).
- Zawisza J., (2012): *Szanse i zagrożenia dla edukacji po 10 latach Deklaracji Bolońskiej*, Journal of Modern Science, 14(3), 241-256.
- Zdrowie publiczne, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_2.2.4.pdf.
- Zeliaś, A., (2000): *Metody statystyczne*, PWE, Warszawa.
- Zrozumieć politykę Unii Europejskiej – Zdrowie publiczne, https://europa.eu/european-union/topics_pl.
- Zvirbule A., Dobele A., Grinberga-Zalite G., (2019): *Promoting Digital Skills in Higher Education To Strengthen The Competitiveness Of The EU Human Capital*, 19th International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM2019, Ecology, Economics, Education and Legislation (June 20, 2019). doi:10.5593/sgem2019/5.4/s22.035.
- Żyłkiewicz-Płońska E., (2017): *Europejska polityka edukacyjna wobec szkolnictwa wyższego*, Pogranicze. Studia Społeczne, 30, 95-112.

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Główne problemy w dziedzinie zdrowia w krajach UE	42
Rysunek 2. Odsetek osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w Unii Europejskiej w latach 2009-2019 [w %]	69
Rysunek 3. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %].....	71
Rysunek 4. Ubóstwo dochodowe, deprywacja materialna i niska intensywność pracy w UE w latach 2009-2019 [w %]	72
Rysunek 5. Ubóstwo dochodowe, deprywacja materialna i niska intensywność pracy w krajach UE w 2009 r. [w %]	73
Rysunek 6. Ubóstwo dochodowe, deprywacja materialna i niska intensywność pracy w krajach UE w 2019 r. [w %]	73
Rysunek 7. Ubóstwo pracujących w UE w latach 2009-2019 [w %]	76
Rysunek 8. Ubóstwo pracujących w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]	77
Rysunek 9. Ludność mieszkająca w mieszkaniach o złym stanie w UE w latach 2009-2019 [w %]	78
Rysunek 10. Ludność mieszkająca w mieszkaniach o złym stanie w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]	79
Rysunek 11. Ludność nieposiadająca wanny, prysznic ani spłukiwanej toalety w domu w UE w latach 2009-2019 [w %]	80
Rysunek 12. Ludność nieposiadająca wanny, prysznic ani spłukiwanej toalety w domu w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %].....	81
Rysunek 13. Ludność niezdolna do odpowiedniego ogrzania domu w UE w latach 2009-2019 [w %]	82
Rysunek 14. Ludność niezdolna do odpowiedniego ogrzania domu w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]	83
Rysunek 15. Przeludnienie w UE w latach 2009-2019 [w %]	84
Rysunek 16. Przeludnienie w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %].....	85
Rysunek 17. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2009 r. ze względu na poziom ubóstwa metodą Warda	86

Rysunek 18. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2019 r. ze względu na poziom ubóstwa metodą Warda	87
Rysunek 19. Lata zdrowego życia od urodzenia (HLY) w UE w latach 2009-2019	89
Rysunek 20. Lata zdrowego życia od urodzenia (HLY) w krajach UE ze względu na płeć w latach 2009 i 2019	91
Rysunek 21. Odsetek osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia w UE w latach 2009-2019 [w %]	92
Rysunek 22. Odsetek osób o dobrym lub bardzo dobrym postrzeganym stanie zdrowia w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]	93
Rysunek 23. Niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki zdrowotnej w UE w latach 2009-2019 [w %]	94
Rysunek 24. Niezaspokojone potrzeby w zakresie opieki zdrowotnej w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]	95
Rysunek 25. Ludność żyjąca w gospodarstwach domowych uważających, że cierpi z powodu hałasu w UE w latach 2009-2019 [w %]	97
Rysunek 26. Ludność żyjąca w gospodarstwach domowych uważających, że cierpi z powodu hałasu w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]	98
Rysunek 27. Narażenie ludności na zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym (cząstki stałe < 2,5µm) w UE w latach 2009-2019 [w µg/m ³]	99
Rysunek 28. Narażenie ludności na zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym (cząstki stałe < 2,5µm) w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w µg/m ³]	100
Rysunek 29. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2009 r. ze względu na obszar zrównoważonego rozwoju zdrowie i dobre samopoczucie metodą Warda	101
Rysunek 30. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2019 r. ze względu na obszar zrównoważonego rozwoju zdrowie i dobre samopoczucie metodą Warda	103
Rysunek 31. Osoby wcześniej kończące edukację i szkolenia w UE w latach 2009-2019 [w %]	105
Rysunek 32. Osoby wcześniej kończące edukację i szkolenia krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]	106
Rysunek 33. Osoby z wykształceniem wyższym w UE w latach 2009-2019 [w %]	107

Rysunek 34. Osoby z wykształceniem wyższym w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %].....	108
Rysunek 35. Odsetek osób o słabych osiągnięciach w czytaniu, matematyce lub naukach ścisłych w UE w latach 2009, 2012, 2015 i 2018 [w %].....	109
Rysunek 36. Odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym w UE w latach 2009-2019 [w %]	112
Rysunek 37. Odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]	113
Rysunek 38. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2009 r. ze względu na jakość edukacji metodą Warda	114
Rysunek 39. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2019 r. ze względu na jakość edukacji metodą Warda.....	116
Rysunek 40. Luka płacowa w UE w latach 2009-2019 [w %].....	118
Rysunek 41. Luka płacowa w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]	119
Rysunek 42. Luka w zatrudnieniu ze względu na płeć w UE w latach 2009-2019 [w %].....	120
Rysunek 43. Luka w zatrudnieniu w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]...	121
Rysunek 44. Ludność nieaktywna zawodowo ze względu na obowiązki opiekuńcze w UE w latach 2009-2019 [w %].....	123
Rysunek 45. Kobiety nieaktywne zawodowo ze względu na obowiązki opiekuńcze w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %]	124
Rysunek 46. Miejsca zajmowane przez kobiety w parlamentach narodowych w UE w latach 2009-2019 [w %]	125
Rysunek 47. Miejsca zajmowane przez kobiety w parlamentach narodowych w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %].....	126
Rysunek 48. Udział kobiet w ogólnej liczbie osób zatrudnionych na stanowiskach wyższego szczebla w UE w latach 2009-2019 [w %]	127
Rysunek 49. Udział kobiet w ogólnej liczbie osób zatrudnionych na stanowiskach wyższego szczebla w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %].....	128
Rysunek 50. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2009 r. ze względu na poziom równości płci metodą Warda.....	129
Rysunek 51. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2019 r. ze względu na poziom równości płci metodą Warda.....	131

Rysunek 52. PKB <i>per capita</i> skorygowany siłą nabywczą (PPS) w krajach UE w latach 2009 i 2019 (średnia UE = 100).....	133
Rysunek 53. Dochód do dyspozycji brutto gospodarstw domowych <i>per capita</i> skorygowany siłą nabywczą (PPS) w krajach UE* w latach 2009 i 2019 (średnia UE = 100).....	135
Rysunek 54. Względna luka zagrożenia ubóstwem (punkt odcięcia: 60% mediany dochodu ekwiwalentnego) w UE w latach 2009-2019.....	136
Rysunek 55. Względna luka zagrożenia ubóstwem (punkt odcięcia: 60% mediany dochodu ekwiwalentnego) w krajach UE w latach 2009 i 2019.....	137
Rysunek 56. Wskaźnik dystrybucji dochodów w UE w latach 2009-2019.....	138
Rysunek 57. Wskaźnik dystrybucji dochodów w krajach UE w latach 2009 i 2019	139
Rysunek 58. Udział dochodów najbiedniejszych 40% populacji w dochodach w UE w latach 2009-2019 [w %]	140
Rysunek 59. Udział dochodów najbiedniejszych 40% populacji w dochodach w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %].....	141
Rysunek 60. Wskaźnik zatrudnienia w UE w latach 2009-2019 [w %].....	142
Rysunek 61. Wskaźnik zatrudnienia w krajach UE w latach 2009 i 2019 [w %].....	143
Rysunek 62. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2009 r. ze względu na poziom nierówności metodą Warda.....	144
Rysunek 63. Dendrogram hierarchicznego podziału państw UE w 2019 r. ze względu na poziom nierówności metodą Warda.....	146
Rysunek 64. Delimitacja przestrzenna zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym w krajach UE (UE-26) w 2009 i 2019 r.	153

SPIS TABEL

Tabela 1. Milenijne Cele Rozwoju.....	12
Tabela 2. Cele Zrównoważonego Rozwoju.....	15
Tabela 3. Terminologia związana z koncepcją zrównoważonego rozwoju	22
Tabela 4. Wybrane działania w ramach UE wspierające profilaktykę zdrowia	44
Tabela 5. Konsekwencje stereotypizacji pozycji kobiet w UE.....	53
Tabela 6. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju celu 1 – obszar ubóstwa.....	56
Tabela 7. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju celu 3 – obszar dobre zdrowie i jakość życia	57
Tabela 8. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju celu 4 – dobra jakość edukacji	58
Tabela 9. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju celu 5 – równość płci.....	59
Tabela 10. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju celu 10 – redukcja nierówności	60
Tabela 11. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników ubóstwa metodą Warda w 2009 r.	87
Tabela 12. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników ubóstwa metodą Warda w 2019 r.	88
Tabela 13. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników: zdrowie i dobre samopoczucie metodą Warda w 2009 r.	102
Tabela 14. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników: zdrowie i dobre samopoczucie metodą Warda w 2019 r.	104
Tabela 15. Uczniowie o niedostatecznych osiągnięciach w czytaniu, matematyce lub naukach ścisłych w krajach UE w 2009 r. i 2018 r.	111
Tabela 16. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników jakości edukacji metodą Warda w 2009 r.....	115
Tabela 17. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników jakości edukacji metodą Warda w 2019 r.....	117
Tabela 18. Wyniki grupowania krajów UE na podstawie wskaźników równości płci metodą Warda 2009 r.	130
Tabela 19. Wyniki grupowania krajów UE na podstawie wskaźników równości płci metodą Warda 2019 r.	132

Tabela 20. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników nierówności metodą Warda w 2009 r.....	145
Tabela 21. Wyniki grupowania krajów UE-27 na podstawie wskaźników nierówności metodą Warda w 2019 r.....	147
Tabela 22. Wskaźniki statystyczne dotyczące zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym przyjęte w badaniu.....	150
Tabela 23. Klasyfikacja typologiczna państw UE-26 ze względu poziom zrównoważonego rozwoju w obszarze społecznym na podstawie wartości miernika syntetycznego TOPSIS w latach 2009 i 2019	151
Tabela 24. Międzyklasowe zróżnicowanie ze względu na wybrane zmienne w 2009 r.....	156
Tabela 25. Międzyklasowe zróżnicowanie ze względu na wybrane zmienne w 2019 r.....	157